

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**
Навчально-науковий інститут права
Кафедра конституційного права

***Конституція України в період війни
та післявоєнного відновлення***

*Матеріали Міжнародної
наукової конференції*

З нагоди Дня Конституції України

Київ, 2023

УДК 342.4(477):342.52:355.01(470:477):338.246.8(08)

Редакційна колегія:

ВАСИЛЬЧЕНКО Оксана – директорка Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, д.ю.н., проф.;

ЛОТЮК Ольга – завідувачка кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, д.ю.н., проф.

Відповідальний секретар: МАТАТ Андрій – асистент кафедри конституційного права Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка, PhD

Верстка: МЕЛЬНИК Артур – здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр» Навчально-наукового інституту права КНУ імені Тараса Шевченка

Конституція України в період війни та післявоєнного відновлення:
матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди Дня Конституції України (23 червня 2023 року): ел. Збірник / Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023, 126 с.

У збірнику подано матеріали учасників конференції, у яких висвітлюються різні аспекти застосування Конституції України в умовах воєнного стану та періоду післявоєнного відновлення, а також наукові повідомлення здобувачів вищої освіти на актуальні проблеми в межах тематики конференції.

Матеріали опубліковано в авторській редакції.

Відповідальність за зміст, достовірність та якість поданого матеріалу несуть учасники конференції, їх наукові керівники та/або рецензенти, які рекомендували матеріали до публікації.

© Колектив авторів, 2023

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023

ЗМІСТ

Зміст	3
Конституційний тиждень у Шевченковому університеті 2023	7
Міжнародний круглий стіл до Дня Конституції України	7
Міжнародна наукова конференція «Конституція України в період війни та післявоєнного відновлення»	9
Матеріали досліджень учасників та учасниць	11
Антонюк Лілія	11
Забезпечення рівних конституційних прав жінок та чоловіків у сфері батьківства	11
Батанов Олександр	15
Феномен економічного конституціоналізму у доктрині та практиці сучасного конституційного права.....	15
Бедрій Руслан	19
Конституційні зміни щодо децентралізації публічної влади як одне з головних завдань післявоєнного відновлення України.....	19
Бондаренко Ангеліна	22
Захист честі та гідності в умовах правового режиму воєнного стану	22
Vasylichenko Oksana, Deshko Lyudmyla	24
Subsidiary mechanism for the protection of the right to education of children living in the temporarily occupied territory of Ukraine	24
Вігиринський Андрій	26
Політико-правові рішення та конституційний принцип поділу влади в умовах загрози національній безпеці	26
Гансецька Еліна	29
Реалізація норм Конституції України в частині застосування заходів конституційно-правової відповідальності глави держави в період дії воєнного стану.....	29
Григоренко Артем	32
Реформування конституційного законодавства в Україні під впливом міжнародних зобов'язань	32
Дубов Геннадій	35
Реалізація Конституції України в період дії воєнного стану, як ключовий фактор післявоєнного відновлення (синергетичний аспект)	35
Євстігнєв Андрій	36
Окремі напрями удосконалення виборчого законодавства для.....	36
проведення післявоєнних виборів	36
Івженко Діана	38
Розвиток конституціоналізму в умовах війни	38
Ільченко Іван	41

Право на результати інтелектуальної, творчої діяльності в умовах воєнного стану ...	41
Карапетян Акор	43
Improvement of the regulatory and legal mechanism for ensuring the right to education of persons in the temporary occupied territory.....	43
Козакевич Олеся	45
Електронне правосуддя як доступний засіб захисту прав людини в умовах воєнного стану	45
Колодій Анатолій	47
Модернізація Конституції України в умовах післявоєнного відновлення	47
Кот Тетяна, Тамахіна Катерина	51
Забезпечення конституційного права на приватність в умовах дії правового режиму воєнного стану	51
Кот Тетяна, Шарова Софія	54
Окремі питання статусу кримськотатарського народу в контексті конституційного права: сьогодення і перспективи	54
Лотюк Ольга, Паладієва Яна	56
Перспективи впровадження позитивних заходів в рамках післявоєнної відбудови України.....	56
Максимов Сергій	59
Верховенство права в Конституції України: доктринальні та інституційні основи в перспективі післявоєнного відновлення	59
Марцеляк Олег	61
Забезпечення реалізації конституційних цінностей в Україні в умовах російської агресії	61
Мяловицька Ніна, Златіна Ніна	65
Проблемні питання децентралізації влади в період післявоєнного відновлення	65
Наконечна Анна	67
Проблеми обмежування прав людини за умов воєнного стану (з позицій потребового підходу)	67
Небігер Ізабелла-Іман	70
Конституційно-правове регулювання застосування штучних методів репродукції у Франції	70
Ольшевський Іван	72
Щодо можливості обмеження права на освіту в умовах воєнного стану.....	72
Педосенко Анастасія	76
Відкритість та гласність парламенту в ході здійснення реформи децентралізації в умовах воєнного стану.....	76
Полховська Інна	78
Новели конституційного законодавства України в період війни: загальний огляд	78
Савчин Михайло	81
Конституційні рамки післявоєнного оновлення України та безпековий чинник	81
Самбор Микола	83

Права, свободи, інтереси людини і громадянина: ідеї для подальшого розвитку змістовно-функціонального наповнення	83
Стецюк Наталія	86
Вибори і виборче право після війни: проблеми реалізації	86
Сторожук Ірина	88
Конституція України як основа фінансової діяльності держави і місцевого самоврядування в умовах військового стану.....	88
Труба Вячеслав, Василевська Надія	90
Право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування виклики воєнного часу.....	90
Урда Володимир	93
Дотримання конституційних прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану	93
Чернявська Богдана	95
Інформаційний суверенітет держави – запорука захисту демократії	95
Черняк Євгенія	97
Модернізація Конституції України: <i>inter alia</i>	97
Чиркін Антон	100
Український парламент після Перемоги: конституційний аспект	100
Шамрай В'ячеслав	102
Право на володіння вогнепальною зброєю як інструмент захисту прав людини в період дії правового режиму воєнного стану в Україні	102
Шарая Анна	104
Неправомірність відмови у призначенні субсидії за житлово-комунальні послуги у зв'язку з відсутністю реєстрації місця проживання	104
Студентські наукові повідомлення	107
Бондар Олександр	107
Роль конституційної скарги у механізмі захисту конституційних прав в умовах війни	107
Діхтярук Максим	109
«Конституція Пилипа Орлика» як реалізація права на опір	109
Липовенко Аліна	111
Взаємодія Конституційного Суду України з національними органами конституційної юрисдикції як складова модернізації конституційного законодавства України у післявоєнний час	111
Пшевлоцький Северин-Микола	115
Особливості юридичного статусу автономних утворень в унітарних державах: досвід зарубіжних країн для України в післявоєнний період.....	115
Королук Анатолій	118
Проблеми та перспективи розвитку територіальної основи організації та здійснення державної влади в умовах децентралізації влади	118
Сінгаєвська Ольга	120

Закріплення інституту парламентської дипломатії як один із перспективних напрямів модернізації Конституції України та національного законодавства.....	120
Цапро Катерина.....	123
Реформування статусу Президента України в повоєнній Конституції.....	123

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ТИЖДЕНЬ У ШЕВЧЕНКОВОМУ УНІВЕРСИТЕТІ 2023

Міжнародний круглий стіл до Дня Конституції України

15 червня 2023 року відбувся у змішаному форматі спільний захід **Кафедра конституційного права КНУ з Центром Разумкова до Дня Конституції України**. У фокусі уваги Міжнародного круглого столу тема про Конституцію України на захисті демократії, прав людини, суверенітету та територіальної цілісності в умовах російської агресії.

У роботі Міжнародного круглого столу взяли участь науковці, практики, державні діячі, викладачі та здобувачі вищої освіти за освітньо-науковою програмою "Право".

До присутніх з вітальними словами звернувся ректор Університету, професор **Володимир Бугров**, який відзначив важливість такого роду заходів у період війни, адже в рамках конституційного тижня завжди відбуваються конструктивні дискусії, обмін думками і дружнє спілкування з колегами з різних закладів вищої освіти. До вітальних слів ректора доєдналась директорка Навчально-науковий інститут права КНУ імені Тараса Шевченка, професорка **Оксана Васильченко**, яка також привітала учасників та зазначила, що стіни Інституту права завжди відкриті для дискусій задля пошуку відповідей на актуальні питання, серед яких реалізація Конституції України у час війни. Від Центру Разумкова виступив президент **Юрій Якименко**, який відзначив важливість

наукового діалогу про Конституцію, права людини, демократію, національну безпеку, економічний розвиток нашої держави, яка дає відсіч російській агресії, а також продовжує розвиватись та рухатись до набуття повноправного членства у Європейському Союзі.

Далі робота була побудована в межах експертної дискусії, яку модерувала завідувачка нашої кафедри, професорка **Ольга Лютюк**.

Серед спікерів Міжнародного круглого столу:

Віктор Шишкін, народний депутат України 1-го, 2-го та 3-го скликань, заступник Голови Конституційної Комісії (1990-1992), перший Генеральний прокурор України, суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, доцент;

Дайнюс Жалімас, декан юридичного факультету Університету Вітауса Великого в Каунасі (Литва), член Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) від Литовської Республіки, Голова Конституційного Суду Литовської Республіки (2014-2021), доктор юридичних наук, професор;

Петро Стецюк, науковий консультант з правових питань Центру Разумкова, суддя Конституційного Суду України відставці, доктор права, доцент;

Олег Марцеляк, професор кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор;

Кшиштоф Екхардт, завідувач кафедрою конституційного та міжнародного права Університету права і управління в Жешові (Республіка Польща), доктор габілітований, професор;

Євгенія Черняк, професорка кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, докторка юридичних наук, доцентка;

Андрій Магера, заступник Голови Центральної виборчої комісії (2007-2019рр.), член Центру Разумкова;

Олександр Москалюк, доцент кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, доцент.

Щиро вдячні усім учасникам та учасницям за небайдужість до важливих для країни питань та час, витрачений на обговорення актуальних проблем про Конституцію України на захисті сучасних демократичних цінностей в умовах російської агресії.

Міжнародна наукова конференція «Конституція України в період війни та післявоєнного відновлення»

23 червня 2023 року, з нагоди Дня Конституції України відбулась *Міжнародна наукова конференція “Конституція України в період війни та післявоєнного відновлення”*, яку організовано та проведено у Навчально-науковий інститут права КНУ імені Тараса Шевченка.

Серед учасників та учасниць – відомі конституціоналісти, науковці, правники-практики, а також викладачі й здобувачі вищої освіти за освітньо-науковою програмою "Право".

З вітальними словами до присутніх звернулись проректорка з міжнародного співробітництва, професорка **Ксенія Смирнова**, директорка Навчально-наукового інституту права, професорка **Оксана Васильченко** та **Анджей Біштіга** – директор Інституту правових наук Зеленогурського Університету (Республіка Польща).

Модерувала пленарне засідання конференції завідувачка нашої кафедри, професорка **Ольга Лотюк**.

З доповідями на пленарній панельній дискусії виступали:

Віктор Колісник, суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України *Правова охорона Конституції України засобами конституційного контролю в умовах російської агресії*;

Анатолій Колодій, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту правотворчості та науково-правових експертиз НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України *Модернізація Конституції України в умовах післявоєнного відновлення*;

Владислав Федоренко, заступник директора - завідувач Київського відділення Національного наукового центру “Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С.

Бокаріуса”, доктор юридичних наук, професор *Повоєнна модернізація Конституції України: сенси, перспективи, процедури*;

Андрій Євстігнєв, член Центральної виборчої комісії, професор кафедри конституційного права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, доцент *Окремі напрями удосконалення виборчого законодавства для проведення післявоєнних виборів*;

Анна Адамська-Галлант, головна міжнародна експертка, керівниця компоненту “Судова реформа” Проекту ЄС “Право-Justice”, докторка філософії в галузі права (Вроцлавський університет) *Перехідне правосуддя для України: чи треба вносити зміни до Конституції?*;

Михайло Савчин, директор Науково-дослідного інституту порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор *Конституційні рамки післявоєнного оновлення України та безпековий чинник*;

Руслан Бедрій, доцент кафедри конституційного права Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, доцент *Конституційні зміни щодо децентралізації публічної влади як одне з головних завдань післявоєнного відновлення України*.

Далі робота конференції продовжилась в рамках загальної панельної дискусії, яку модерували професорки нашої кафедри **Людмила Дешко** та **Олена Сінькевич**.

У фокусі уваги спікерів та спікерок були питання, пов’язані з реалізацією Конституції України в період дії воєнного стану, захистом конституційних прав людини під час війни, а також модернізацією Конституції України і національного конституційного законодавства як одне із завдань післявоєнного відновлення.

Завдячуємо **Збройним Силам України** за можливість відзначати **День Конституції України у 2023 році** та вірити в Перемогу України понад усе!

МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕНЬ УЧАСНИКІВ ТА УЧАСНИЦЬ

Антонюк Лілія

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,*

*Навчально-науковий інститут права,
аспірантка кафедри конституційного права*

Забезпечення рівних конституційних прав жінок та чоловіків у сфері батьківства

Конституція України була ухвалена Верховною Радою України (ВРУ) у 1996 році. У порівняльній перспективі вона є відносно молодим конституційним актом. Наприклад, Конституція Сполучених Штатів Америки була прийнята 1787 року, Основний Закон Німеччини набрав чинності 1949 року, а діюча наразі Конституція Франції була прийнята у 1958 році. Відповідно, з одного боку український Основний Закон містить досить багато прогресивних норм, а з іншого – у зв'язку зі специфікою контексту, в якому розвивалась правова доктрина нашої держави (з 1919 року по 1991 рік Україна була частиною Союзу Радянський Соціалістичних Республік – СРСР), він перейняв деякі з правових принципів, на яких був побудований суспільний устрій радянських держав.

Один з міфів, яким оперувала правова доктрина СРСР та Української РСР, полягав у тому, що жінки та чоловіки в СРСР та Українській РСР були повністю рівними у своїх правах. Вперше прямі згадки про це з'явилися у статті 102 Конституції Української РСР 1937 року, прийнятої на основі Конституції СРСР 1936 року, яка передбачала, що «[Ж]інці в Українській РСР надаються рівні права з чоловіком в усіх галузях господарського, державного, культурного і громадсько-політичного життя». Так само стаття 33 Конституції Української РСР 1978 року, прийнятої на основі Конституції СРСР 1977 року, проголошувала, що «жінки і чоловіки мають в Україні рівні права». Хибність цих тверджень полягає у тому, що запроваджена в СРСР та Українській РСР рівність носила формальний характер і була спрямована на те, щоб залучити жінок до продуктивної праці в умовах нестачі робочих рук та потреби в швидкій відбудові та індустріальній розбудові великої за розмірами та промисловим потенціалом країни. На практиці ж існуючий патріархальний устрій не зазнавав змін і докорінного переосмислення усталених соціальних ролей жінок та чоловіків не відбулось: додатково до виконання репродуктивної праці (догляд за дітьми та людьми старшого віку, виконання побутових речей та завдань, пов'язаних з домашнім господарством, тощо) від жінок в СРСР та Українській РСР почали очікувати активного включення в сферу продуктивної праці [1; 2; 4; 6; 7; 10].

У той же час потреба в залученні жінок до продуктивної праці супроводжувалась потребою у відновленні та збільшенні населення країни, тож питання материнства та захисту материнства були винесені в категорію «найважливіших суспільних відносин», що підпадали під регулювання Основного Закону. У статті 102 Конституції Української РСР 1937 року, про яку вже згадувалось вище, було зазначено: «Можливість здійснення цих прав [рівних з чоловіками прав] жінок забезпечується ... державною охороною

інтересів матері й дитини, державною допомогою багатодітним і одиноким матерям, наданням жінці при вагітності відпусток із збереженням утримання, широкою сіткою родильних будинків, дитячих ясел та садків». А стаття 33 Конституції Української РСР 1978 року передбачала: «Здійснення цих прав [рівних прав жінок і чоловіків] забезпечується ... створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства та дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям, поступове скорочення робочого часу жінок, які мають малолітніх дітей». Більше того, у 1936 році було видано постанову Наркомату охорони здоров'я «Про заборону абортів, збільшення матеріальної допомоги породіллям, встановлення державної допомоги багатосімейним, розширення мережі пологових будинків, дитячих ясел і садків». Закон «мотивував» жінок виконувати на рівні з чоловіками продуктивну працю, але, разом з тим, «заохочував» народжувати дітей.

Ці норми є прикладом формальності проголошеної «рівності прав жінок та чоловіків» в СРСР та Українській РСР: з одного боку, вони презюмують, що догляд за дітьми є першопочатковим завданням жінок, ще більше утверджуючи їхню соціальну роль як матерів та людей, які, в першу чергу, відповідальні за добробут та благополуччя дітей. З іншого боку, вони дискримінують права чоловіків у сфері татівства. Наприклад, у відповідній статті було зазначено, що лише жінки, що мали малолітніх дітей, мали право на скорочення робочого часу, або ж лише жінки могли отримати матеріальну та моральну допомогу у зв'язку із появою дітей, а у чоловіків такого права не виникало.

Чинна Конституція України практично дослівно повторює зазначену вище норму Конституції Української РСР 1978 року і в статті 24 передбачає, що «[Р]івність прав жінки і чоловіка забезпечується... створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям».

Коли на рівні Основного Закону питання догляду за дітьми в значній мірі асоціюється з материнством, а не з батьківством, в якому і мати, і тато мають певні права та обов'язки по відношенні до виховання дитини, це поглиблює нерівність між жінками та чоловіками в суспільстві загалом. Згідно із даними досліджень, однією із причин, які стають на заваді у професійному розвитку жінок, є тягар обов'язків, які вони вимушені виконувати в рамках репродуктивної сфери, а також суспільні стереотипи, пов'язані із ними (є.г., відмова у працевлаштуванні або кар'єрному зростанні у випадку, коли жінка має малолітніх або неповнолітніх дітей) [8; 11]. Інколи жінки, відчуваючи вину перед родиною, на підсвідомому рівні відмовляються від професійної кар'єри [9]. При цьому чоловіки значно менше долучені до репродуктивної праці, у зв'язку із чим їхній професійний розвиток відбувається швидше та більш ефективно й не супроводжується негативними суспільними стереотипами та упередженнями, пов'язаними з їхніми батьківськими обов'язками. З іншого боку, опитування останніх років свідчать, що діти мають значно менше емоційного зв'язку з татами, аніж із матерями [3; 5]. Причина останнього, знову ж таки, крається в тому, що тати менше залучені до їхнього виховання та становлення як особистостей у зв'язку з обмеженою участю у виконанні репродуктивної праці.

Європейська інтеграція України, у свою чергу, передбачає потребу в забезпеченні не формальної, а реальної рівності між жінками та чоловіками в усіх сферах життя, включно з питанням виконанням репродуктивної праці, що включає догляд за дітьми. Варто

зазначити, що Україна зробила перші значні кроки у цьому аспекті ще до отримання статусу країни-кандидата в члени Європейського Союзу у 2022 році. Так, у 2020 році наша держава стала офіційною учасницею «Партнерства Біарріц», що є міжнародною ініціативою щодо забезпечення рівних прав і можливостей для всіх, заснованою у 2019 році лідерами країн Групи семи на саміті в місті Біарріц (Франція). Метою ініціативи є об'єднання зусиль міжнародної спільноти та посилення відповідальності задля досягнення рівності жінок і чоловіків.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності» від 2020 року, Україна взяла на себе зобов'язання в п'яти сферах, серед яких: розвиток інклюзивного та гендерно чутливого публічного простору, дружнього до сімей з дітьми та маломобільних груп населення, забезпечення наскрізності принципів гендерної рівності в освіті, протидія домашньому та гендерно обумовленому насильству, зменшення розриву в оплаті праці жінок і чоловіків, реформування законодавства у сфері соціальних відпусток, пов'язаних із народженням дитини та доглядом за нею.

На виконання останнього пункту в 2021 році було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька на догляд за дитиною», що додає новий вид одноразової відпустки при народженні дитини тривалістю до 14 календарних днів, що оплачується коштом роботодавця і взяти яку можуть:

чоловік, дружина якого народила дитину;

батько дитини у разі, якщо він не перебуває у зареєстрованому шлюбі з матір'ю дитини, але які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки;

баба або дід, або інший повнолітній родич дитини, який фактично доглядає за дитиною, якщо мати (батько) дитини є одинокою матір'ю (батьком).

Зазначений законодавчий акт передбачив зміни і щодо інших питань, які стосуються батьківства. Так, визначено, що скорочена тривалість робочого часу може встановлюватися за рахунок власних коштів підприємств, установ, організацій для працівників, які мають дітей віком до чотирнадцяти років або дитину з інвалідністю, а також для одиноких матерів та батьків, які виховують дитину без батька (матері), у тому числі у разі тривалого перебування матері в лікарняному закладі. Більше того, на його основі, чинний Кодекс законів про працю зазнав значних змін у контексті термінології і вживання слів «жінці/жінкам» у випадках, пов'язаних з питаннями догляду за дітьми, було замінено на «одному з батьків дитини/батькам дитини».

Післявоєнне відновлення країни повинно ставити за мету створення таких умов життя, при яких усі громадяни і громадянки держави зможуть якомога ефективніше реалізувати свій потенціал задля швидкої та якісної відбудови України. Тож, враховуючи взяті у рамках ініціативи «Партнерство Біарріц» міжнародні зобов'язання, варто переглянути наповнення статті 24 Конституції України, зокрема її другу частину, та викласти її в наступній редакції: «Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується ... створенням умов, які дають жінкам та чоловікам можливість поєднувати працю з *батьківством*; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою *батьківства* і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам, *матерям та татам малолітніх та неповнолітніх дітей*». Таким чином на рівні Основного Закону держави буде посилено підтримку становлення реальної рівності жінок та чоловіків у суспільстві

та визначено права та обов'язки, які випливають зі статусу батьківства, як для жінок, так і для чоловіків.

Список використаних джерел:

1. Єремєєва К. Трудівниця, жертва, споживачка: жіночі образи в радянській сатири. *Гендер в деталях*. 2021. URL: https://genderindetail.org.ua/library/istoriya-i-pamyat/zhinochi-obrazy-v-radyanskiy-satyri.html#_ftn1 (дата звернення: 05.07.2023).
2. Жінка в радянському суспільстві: офіційний образ і реальна практика / М. Смольницька // *Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика*: 36. ст. — К., 2011. — Вип. 16. — С. 162-174.
3. Ляхевич Л. «8 з 10 чоловіків шкодують, що мало часу приділяли дітям» – експерти про відповідальне татівство. *Українське радіо*. 2021. URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=96945> (дата звернення: 05.07.2023).
4. Музичка М. Образ ідеальної домогосподарки в СРСР. *Історична Правда*. 2011. URL: <https://www.istpravda.com.ua/research/4d3340f6bad25/> (дата звернення: 05.07.2023).
5. Небесна І. Не підкаблучник і не герой: як набирає обертів відповідальне татівство. *ПОВАГА. Кампанія проти сексизму*. 2021. URL: <https://povaha.org.ua/ne-pidkabluchnyk-i-ne-geroj-yak-nabyraye-obertiv-vidpovidalne-tativstvo/> (дата звернення: 05.07.2023).
6. Павлов Д., Славінська І. Катерина Левченко: «Якщо всі й були рівними в СРСР, то хіба що у своїй безправності». *The Ukrainians*. 2023. URL: <https://theukrainians.org/kateryna-levchenko/> (дата звернення: 05.07.2023).
7. Пагіря О. Гендер по-радянськи: навантаження жінки в СРСР звучувало коло обов'язків чоловіка. *Український Тиждень*. 2012. URL: <https://tyzhden.ua/hender-poradiansky-navantazhennia-zhinky-v-srsr-zvuzhuvalo-kolo-obov-iazkiv-cholovika/> (дата звернення: 05.07.2023).
8. Радченко Я. Гендерний розрив у оплаті праці: що це і чи можна якось зарадити?. *Жінки – це 50% успіху України*. 2021. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/gendernyj-rozryv-u-oplati-pratsi-shho-tse-i-chy-mozhna-yakos-zaradyty/> (дата звернення: 05.07.2023).
9. Степанова Е. Особливості побудови жіночої та чоловічої кар'єри: мотиви, перешкоди, перспективи кар'єрного просування / Е. Р. Степанова // *Інфраструктура ринку*. – 2017. – № 3 – С. 128-131
10. Тимків Н. Радянський фемінізм й українське суспільство крізь призму спадкування. *Гендер в деталях*. 2017. URL: <https://genderindetail.org.ua/community/comments/radyanskiy-feminizm-y-ukrainske-suspilstvo-kriz-prizmu-spadkuvannya.html> (дата звернення: 05.07.2023).
11. Шестаковський О. Гендерна нерівність на ринку праці України: структурні передумови і тривкі стереотипи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2013. Т. 4. С. 49–53.

Батанов Олександр

*Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого самоврядування,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України*

Феномен економічного конституціоналізму у доктрині та практиці сучасного конституційного права

Вітчизняний та зарубіжний досвід свідчить, що фінансово-економічні фактори усе більше впливають як на життя людини й її соціальне і природне довкілля, так і на процеси формування демократичної державності в цілому, функціонування й організацію публічної влади. Сучасні суспільство і держава з метою свого оптимального та цивілізованого функціонування, об'єктивно вимагають наявності системи взаємопов'язаних ринків, що втягують у свою орбіту не тільки звичайні товари і послуги, але і саму працю, продукти культурної та інтелектуальної діяльності тощо. Вплив «ефекту економіки» відчувається практично на всіх суспільних структурах та інститутах. Соціально-політичне життя суспільства та функціонування соціальної держави чимдалі більше концентрується навколо створення умов для сталого економічного розвитку.

Дискусії навколо таких універсальних категорій сучасного конституціоналізму, як рівність, свобода, справедливість у сучасних умовах все частіше йдуть у контексті їхньої відповідності економічним ринковим відносинам. Так, рівність тлумачиться як рівне право кожного вступати в договірні відносини та володіти власністю, у свободі бачиться, насамперед, свобода господарської діяльності, справедливість обговорюється у зв'язку з проблемою ефективного перерозподілу доходів тощо. При цьому, сама економічна свобода за своєю сутністю є іманентною складовою механізму ринкової економіки, що ґрунтується на таких принципах як особистий вибір, добровільний обмін, свобода виходу на ринки та конкуренцію, безпека особи та приватна власність. Звідси зміст економічної свободи справедливо тлумачиться у відповідності до доктрини верховенства права як межі втручання держави у вільне здійснення економічної діяльності. Людина володіє економічною свободою, що є складовою частиною її особистісної свободи і як наслідок вона реалізує свої економічні права [1, с. 414–415].

Вбачаючи призначення економічних прав людини у сприянні «розвитку ініціативи в реалізації здібностей людини, обрання засобів існування шляхом вибору праці та участі у виробництві матеріальних благ», М. В. Осядла зазначає, що «свобода як один із основоположних принципів права означає, що право виступає як міра свободи – політичної, економічної, ідеологічної», а «функції свободи справляють вплив на суспільні відносини, правові ролі, забезпечують позитивну динаміку розвитку правового життя та правових реалій, соціального та економічного життя» [2, с. 125, 51, 106].

Зрозуміло, подібна роль економічних чинників у державному та соціальному житті усвідомлювалася й у попередні епохи. Яскравим прикладом цього є Антуан Монкретьєн (1576–1621 рр.), який увійшов в історію як яскравий представник меркантилізму у Франції, який обезсмертив своє ім'я тим, що ввів у науковий обіг термін «політична економія». Саме з появою його книги «Трактат з політичної економії» (1615 р.) [3] економічна теорія понад 400 років розвивалася і досі розвивається як політична економія. При цьому перша частина даного терміну походить від слова «політейя», що означає державний устрій. Отже, політекономія дослівно перекладається як закони господарювання у межах держави.

Можна доволі довго цитувати різних економістів та філософів, які займалися відповідними питаннями, але усі вони переконливо ілюструють тісний взаємозв'язок між економічним, суспільним та державним розвитком, генезисом економічних та конституційно-правових інститутів. Взаємодія економіки, держави та права проявляється, насамперед, у взаємозалежності економічних та державно-правових відносин. Хоча економічні відносини і розвиваються за власними законами, але при цьому, з одного боку, багато з них регулюються нормами права, стаючи правовими відносинами, не втрачаючи при цьому своєї економічної суті, з іншого боку, економічні відносини істотно впливають на всю систему права.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що успішний розвиток економіки залежить від досконалості механізму конституційно-правового регулювання господарсько-економічних та бюджетно-фінансових відносин, а також визначення місця і ролі держави в управлінні економічними процесами. Особливою важливою є роль прямого конституційного регулювання економічних відносин. Ці та інші фактори обумовлюють необхідність концептуального аналізу економічного виміру конституційного права, конституції, конституційного ладу та конституціоналізму.

Слід констатувати, що в сучасному світі стрімко підвищується статус конституційного права не лише як фундаменту усієї правової системи суверенних держав, а й в контексті формування глобального конституціоналізму [4]. Конституційно-правова матерія розширюється та об'єкти конституційно-правового регулювання ускладнюються у зв'язку з політологізацією, економізацією, соціологізацією, екологізацією, цифровізацією та іншими тенденціями розвитку конституційного права [5].

Теорія та практика рецепції у конституційному праві [6], у тому числі сучасних концепцій конституційного регулювання економічних відносин – конституційної економіки [7–9], економічного конституціоналізму [10–11], а також застосування зарубіжного досвіду конституціоналізації публічних фінансів [12] та формування фіскального конституціоналізму [13] до процесів відновлення України, її фінансово-економічної та соціальної відбудови в умовах російсько-української війни та повоєнної перспективи, конституційного, законодавчого, інституціонального, функціонального, ідеологічного та інфраструктурного забезпечення майбутнього розвитку вітчизняної державності [14], дозволяє зробити низку узагальнень і відповідних висновків.

Концептуальне обґрунтування поняття економічного конституціоналізму як щодо самостійної категорії конституційно-правової науки природно породжує проблему її співвідношення з суміжними категоріями, включаючи поняття «економічної конституції», «конституційної економіки». Це той випадок, коли розробка та обґрунтування нової категорії покликане зберегти класичні підходи до дослідження економічного змісту конституційно-правових явищ та процесів, не «розчиняючи» і не перетворюючи останні на «прикметник» до економічних відносин. З точки зору конституційного правокористування та правореалізації немає жодних підстав для обґрунтування деяких «квазі-, ерзацконституцій» на кшталт «економічної конституції», «фінансової конституції», «податкової конституції», «конституції бізнесу», «конституції громадянського суспільства» тощо. Як емоційно-образні визначення такі характеристики, метафори та епітети, звісно, можливі, але не як самостійні конституційно-правові категорії.

Інше призначення в рамках аксіологічних, онтологічних, сутнісних, змістових, функціонально-праксеологічних характеристик має поняття «конституційної економіки». Відомо, що концептуальне обґрунтування даної категорії історично з'явилося в розробках

західних економістів, серед яких особлива роль належить Дж. Б'юкенену, який отримав Нобелівську премію з економіки (1987 р.) за дослідження «контрактних та конституційних засад у прийнятті економічних та політичних рішень». За словами Б'юкенена, етика конституціоналізму є ключем до конституційного порядку, і її «можна назвати ідеалізованим кантіанським світом», де особа, «яка впорядковує, разом із практично всіма своїми товаришами приймає моральний закон як загальне правило для поведінки». Він вважав, що кожна конституція створюється як мінімум для кількох поколінь громадян. Тому вона повинна вміти збалансувати інтереси держави, суспільства та особистості [15, с. 314, 372].

У первісному варіанті концепція конституційної економіки виникла та розвивалася у відриві від юриспруденції та класичних уявлень про конституцію як основному законі держави. Власне сам Дж. Б'юкенен розглядав її як «конституційну політичну економіку» [16]. Щоправда, в Україні цей науковий напрямок останніми роками формується зусиллями, перш за все, представників юридичної науки. Тому не випадковим є запропонований нашими вченими акцент у бік конституційно-правової дійсності, маючи на увазі, що «конституційна економіка – це інноваційне, практично-наукове поняття, яке поєднує дві різні системи наук – юридичну та економічну з метою всебічного аналізу, вирішення проблем та їх попередження за допомогою взаємодії конституціоналізму та економічних чинників». У цьому аспекті конституційна економіка розглядається як «практична площина для покращення становища держави та її перетворення на правову демократичну» [7, с. 39]. Саме практичне значення застосування конституційної економіки як правового поняття реалізується як комплексний підхід у сфері економіки та права, що, у свою чергу, допомагає вирішити традиційну проблему юристів – незнання економіки, а також самих економістів – незнання питань права, особливо конституційного.

Пошук нових підходів до дослідження з відповідної проблематики пов'язаний, у своїй основі, зі складністю самих по собі фінансово-економічних явищ у їхньому конституційно-правовому та іншому галузевому юридичному оформленні. Тому цілком корисними можуть бути як дослідження економістів у конституційно-правовій сфері регулювання економічних процесів (що характерно більшою мірою для західних уявлень про «конституційну економіку»), так і конституційно-правовий, юридичний, своїй основі, аналіз економічних явищ та їх нормативно-правової бази, як це представлено вітчизняною доктриною конституційної економіки.

Але ні першим, ні другим підходами не вичерпується конституційно-економічна проблематика. Концепція економічного конституціоналізму – це системний, міждисциплінарний, багаторівневий аналіз взаємовпливу, взаємодії, взаємопроникнення фінансово-економічних, соціально-культурних, політичних, екогуманітарних, правових процесів на основі та відповідно до цінностей сучасного конституціоналізму, тобто. Це сам процес формування та функціонування конституційної соціально орієнтованої економічної організації державності. Тому «конституційна економіка» та «економічний конституціоналізм» – це не формальний результат «зміни місць доданків»; це відносно самостійні, але взаємопов'язані напрями наукових досліджень, за вирішальної участі – якщо мати на увазі, зокрема, проблеми конституціоналізації економічної сфери, особливо – публічної власності та публічних фінансів, – насамперед конституціоналістів, але – у тісному союзі з економістами, фінансистами, соціологами, політологами, екологами, філософами тощо.

Видається, таким чином, цілком обґрунтованою постановка питання про вироблення підходів, що мають власне (а не запозичене, наприклад, у економічної науки)

конституційно-правове значення, в основі якого – орієнтація на виявлення економічного змісту всієї системи конституціоналізму, з одного боку, та конституційного значення економічних відносин у всьому їхньому різноманітті, з іншого. На це і націлена категорія економічного конституціоналізму, що включає дуже широке коло економічної проблематики в їх конституційно-правовому прояві, що природно передбачає необхідність врахування, в тому числі, і політичного значення цих процесів. При цьому слід мати на увазі, що економічний конституціоналізм є однією з граней конституціоналізму та його системи, що має свою специфіку, але ґрунтується на загальних засадах конституціоналізму та функціонує за притаманним йому алгоритмом.

Список використаних джерел:

1. Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури : монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 830 с
2. Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2016. 202 с.
3. Antoine de Montchrétien, sieur de Vateville. Traite de l'economie politique. Paris, 1868. 197 p. URL: <http://www.archive.org/stream/memoiresurantoio0duva#page/n3/mode/2up>
4. Львова Є. Глобальний конституціоналізм: теоретичні підходи та правові виклики до формування (ідеологія та концепт): монографія. Одеса: Фенікс, 2019. 294 с.
5. Батанов О. В. Конституційне право у сучасному світі: основні напрями та форми розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. №7. С. 32–42.
6. Верлос Н. В. Рецепція у конституційному праві: досвід компаративного аналізу: монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 365 с.
7. Іванова Р. Ю. Конституційна економіка як механізм організації правової демократичної держави: монографія. Київ: Ін Юре, 2017. 184 с.
8. Лоцихін О. М. Конституційна економіка та економічні функції сучасної держави в умовах глобалізації: концептуальний аспект. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*. 2018. № 26(2). С. 239–246.
9. Приходько О. В. Публічно-приватне партнерство в аспекті конституційної економіки: дис. ... д-ра філос. за спец. 081 – Право. Харків, 2021. 236 с.
10. Савчин М. В. Конституційний лад України та економічний конституціоналізм. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 4. С. 96–100.
11. Олькіна О. В. Економічний конституціоналізм: структурна характеристика. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за заг. Ред. С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 268–270.
12. Худик А. М. Конституціоналізація публічних фінансів: зарубіжний досвід та українська модель: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Київ, 2020. 266 с.
13. Льницький О. Фіскальний конституціоналізм як нормативний механізм євроінтеграції у сфері фінансової політики. *Український часопис конституційного права*. 2022. № 3. С. 81–90.
14. Батанов О. В. Розвиток Конституції України та повоєнне економічне відновлення України: ідеї, принципи, інструментарій. *Відновлення та розвиток України*:

ідеї, правові засади, інструментарій: матеріали міжнар. круглого столу, м. Ужгород, 26 грудня 2022 р. Ужгород: УЖНУ, 2022. С. 12–34.

15. Buchanan, James M.. *The Logical Foundations of Constitutional Liberty*. Vol. 1. Indianapolis: Liberty Fund, 1999. 546 p.

16. Buchanan J. M. *Constitutional Political Economy*. *The Encyclopedia of Public Choice*. Vol. I / C. K. Roweley, F. Schneider (eds.). Dordrecht etc.: Kluwer.2004. P. 60-67.

Бедрій Руслан

*Львівський національний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри конституційного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

Конституційні зміни щодо децентралізації публічної влади як одне з головних завдань післявосного відновлення України

Метою реформи децентралізації влади, розпочатої зі схваленням Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [1], є формування ефективної публічної влади на місцях задля створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для людей, надання високоякісних та доступних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [2, с. 12].

Одним з напрямів муніципальної реформи в Україні є процес об'єднання територіальних громад, в результаті чого у червні 2020 року було створено 1470 територіальних громад, у яких пройшли місцеві вибори (жовтень 2020 року). Об'єднані громади отримали нові повноваження і перейшли, відповідно до законодавства, на прями міжбюджетні відносини з державним бюджетом.

Проте, зміни до Конституції України в частині територіальної організації та децентралізації влади на сьогоднішній день так і не внесено. Нагадаємо, що вперше такі зміни були передбачені в проекті Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» № 2217а від 01.07.2015 р., попередньо схваленому українським парламентом 31 серпня 2015 р. [3]. Однак, протягом усіх наступних сесій Верховної Ради України VIII скликання остаточного затвердження даного законопроекту так і не відбулося через відсутність політичної волі. Слід зазначити, що серед причин неприйняття цього проекту конституційних змін, очевидно, була запропонована тодішнім президентом для включення до Перехідних положень Конституції України норма, яка закріплювала можливість законодавчого визначення особливостей здійснення місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей. Також, проблемний характер мали положення Проекту щодо обсягу повноважень префектів, зокрема їх права звернення з поданням до Президента України про тимчасове зупинення повноважень голови громади, районної та обласної ради з наступним призначенням Президентом тимчасового державного уповноваженого на відповідних територіях.

Після президентських та позачергових парламентських виборів в Україні у 2019 році законопроект № 2217а від 01.07.2015 р. було відкликано з парламенту (це відбулось - 29.08.2019р.) і процедуру внесення конституційних змін потрібно було розпочинати заново.

13 грудня 2019 року новообраним Президентом України було внесено до Верховної Ради України, як першочерговий, проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» № 2598 [4]. Однак, цей проект отримав значну кількість критичних зауважень з боку представників місцевого самоврядування та експертного середовища, що стосувались, зокрема, широких повноважень префектів тощо, після чого - 27 грудня 2019 року проект №2598 було відкликано. Того ж дня (27.12.2019р.) на сайті Верховної Ради України з'явився доопрацьований проект Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)», у якому була врахована частина зауважень, проте 17 січня 2020 р. і цей проект був відкликаний Президентом України.

У листопаді 2021 р., за результатами інклюзивних позапарламентських публічних консультацій, було підготовлено фінальний звіт “Зміни до Конституції України у частині децентралізації через консенсус”, що містив оновлений Проект тексту змін до Конституції України в частині децентралізації влади [5], який планувалось подати на розгляд парламенту.

Проте, 24 лютого 2022 року розпочалась російська збройна агресія в Україні і, на сьогоднішній день, затвердження конституційних змін в частині децентралізації влади є неможливим у зв'язку із запровадженням Указом Президента України воєнного стану в державі [6].

По-суті, новітня історія України ніби поділилась а дві частини – до та після 24 лютого 2022 року. Сьогодні в нашій країні існують нові реалії в усіх сферах життя, включаючи функціонування територіальних громад та їх органів.

В умовах воєнного стану у системі органів публічної влади на місцях відбулися зміни, пов'язані з загрозами воєнного часу. Зокрема, Указом Президента України від 24.02.2022 р. «Про утворення військових адміністрацій» [7] було утворено 24 обласні та Київську міську, а також районні військові адміністрації для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку.

Однак, потрібно усвідомлювати, що після завершення війни і нашої перемоги постане необхідність продовження розбудови України як незалежної, суверенної держави та повноправного члена європейського співтовариства. Щодо перспектив реформи децентралізації влади у післявоєнний час, то пріоритетним завданням державної влади безумовно має стати її продовження, насамперед, шляхом внесення відповідних змін до Конституції України та чинного законодавства.

Оскільки децентралізація передбачає відповідну організацію публічної влади на місцях, важливою є наявність державних органів, які не володітимуть широкою загальною компетенцією та, зокрема, не здійснюватимуть контрольних повноважень щодо органів місцевого самоврядування. Проте, за ними мають бути збережені повноваження, пов'язані з координацією діяльності виконавчих органів державної влади на місцях, нагляду за законністю актів інших суб'єктів публічного управління (зокрема, органів місцевого самоврядування). Тому, варто наголосити на позитивному характері положень щодо запровадження інституту префектів на районному та обласному рівнях, що містяться в усіх зазначених вище проєктах конституційних змін в частині децентралізації влади.

Реформа децентралізації публічної влади включає також необхідність конституційної модернізації системи місцевого самоврядування. Тому, у Проєкті змін до Конституції України щодо децентралізації влади від 29 листопада 2021 р. логічним та доцільним є закріплення положення, згідно якого: «повітова, обласна рада громад є органом місцевого

самоврядування, що представляє і реалізує спільні інтереси громад повіту, області та має власний виконавчий орган» (зміни до ст. 140 Конституції України) [5].

Крім того, суттєвою новелою Проєкту від 29.11.2021 р., у контексті утвердження та розвитку місцевого самоврядування, є зміцнення його матеріальної та фінансової основи через внесення відповідних змін до ст. 142 Конституції України, відповідно до яких “фінансові ресурси на місцевому рівні повинні бути співмірні з повноваженнями, а зміна компетенції супроводжується змінами фінансування. Витрати місцевого самоврядування, спричинені рішеннями держави, компенсуються” [5]. Слід акцентувати увагу на важливості цих змін, оскільки, як показала практика, для успішної реалізації реформи децентралізації влади в Україні - необхідна міцна матеріально-фінансова основа. Іншими словами, ефективність укрупнення територіальних громад на пряму залежить від здійснення якісних змін у комунальному секторі економіки та забезпечення у цих громадах належного надання адміністративних, соціально-побутових, культурних послуг населенню.

У цьому контексті варто зазначити, що резолюцією Європарламенту від 2 лютого 2023 року, ухваленою перед Київського самітом Україна-ЄС, нашу реформу децентралізації влади визнано найуспішнішою серед усіх вітчизняних реформ, що здійснювалися з часу проголошення незалежності України. При цьому, у Резолюції наголошено на важливості децентралізації та сильного місцевого самоврядування, як “наріжних каменів” демократії та визначальних факторів стійкості України під час війни [8].

Таким чином, на виконання рекомендацій наших європейських партнерів, суб’єктам місцевого самоврядування в Україні варто приймати активну участь у розробці заходів, пов’язаних з відновленням країни, включаючи забезпечення сталого економічного розвитку в громадах, а державі потрібно створити чіткий та прозорий механізм залучення інститутів громадянського суспільства до ключових процесів прийняття рішень на місцевому рівні. Також, очевидно є необхідність ефективної діяльності державної влади у напрямі зміцнення місцевого самоврядування та внесення конституційних змін в частині децентралізації публічної влади, а також подальшої всебічної підтримки муніципальної реформи, що отримала значне визнання як в Україні, так і на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1.04.2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

2. Конституційно-правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні: монографія / за ред. доктора юрид. наук, професора О.В. Батанова; передмова академіка НАПрН України О.В. Скрипнюка. Київ: Талком, 2021. 498 с.

3. Проєкт Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» № 2217а від 01 липня 2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55812

4. Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади): проєкт Закону України № 2598 від 27.12.2019 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644

5. Зміни до Конституції України в частині децентралізації влади. Фінальний звіт за результатами інклюзивних позапарламентських публічних консультацій «Зміни до Конституції України у частині децентралізації через консенсус». Проєкт тексту змін до

Конституції України в частині децентралізації влади. 29.11.2021. URL: <http://komsamovr.rada.gov.ua/uploads/documents/42960.pdf>.

6. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>

7. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України №68/2022 від 24 лютого 2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682022-41405>

8. Децентралізація у резолюції Європейського Парламенту, присвяченій саміту Україна-ЄС. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/16074>

Бондаренко Ангеліна

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
юристка 2 категорії кафедри
адміністративного права та процесу*

Захист честі та гідності в умовах правового режиму воєнного стану

Чесність і гідність слугують мірилом характеристик конкретної особистості з позицій суспільства (чесність) і самооцінки власних якостей (гідність). Виходячи з викладеного, можна говорити про цінність охорони честі, гідності як невід'ємної складової правового статусу особи, що знайшло відображення і в Конституції України.

З огляду на це, стаття 3 Конституції України проголошує людину, її честь та гідність найвищою соціальною цінністю. Відповідно до даного твердження стаття 32 Основного Закону України гарантує судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе або членів своєї родини, а також право вимагати відшкодування моральної чи матеріальної шкоди, яка завдана внаслідок використання недостовірної інформації. Охорона даних прав знайшла відображення і на галузевому рівні. Цивільне законодавство встановлює охорону таких особистих немайнових благ як честь, гідність та ділова репутація. Стаття 1 Загальної Декларації прав людини (1948 р.) проголошує: «Усі люди народжуються рівними і вільними у своїй гідності та правах, вони наділені совістю і розумом, а тому повинні чинити відносно один одного в дусі братерства» [1].

Значну увагу дослідженню проблем честі та гідності приділяли О. Стефанчук, М.А. Придворов, П.А. Кравченко, О.С. Іоффе, А. Штефан. Окремі елементи дослідження яких виступали честь, гідність та ділова репутація були і в працях видатних правників таких як П.М. Рабінович, В.Ф. Погорілко.

Закріплення прав і свобод людини в Основному Законі країни та інших джерелах прав людини визначає орієнтацію на їхнє забезпечення державними органами, а суспільству - на здійснення контролю за тим, як ці права і свободи забезпечуються владою в повсякденному практичному житті, а тому тематика даного дослідження ніколи не втратить свою актуальність.

Ознайомившись зі змістом Основного Закону можна знайти чотири згадування таких категорій як «чесність» та «гідність». Перше згадування стосується проголошення загального положення про те, що людина є найвищою цінністю (стаття 3); друга згадка зосереджує увагу на «гідності», встановивши заборону катуванню, нелюдському чи такому, що принижує гідність особи поводженню (стаття 28); третя встановлює заборону посягати на

права і свободи, честь і гідність інших людей (стаття 68); четверта стосується відповідальності за посягання на честь і гідність Президента України (стаття 105) [2].

Не дивлячись на те, що такі мірила як «честь», «гідність» гарантуються законодавцем, вони не мають чіткого нормативно-закріпленого визначення в законодавстві. Підтвердженням цього твердження є п. 4 постанови Пленуму Верховного Суду України від 27.02.2009 р. №1 «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» де зазначено, що чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, адже це лише близькі моральні категорії, які цивільним правом визначаються як нематеріальні блага і властиві усім людям від народження, проте свого визначення в законодавстві містити не можуть. Вивчаючи терміни-поняття «честь», «гідність» варто зауважити, що вони є полісемантичним, тобто такими, що потребують дослідження не лише правової науки, а і таких соціальних наук як філософія та психологія тощо.

Захист права на гідність були предметом ряду рішень Конституційного Суду України. КСУ у своєму рішенні від 20 січня 2012 року наголосив на тому, що людина, її честь та гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» всі люди мають бути рівними та вільними у здійсненні своїх прав та гідності. КСУ звернув увагу, що будь-які обмеження мають бути встановлені виключно Конституцією України, при цьому переслідувати легітимну мету, яка обумовлена суспільною необхідністю для її досягнення [3].

Відповідно до Указу Президента України від 19.05.2023 року № 254/2023 в Україні продовжено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 20 травня 2023 року строком на 90 діб. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, законодавець пояснює, що «воєнний стан» - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози безпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [4].

Так, відповідно до ч. 3 Указу № 64/2022 на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України. Проте законодавець передбачив і права, які не можуть піддаватись ніяким обмеженням. Серед них невід'ємне право на життя, право на повагу до його гідності, не підлягає обмеженню право на захист прав і свобод у суді; на відшкодування коштами держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконними рішеннями органів державної влади; не може бути обмеженим право на професійну правничу допомогу; право не притягуватися двічі до юридичної відповідальності одного виду за одне і те ж правопорушення; презумпція невинуватості; право на захист і відмову свідчити або давати пояснення чи показання щодо себе, членів сім'ї або близьких родичів, коло яких визначено законом тощо (стаття 64 Конституції України).

З урахуванням вищесказаного на період дії воєнного стану введено обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина відповідно до певних прав,

передбачених Конституцією України. Проте законодавець передбачив права, які не можуть піддаватись будь-яким обмеженням, а тому таке мірило як гідність в період дії воєнного стану продовжує захищатись з боку держави.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 20.06.2023).

2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР редакція від 01.01.2020. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.06.2023).

3. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року. No 2-рп/2012 / Верховна Рада України. Законодавство України. URL: zakon.rada.gov.ua/go/v002p710-12 (дата звернення: 20.06.2023).

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

Vasylichenko Oksana

*Taras Shevchenko National University of Kyiv
Head of Educational and Scientific Institute of Law, J.S.D., professor*

Deshko Lyudmyla

*Taras Shevchenko National University of Kyiv
Educational and Scientific Institute of Law, J.S.D., professor, professor of
Constitutional Law Department*

Subsidiary mechanism for the protection of the right to education of children living in the temporarily occupied territory of Ukraine

Education is invaluable for a child's development. According to Art. 26 of the Universal Declaration of Human Rights, paragraph 1 of article 13 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights and sub-paragraph 1(a) of article 29 of the Convention on the Rights of the Child, education should be aimed at the "full development of the human personality." In its decisions, the European Court of Human Rights repeatedly referred to the above-mentioned international human rights acts and noted that the state that exercises effective control over a certain territory must ensure the child's right to education (the decision in the case "Timishev v. Russia" [1], "Katan and others against Moldova and the Russian Federation" [2], etc.).

Also, the right to education of children is guaranteed by the constitutions of various countries of the world. During the war with the Russian Federation, Ukraine took measures so that children could learn the Ukrainian language using Ukrainian programs remotely and face-to-face on the territory controlled by Ukraine. At the same time, Russia chose the path of violating the right to education of children living in the territories occupied by Russia.

Currently, russia exercises illegal effective control over a number of territories of Ukraine. Therefore, it is russia's duty to ensure the right of children who are in the territories of Ukraine temporarily occupied by russia and in the territories of Ukraine temporarily controlled by russia, the right of children to education.

At the same time, in some territories of Ukraine over which Russia exercises illegal and effective control, children are forced to study under Russian programs, secretly continue studying in Ukrainian using Ukrainian programs in Ukrainian schools remotely. At the same time, it is not possible everywhere to carry out distance learning in your Ukrainian school or in a school located on the territory controlled by Ukraine. In some areas, there is no Internet connection at all or only the Russian Internet, which is tightly controlled by the Russian secret services: the FSB, Russian military intelligence, self-appointed collaborating "authorities". In addition, there are well-known cases when in some territories, where children could do distance learning until recently, there is currently no electricity supply or communication, so distance learning in Ukrainian schools is impossible, contact with students has been lost and it is not known what is happening now with these students. Russia also uses part of the schools as its bases. These and other facts are grounds for holding Russia accountable for violating the rights of children living on the territory of Ukraine, which is controlled by Russia.

Thus, in the case "Katan and others v. Moldova and the Russian Federation", the applicants are 18 children who studied at the "Eureka" school in Rybnytsia and 13 parents. After the "decision of the Transnistrian Moldavian Republic" of May 21, 1999, the school "Eureka" refused to register, as such registration would have required it to use the Cyrillic alphabet and the program compiled by the regime of the "Transnistrian Moldavian Republic". In general, according to the Court, the refusal of the authorities of the "Transnistrian Moldavian Republic" to provide education in the dominant and official language of the territorial state, and to use the Cyrillic alphabet in particular, clearly had a negative impact on the content of the right to education. In addition, the "Transnistrian Moldavian Republic" did not try to meet the needs of the ethnic Moldovan population by allowing free access to private schools where children would learn in their own language [2]. The applicants compared their situation with the population of the Greek enclave in the above-cited case of Cyprus v. Turkey (§278) [3].

In addition, the applicants' parents also complained of interference with their right to have their worldviews respected in the provision of education by the State, in particular, their belief that their children's best interests were to be educated in the Moldovan language. Similar facts also exist regarding Russia's failure to ensure children's right to education in the Ukrainian language according to Ukrainian programs in the territories of Ukraine temporarily occupied by Russia and the territories of Ukraine temporarily controlled by Russia.

Since such violations by Russia of children's right to education are of a systematic mass nature, it can be seen that such cases should be considered in accordance with Resolution 1503 (XLVIII) of the Economic and Social Council and Resolution 1235 (XLII) of the Economic and Social Council "Issues of violations of human rights and fundamental freedoms, including policies of racial discrimination and segregation and apartheid in all countries, especially in colonial and other dependent territories." Proceedings under the 1503 procedure can be initiated without the consent of the state concerned.

The result of the application of these procedures should be a resolution adopted by the Economic and Social Council condemning the Russian government for violating human rights to education.

Also according to Art. 34 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the ECtHR may accept applications from any person, non-governmental organization or group of persons who consider themselves victims of a violation of the rights set forth in the Convention or the Protocols thereto committed by one of the High Contracting Parties [4-6]. It is considered expedient to submit individual complaints by victims of violations of the right to education against Russia to the European Court of Human Rights. From September 16,

2022, russia ceased to be a party to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (the Resolution was adopted at the plenary session of March 21-22, 2022 by the European Court of Human Rights). Individuals, non-governmental organizations or groups of individuals who consider themselves victims of russia's violation of their right to education in temporarily occupied territories and territories temporarily controlled by russia may submit individual applications to the ECtHR regarding violations committed by Russia up to and including September 16, 2022.

Before turning to the international mechanism for the protection of human rights, it is necessary to exhaust effective national mechanisms for the protection of human rights. This is stated in the constitutions of many countries. At the same time, if the national mechanism is not effective, a person should not exhaust it.

References:

1. Case of Timishev v. Russia. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-71627%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-71627%22]})
2. Case of Katan and others against Moldova and the Russian Federation. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22002-7212%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22002-7212%22]})
3. Case of Cyprus v. Turkey. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/Eng#{%22itemid%22:\[%22001-59454%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/Eng#{%22itemid%22:[%22001-59454%22]})
4. Бисага Ю., Дешко Л. Методологія дослідження конституційного права звертатися до міжнародних судових установ та міжнародних організацій. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юридичні науки. 2016. № 21. С. 14-16. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/index.php/arkhiv-nomeriv?id=91>
5. Дешко Л. Суб'єкти звернення до міжнародних судових установ чи до органів міжнародних організацій. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2016. № 39. С.123-126. URL: <http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/>
6. Конституційне право на звернення до Європейського суду з прав людини та механізм реалізації права на виконання його рішень / Бисага Ю.М., Нечипорук Г.Ю., Дешко Л.М. та ін. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. 236 с.

Вігірський Андрій

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

Навчально-науковий інститут права,

аспірант кафедри теорії права та держави

Політико-правові рішення та конституційний принцип поділу влади в умовах загрози національній безпеці

Правовий режим воєнного стану, у якому більше 15 місяців існує Україна, у сприйнятті населення, суб'єктів політичного процесу, ЗМІ та громадянського суспільства звужує розуміння поняття національної безпеки виключно до спроможності військовим шляхом захистити власні суверенітет та територіальну цілісність.

Таке сприйняття виправдане екзистенційним характером загрози та пріоритетами сьогодення, водночас є передумовою для формування виправдовувального, поблажливого, схвального ставлення до діяльності та рішень державних органів, які історично мають схильність зловживати сформованими обставинами середовища існування, не завжди на користь національної безпеки у її законодавчому розумінні.

Закон №2469-VIII від 21 червня 2018 року визначає, що національна безпека України це – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. У свою чергу, національні інтереси України це – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [1].

Тобто, поняттям національної безпеки охоплюється не лише питання безпеки території України від неправомірних посягань, але все те, що характеризує державу як демократичну та зафіксоване в Основному законі. Мова про засадничі принципи організації влади, їх формування, взаємодії, функціонування на основі принципу поділу влади, системи стримувань та противаг, діяльності в межах визначених Конституцією України повноважень. Це все є формою узгодженого та легітимованого консенсусу в рамках матеріалізованої концепції народного суверенітету та упереджує можливість узурпації влади, забезпечуючи можливості для реалізації прав і свобод людини та гідних умов її життя.

Варто зазначити, що з моменту прийняття Закону №2469-VIII від 21 червня 2018 року посилення на його положення, як обґрунтування необхідності прийняття рішень на захист національної безпеки, не завжди були такими за суттю. Скоріше навпаки, вони виступали формою «легендування» прагнення порушити принципи верховенства права, поділу влади, шляхом штучного розширення повноважень посадових осіб, визначених Основним Законом.

Так, 27 березня 2021 року Президентом України видано Указ №124/2021 «Про деякі питання забезпечення національної безпеки України», відповідно до якого було скасовано Указ Президента України від 14 травня 2013 року № 256 «Про призначення О.Тулицького суддею Конституційного Суду України» та Указ Президента України від 17 вересня 2013 року № 513 «Про призначення О.Касмініна суддею Конституційного Суду України» [2].

Для цілей дослідження вважаємо важливим звернути увагу та узагальнити офіційне обґрунтування, яке приводиться у тексті Указу. Так, його винесення мало на меті забезпечення державної незалежності, національної безпеки та відповідало національним інтересам України, в частині захисту демократичного конституційного ладу.

При цьому, здійснюється посилення на «Заяву Верховної Ради України у зв'язку з сьомою річницею початку Євромайдану та подій Революції Гідності», затверджену Постановою Верховної Ради України від 17 лютого 2021 року № 1240-IX (далі – Постанова) [3], в якій підкреслено, що узурпація влади у 2010 – 2014 роках Віктором Януковичем призвела до підриву основ національної безпеки і оборони України, порушення прав і свобод людини, а зважаючи на те, що окремі судді КСУ, призначені Віктором Януковичем, продовжуючи виконувати свої повноваження, створюють загрозу державній незалежності та національній безпеці України, виникла необхідність у прийнятті рішень про скасування Указів про їх призначення, на підставі частини 2 статті 102, пунктів 1, 17 частини 1, частини 3 статті 106 Конституції України, статей 3 і 13 Закону України «Про національну безпеку України».

Зазначимо, що посилення Президентом на Постанову є фактичним вчиненням дій, які суперечать принципам державної політики у сферах національної безпеки і оборони, визначених у статті 3 Закону, зокрема: верховенства права, законності, прозорості, адже у тексті Постанови, зазначається, що Парламент надає «політичну оцінку» подіям Революції Гідності та її наслідкам, зокрема, у зв'язку з частково неможливим притягненням

винуватих осіб до відповідальності. Тобто, це документ немає нормативного, регулюючого характеру, а відповідно не передбачає настання реальних юридичних наслідків.

У подальшому О.Тупицький та О. Касмінін оскаржили відповідний Указ Президента до Верховного Суду і 14 липня 2021 [4] та 27 жовтня 2022 року [5], відповідно, їх позови було задоволено, Указ Президента визнано протиправним та скасовано.

Власне, колегії Верховного Суду при розгляді були цілком послідовними в обґрунтуванні протиправності Указу, зазначаючи, що реалізація повноважень стосовно формування складу КСУ здійснюється Президентом виключно шляхом видання Указів про призначення суддів та іншого способу чинним законодавством не передбачено. Посилаючись на рішення КСУ від 07.04.2004 №9-рп/2004, від 25.12.2003 №22-рп/2003, 10.04.2003 №7-рп/2003, на аналогічну за предметом спору справу Верховного Суду України №5/573 (2а-13995/08), приписи статті 149-1 Конституції України та статті 21 Закону № 2136-VIII, вказали, що після призначення суддею КСУ та складення присяги суддя цього Суду не може бути звільнений суб'єктом призначення, що є гарантією його незалежності від цього органу призначення, а сам акт про призначення є таким, що виконаний та не може бути скасований.

Водночас, в питаннях національної безпеки варто звернути увагу колегіями Верховного Суду зазначено, що повноваження Президента щодо забезпечення національної безпеки повинні реалізовуватися у межах спеціально-дозвільного принципу, визначеного статтею 19 Основного Закону.

Як вбачається з тексту рішень, Глава держави загрозу національній безпеці обґрунтував тим, що 19 березня 2021 року відбулося засідання Ради національної безпеки і оборони України, на якому, серед іншого, було розглянуто питання розслідування справ про державну зраду. Після цього, через тиждень, СБУ направлено лист Президенту, у якому повідомлено, що на виконання доручення РНБО, та у зв'язку з набранням законної сили вирок суду про визнання Януковича В.Ф. винним у вчиненні злочину, передбаченого частиною першою статті 111 КК України, СБУ розпочато моніторинг виданих ним нормативно-правових актів, у першу чергу звернуто увагу на укази щодо суддів КСУ, через те, що вони надалі голосували за рішення у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо конституційності окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України від 27 жовтня 2020 року, № 13-р/2020.

СБУ у цьому листі наголошено, що прийняття такого рішення мало наслідком втрату чинності ряду норм антикорупційного законодавства, призвело до дестабілізації соціально-політичної ситуації в Україні, дискредитації нашої держави на міжнародній арені щодо вжиття заходів із протидії корупції, чим створено потенційну загрозу державній безпеці.

При цьому, під час здійснення моніторингу та підготовки рекомендацій, є підстави припускати, що співробітникам СБУ були відомі приписи статті 149 Конституції України, відповідно до яких незалежність і недоторканність судді КСУ гарантуються, вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Крім цього, суддю КСУ не може бути притягнуто до відповідальності за голосування у зв'язку з ухваленням рішень та надання ним висновків, за винятком вчинення злочину або дисциплінарного проступку. В даному випадку мова про вчинення злочину чи проступку не йде. Крім цього, на момент підготовки листа СБУ та Президент України були обізнані про терміновий висновок Венеціанської Комісії № 1012/2020 CDL-AD(2020)039 «Щодо реформування

Конституційного Суду» (далі – Висновок) [6]. Власне, Верховний Суд справедливо відхилив обґрунтування представників Президента, зазначивши, що у Висновку підкреслено, що Рішення КСУ є обов'язкові, хоч і не бездоганні, однак остаточні, навіть коли їх можна вважати за помилкові, наголосивши, що рішення №13-р/2020 мусить бути виконане, оскільки скасування рішення та звільнення всіх його суддів були б неконституційні та суперечили б принципу верховенства права.

Таким чином, вбачається, що поняття національна безпека в її всеохоплюючому сенсі, на ряду із цінністю, яку вона складає для інтересів суверена, яким є народ, може використовуватись для досягнення цілей, які виходять за межі повноважень Президента, визначених Основним Законом, посягаючи на фундаментальні засади функціонування державно-правових механізмів, шляхом порушення принципів поділу влади, верховенства права, законності та системи стримувань та противаг.

Крім цього, у даному випадку єдиним засобом захисту змогла виступити лише судова гілка влади, а Президент, Рада національної безпеки і оборони України, яка координує та контролює сектор безпеки і оборони та Служба безпеки України, не виконали роль запобіжників у системі стримувань і противаг.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
2. Про деякі питання забезпечення національної безпеки України: Указ Президента України від 27.03.2021 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124/2021#Text>
3. Заява Верховної Ради України у зв'язку з сьомою річницею початку Євромайдану...: Постанова Верховної Ради України від 17.02.2021 р., URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1240-IX#Text>
4. Рішення Верховного Суду у справі №9901/96/21 від 14.07.2021 р., URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98306624>
5. Рішення Верховного Суду у справі №П/9901/97/21 від 27.10.2022 р., URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107090521>
6. Щодо реформування Конституційного Суду: висновок Венеціанської Комісії № 1012/2020 CDL-AD(2020)039 від 11.12.2020 р. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2020\)019-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2020)019-e)

Гансецька Єліна

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

Навчально-науковий інститут права,

аспірантка кафедри конституційного права

Реалізація норм Конституції України в частині застосування заходів конституційно-правової відповідальності глави держави в період дії воєнного стану

Реалізація норм Конституції України є надзвичайно важливою для забезпечення правової держави, демократії та гарантування прав і свобод громадян. Оскільки Основний Закон визначає принципи діяльності держави, розподіл влади, права та обов'язки громадян, його реалізація є фундаментом стабільності, правопорядку та розвитку країни незалежно від обставин, в яких знаходиться держава.

Враховуючи тривалу дію правового режиму воєнного стану в Україні, питання ефективного застосування норм Конституції набирає все більшої ваги. Воєнний стан призводить до обмеження деяких прав і свобод громадян у інтересах забезпечення безпеки та захисту країни. Однак, навіть у цих складних умовах, важливо забезпечити дотримання фундаментальних принципів Конституції, таких як захист життя, гідності та недоторканності особи. Конституційні принципи та норми допомагають уникнути зловживань влади, а також незаконних арештів, тортур та порушень прав людини в умовах збройної агресії, забезпечуючи виконання обов'язків держави в межах правового режиму.

В цьому контексті вкрай важливою постає і потенційна можливість застосування заходів конституційно-правової відповідальності до глави держави, зокрема президента України, з метою забезпечення (а в деяких випадках і відновлення) принципів демократії, правової держави та влади народу. Зважаючи на специфіку наявної в Україні форми державного правління, президент, що посідає найвище місце в ієрархії інститутів державної влади, має значний вплив на політичні процеси та долю країни у мирний час та особливо протягом дії правового режиму воєнного стану. Тому наявність ефективних механізмів для забезпечення відповідальності глави держави у разі порушення конституційних норм та зловживання владою може виступати визначальним індикатором дотримання прав людини і громадянина.

Імпічмент президента виступає одним із ключових елементів системи стримувань та противаг у світовому суспільстві. Цей механізм надає можливість парламенту здійснити контроль за діями президента та при необхідності прийняти рішення про його усунення з поста. Імпічмент створює підстави для об'єктивного розгляду обвинувачень та оцінки дій президента, виключаючи безкарність і забезпечуючи виконання вимог конституції.

Очевидно, що поставлена задача є достатньо ускладненою в умовах продовжуваного воєнного стану – надзвичайної ситуації, під час якої країна знаходиться під постійною загрозою зовнішньої агресії. Окремою перепорою в цьому аспекті є й фактична відсутність сучасної практики дотримання балансу між системою необхідних обмежень під час воєнного стану та дотриманням конституційно-правових постулатів серед країн демократичного світу. Вказане нерідко може приводити до появи юридичних дефектів у нормативно-правовому регулюванні, диспропорції у наділенні окремих посадових осіб держави повноваженнями, безсистемності здійснення державної влади тощо.

Саме тому під час дії правового режиму воєнного стану важливість застосування імпічменту до президента України набуває ще більшого значення. Воєнний стан обумовлює ситуацію, коли держава, часто в особі президента, може використовувати посилені повноваження для забезпечення безпеки та виживання. Однак, засновуючись на конституційно-правовому підґрунті, ці повноваження повинні бути обмежені, а президент не може зловживати своєю владою або порушувати конституційні права і свободи громадян.

Разом із цим, поточне нормативно-правове регулювання, яке застосовується в період дії воєнного стану, містить низку перешкод для застосування заходів конституційно-правової відповідальності, що в свою чергу унеможливує реалізацію процедури імпічменту як ефективного інструменту для встановлення відповідальності та об'єктивного аналізу дій глави держави.

Так, відповідно до положень статті 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (далі – Закон), у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів

прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність [1].

Згідно зі статтею 11 Закону, у разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану. Окрім цього, встановлюється, що повноваження Президента України, передбачені Конституцією України, в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені.

В даному випадку унормована неприпустимість припинення повноважень органів державної влади та окремих посадових осіб в умовах воєнного стану вступає в пряму суперечність із положеннями статті 5 Конституції України, відповідно до якої носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, котрий здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [2]. При такому нормативно-правовому регулюванні народ позбавляється можливості не тільки здійснювати владу безпосередньо (наприклад, шляхом постановки питання про позбавлення посад високопосадовців на всеукраїнський референдум), а й через представників.

Відсутність дієвого механізму, який забезпечує контроль і уникнення зловживань в боку глави держави, враховуючи його високий ступінь владних повноважень під час воєнного стану, може призводити до численних негативних наслідків для функціонування системи конституціоналізму та сприяти недотриманню конституційних норм, зниженню довіри до держави, а також тяжінню до авторитаризму, що є найбільш небезпечним під час існування зовнішньої загрози для держави.

Слід зазначити, що можливість застосування заходів конституційної відповідальності до вищих посадових осіб України та забезпечення реалізації процедури імпичменту навіть під час дії правового режиму воєнного стану має бути закріплено у Конституції України та відповідних нормативно-правових актах. Вказане доводить, що український досвід функціонування держави в умовах воєнного стану обов'язково має бути врахований при подальшій модернізації Конституції України та національного конституційного законодавства в період післявоєнного відновлення, що сприятиме забезпеченню відповідальності глави держави перед народом, зміцненню демократії та гарантуватиме додержання конституційних норм, незалежно від обставин чи внутрішньої ситуації у державі.

Підсумовуючи, можна прийти до висновку, що важливість застосування норм Основного Закону під час воєнного стану важко переоцінити. Оскільки ним визначаються правила, за якими повинна функціонувати влада, дотримання конституційних постулатів під час дії правового режиму воєнного стану дозволить зберегти демократичні цінності та реальну відповідальність влади перед громадянами.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 21.06.2023).

2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 21.06.2023).

Григоренко Артем
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
аспірант кафедри конституційного права

Реформування конституційного законодавства в Україні під впливом міжнародних зобов'язань

Конституційний процес – явище суспільної дійсності, що, з одного боку, реагує на публічні зміни, з іншого, відіграє чільну роль в захисті конституційного ладу. Такий юридичний процес є передвісником якісних державних перетворень. Деякі фахівці зазначають, що конституційний процес в Україні – це послідовний, історично обумовлений процес формування українського конституціоналізму, що становить собою безперервну конституційну реформу. Щодо явища конституціоналізму, то Шаповал В.М. зазначає, що його стрижень становить поняття конституції як основного закону держави [1, с. 22]. Однак, не існує єдиного розуміння конституціоналізму, його розглядають як: політико-правову ідеологію, історично пов'язану з феноменом конституції; певне інтелектуальне узагальнення, притаманне розвитку політико-правової думки в конкретній країні; персоніфіковану концепцію сформульовану окремими авторами. Конституціоналізм – це також суспільно-політичний рух, спрямований на реалізацію відповідних ідей. Щодо поняття реформи зазначимо, що у «Юридичній енциклопедії» воно тлумачиться як процес кардинальних, часто тривалих за часом перетворень державно-правових інститутів, окремих структур тощо. Реформи, як правило модернізують і змінюють форму та зміст відповідних суспільних відносин, не порушуючи при цьому їхніх принципових засад [2]. Далі будемо вести мову якраз про реформування конституційного законодавства, зокрема щодо конституційного судочинства, в контексті зобов'язань, які взяла на себе держава в рамках міжнародного співробітництва.

Минулий рік знаменував якісно новий етап інтеграції України в міжнародну спільноту. 17 червня 2022 року Європейська комісія рекомендувала надати нашій державі статус кандидата на членство у Європейському Союзі після того, як 28 лютого була подана заявка на членство в ЄС. Вже 23 червня 2022 року Європейська рада надала Україні статус кандидата [3]. Єврокомісія також оголосила план дій, який потрібно виконати для початку переговорів України про вступ до ЄС. Необхідний крок (серед іншого) – **ухвалення та впровадження законодавства про процедуру добору суддів Конституційного Суду, що має включати процес попереднього відбору на основі оцінки їх добросовісності та професійних навичок, відповідно до рекомендацій Венеційської комісії** [4, с. 20].

Законопроект №7662 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах» від 12 серпня 2022 мав на меті реформувати та удосконалити порядок відбору кандидатів на посаду судді Конституційного Суду України, а саме встановити незалежний орган – Дорадчу групу експертів (надалі – «ДГЕ»), завдання якої полягатиме у наданні сприяння трьом органам, що призначають суддів Конституційного Суду, в оцінці моральних якостей і рівня компетентності у сфері права кандидатів на посаду судді КСУ. Ще у листопаді 2022 року Венеційська комісія опублікувала *Невідкладний* висновок щодо законопроекту, де закликала дослухатися до попередніх висновків та доопрацювати документ [5]. Проте, Закон був ухвалений Верховною Радою України та підписаний Президентом 20 грудня 2022 [6]. Комісія опублікувала оновлений Висновок щодо законопроекту після його ухвалення. Вважаємо

добродійним процитувати деякі положення, так, відповідно до пункту 19: «...Венеційська комісія вважає, що необхідно насамперед нагадати та детально пояснити важливість збалансованого складу конституційних судів. Щодо цього Комісія вже пояснювала, що «Суспільство неминуче є плюралістичним – це поле для висловлення різних тенденцій: філософських, етичних, соціальних, політичних, релігійних або правових. Конституційне правосуддя за своїм складом повинне гарантувати незалежність щодо різних груп інтересів та сприяти створенню зведення законодавчих норм, яке дбає про цей плюралізм. Легітимність конституційної юрисдикції та прийняття суспільством її рішень може значною мірою залежати від того, наскільки суд враховує різні соціальні цінності, які є актуальними, попри те, що такі цінності загалом змінені на користь спільних цінностей. У цьому зв'язку баланс, який забезпечує повагу до різних чутливих питань, має бути вкорінений в правилах формування органів конституційної юрисдикції. Органи конституційної юрисдикції можуть певними своїми рішеннями стримувати дії певного органу влади в державі. Часто Конституція наділяє конституційний суд повноваженнями ухвалювати висновки з питань щодо поділу влади або відносин між органами влади держави. Попри те, що саме конституційні суди здебільшого забезпечують регулювання цих відносин, може бути дуже доречним забезпечити, щоб в їхньому складі кожен із цих органів або установ був представлений збалансовано. Пошук такого балансу обмежений невід'ємним принципом підтримання незалежності та безсторонності суддів конституційного суду. Колегіальність, тобто те, що члени розглядають справи групою, з ухваленням окремих думок або без них, становить фундаментальну гарантію захисту в цьому питанні. Навіть якщо правила формування складу конституційних судів можуть відображати співіснування різних течій в межах окремої нації, гарантії незалежності та високого ступеня відповідальності, які є елементом важливої функції конституційного судді, ефективно забезпечують таку поведінку суддів, яка не надасть жодних підстав для підозр, що вони можуть насправді представляти окремі інтереси або не діяти безсторонньо»[7]. Наступний пункт висновку: «Необхідність збалансованого складу конституційного суду також впливає на повноваження органів, які призначають суддів, щодо відбору суддів. Так само як і звичайні судді, судді конституційного суду повинні бути абсолютно добросовісними, мати високий ступінь компетентності та бути повністю незалежними; щодо останнього, тут варто ще раз наголосити, що **«Судді конституційного суду мають «обов'язок бути невячними» щодо органу влади, який їх обрав або призначив.** Вони можуть висуватися партією або обиратися членами Верховної Ради тієї ж партії, однак вони в жодному разі не мають права представляти цю партію. Як судді, вони незалежні, їхня лояльність – це лояльність до Конституції, а не до тих, хто їх призначив»» [8]. Як результат, Комісія найголовніше **рекомендує Україні спростити процедуру обрання члена ДГЕ парламентом, а також збільшити кількість її членів до семи, щоб запобігти зупинці рішень. Крім того, кандидатів у судді, яких ДГЕ визнає непридатними, потрібно виключити з подальшого розгляду та не призначати на посаду [9].**

Можемо зрозуміти, що найімовірнішим сценарієм буде те, що держава в особі уповноважених органів внесе зміни у Закон, як того вимагає міжнародна спільнота. До того ж згідно «Трьох пріоритетів», ухвалених Групою підтримки послів G7 для України 9 червня 2023 року, поруч з відновленням системи декларування фінансування політичних партій та розбудовою спеціальних антикорупційних органів, знову-таки наявна вимога про врегулювання питання добору суддів Конституційного Суду на меритократичній основі. Строк пріоритетів встановлено до 30 вересня 2023 року [10]. Отже, вважаємо

підтримку західних партнерів та їх координацію неоціненним рушієм до демократичних змін у нашій державі, згідно з тим, щоб **основою влади був народний суверенітет**, вже потім вона [влада] делегується державі для впорядкування суспільних відносин на справедливій основі та у належний спосіб.

Список використаних джерел:

1. Шаповал В.М. / Сучасний конституціоналізм: монографія - Київ : Юрінком Інтер, 2005. - 560 с.
2. Юридична енциклопедія / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.]; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998-2004.
3. Політика розширення ЄС / EU enlargement policy. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/enlargement/ukraine/>.
4. Висновок Європейської комісії (керівного органу ЄС) щодо заявки України на членство в Європейському Союзі від 17 червня 2022 року / Commission Opinion on Ukraine's application for membership of the European Union, issued on 17 June 2022. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-06/Ukraine_Opinion_and_Annex.pdf.
5. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Невідкладний Висновок про Проект Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення порядку відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України на конкурсних засадах» від 23 листопада 2022 року / Urgent Opinion on the draft law "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on improving the procedure for the selection of candidates for the position of judge of the Constitutional Court of Ukraine on a Competitive Basis", issued on 23 November 2022. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2022\)046-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2022)046-e).
6. Картка законопроекту №7662 від 12 серпня 2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40213>.
7. Склад конституційних судів – The Composition of Constitutional Courts — Science and Technique of Democracy, No 20 (1997). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD\(1997\)020-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-STD(1997)020-e).
8. Висновок щодо змін до Закону від 25 червня 2015 р. «Про Конституційний Трибунал Польщі», п. 119. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)001-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)001-e).
9. Європейська комісія «За демократію через право» (Венеційська комісія). Висновок від 19 грудня 2022 р. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2022\)054-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2022)054-ukr).
10. Три пріоритети судової та антикорупційної реформ. Посольство Японії в Україні. URL: <https://www.ua.emb-japan.go.jp/files/100515234.pdf>.
11. Аналітична доповідь Європейської комісії (керівного органу ЄС) щодо узгодження законодавства України з законодавством ЄС від 1 лютого 2023 року / Commission Analytical report on Ukraine's alignment with the EU acquis, issued on 1 February 2023. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-02/SWD_2023_30_Ukraine.pdf.

Дубов Геннадій
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
доцент кафедри теорії та історії права та держави
кандидат юридичних наук, доцент

Реалізація Конституції України в період дії воєнного стану, як ключовий фактор післявоєнного відновлення (синергетичний аспект)

Загальноприйнятною є думка, згідно до якої війна, крім жертв, злочинів, руйнувань та інших проявів зла, здатна ініціювати і виникнення можливостей, зданих не лише регенерувати болісно пошкоджене суспільне та державно-правове тіло, а й вивести його на принципово інший рівень розвитку.

Значена теза цілком може бути екстрапольована на правопорядок в цілому та Конституцію, яка втілює його засадничі основи.

В цьому контексті слід погодитися із П. Рабіновичем, який пише, що: «Коли виникає небезпека для існування якогось суспільства (скажімо, внаслідок зовнішнього збройного нападу на нього з боку іншої держави) або ж загроза для життєдіяльності всього людства (наприклад, через руйнівні природні катаклізми чи істотне погіршення зовнішнього природного середовища на планеті), тоді можуть складатися умови задля формування єдиного, уніфікованого праворозуміння у відповідній спільноті»[1, с.35].

Саме реалізація можливості укорінення сталого набору цінностей у суспільній свідомості, суспільно-політичній практиці, діяльності держави, її органів та посадових осіб, із нашої точки зору, є чи не найважливішою складовою післявоєнного відновлення, яке, сподіваємось, розпочнеться найближчим часом.

При цьому, важливою передумовою такого відновлення є розуміння базових методологічних основ поведінки систем в кризові моменти їх існування, що дозволить здійснювати ефективний вплив на трансформаційні процеси та досягнути бажаного позитивного результату.

Із нашої точки зору, значний потенціал у формуванні подібного розуміння наявний у синергетичній теорії, яку іноді іменують теорією динамічного хаосу.

З цієї точки зору, суспільство є нерівноважною системою особливого типу, стійкість якої забезпечується опосередкуванням зовнішніх (із природним середовищем) і внутрішніх відносин. Саме нерівноважність в межах синергетичної парадигми визнається джерелом порядку[2, с.7-8].

Механізм виникнення порядку в межах синергетичної картини світу може бути представлений в наступний спосіб. Відкритість системи обумовлює неминучість її взаємодії з навколишнім середовищем, що проявляється у формі обміну речовиною, енергією й інформацією. В процесі такого обміну елементи системи, підбудовуючись під необхідні для існування потоки, методом «спроб та помилок» виробляють найбільш ефективні моделі взаємодії, що, в остаточному підсумку, означає появу певної впорядкованої сукупності на макрорівні.

Після закінчення процесу «вибору» форми організації, система переходить у стабільну фазу свого існування - фазу, коли всі зв'язки налагоджені й процеси йдуть по вироблених моделях. Саме такі способи взаємодії дозволяють системі погоджувати свій стан із середовищем.

Умови масштабного збройного протистояння призводять до того, що нерівноважність досягає критичних значень і в теорії динамічних систем позначається поняттям «криза», а

термінологією синергетики – «точка біфуркації». Вирішенням кризи стає або катастрофічна фаза - руйнування системи, зміна середовища існування або вироблення якісно нових шаблонів (механізмів) життєдіяльності.

В стані детермінованого хаосу народжуються певні набори зв'язків між окремими елементами системи, що дозволяють адаптуватися до викликів, що пред'являються зовнішнім середовищем. Між цими наборами-атракторами у системі, в якій постійно виникають і загасають флуктуації, нові варіанти побудови зв'язків між окремими елементами, відбувається випадковий «відбір», який проходять ті структури, що відповідають викликам навколишнього середовища. Так зване «випадіння на атрактор».

Результатом такого відбору є ускладнення системи й поширення на неї або певного режиму когерентних зв'язків, що існував у якості одного з наборів під час перебування системи в стані детермінованого хаосу: «Коли нова структура виникає в результаті кінцевого збурення, флуктуація, що приводить до зміни режимів, не може відразу «здолати» початковий стан. Вона повинна спочатку стабілізуватися в деякій кінцевій області й лише потім поширитися й «заповнити» весь простір»[2, с.170].

Саме випадіння на атрактор обумовлює подальший шлях системи, при цьому такий «вибір» може бути зроблений у якій завгодно частині системи й лише потім поширити свій вплив на інші.

Із цієї точки зору, певна загроза, обумовлена відкритим характером соціальної системи, зумовлюючи її нерівноважний стан, може призвести до «народження» нового порядку.

В світлі наведених вище методологічних положень саме практика реалізації Конституції в період дії воєнного стану, реальне втілення або ж напроти ігнорування закріплених нею цінностей, насамперед конституційних прав людини під час війни, є тими дороговказами (атракторами), які визначають та визначатимуть майбутнє розвитку як конституційного права так і правової системи України в цілому.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П. Правовість антропо-соціальних явищ: філософські засади ідентифікації / П. Рабінович // «Філософія права і загальна теорія права» 1(2019) URL :<https://www.publichne-pravo.com.ua/files/33/pdf/pp-2019-33-19.pdf>

2. Пригожин И., Стенгерс И., Порядок из хаоса. Новый диалог человека с природой: Пер. с англ. / И. Пригожин, И.Стенгерс.- Москва, Едиториал УРСС, 2003.-312 С.

Євстігнєв Андрій

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

Навчально-науковий інститут права,

професор кафедри конституційного права,

доктор юридичних наук, доцент,

член Центральної виборчої комісії

Окремі напрями удосконалення виборчого законодавства для проведення післявоєнних виборів

Жахлива злочинна війна росії проти незалежної суверенної України завдала і продовжує завдавати безпрецедентної шкоди усім сферам суспільного життя. Не є виключенням в цьому сфера організації і проведення виборів. В цій сфері можна виділити

як мінімум три основні ризикові фактори, подолання яких є необхідною умовою проведення перших післявоєнних виборів відповідно до міжнародних та національних стандартів і принципів.

Серед таких факторів слід виділити наступні:

Внутрішня та зовнішня міграція виборців, кількість яких сягає декількох мільйонів. Це створює суттєві проблеми із забезпеченням безперешкодної можливості відповідних осіб брати участь у виборах як кандидатів та виборців, зокрема, через відсутність достатньої кількості місць для голосування (виборчих дільниць) у місцях проживання таких осіб (передусім це стосується наших співгромадян, які перебувають за кордоном);

Значні руйнування та uszkodження виборчої інфраструктури, передусім – будівель, споруд і обладнання, яке використовувалось для розміщення виборчих дільниць та виборчих комісій. Внаслідок цього значна кількість вказаних дільниць, які використовувались зовсім нещодавно на місцевих виборах у 2020 році, а також відповідне обладнання, вже не можуть бути використані найближчим часом, особливо на перших виборах після завершення або скасування воєнного стану;

Зупинення повноцінного функціонування Державного реєстру виборців [1], без належного оновлення якого неможливо провести будь-які чесні та прозорі вибори без ризиків порушень і зловживань. Так, без зазначеного оновлення неможливо мати повну, об'єктивну і актуальну інформацію про належність виборців до виборчих дільниць, наслідком чого є включення відповідної особи до списку виборців на конкретній дільниці, що є необхідною умовою отримання бюлетеню (а значить – реалізації права голосу), а також створює суттєві ризики дублювання даних про виборців (наслідком чого є можливість зловживань у формі декількаразового голосування).

Важливо зазначити, що мінімізація вищевказаних факторів є важливою не лише для належної організації післявоєнних виборів як таких, але й для подальшої інтеграції України до Європейського Союзу, адже, як відомо, для наших західних партнерів та союзників напроцуд важливим маркером та показником розвитку демократії та готовності стати частиною Спільноти є саме вибори, проведені відповідно до загальноєвропейських принципів та стандартів.

Крім того, рівень викликів, що постануть перед Україною в контексті її відбудови та стрімкого розвитку та реформування, потребуватимуть найвищого рівня легітимності виборних органів влади та посадових осіб, що неможливо без чесних, прозорих та вільних виборів.

Слід також звернути увагу на серйозну роботу, яку проводять інституції громадянського суспільства та державні інституції за активної підтримки міжнародних урядових і неурядових організацій. Зокрема, постановою Центральної виборчої комісії постанови від 27 вересня 2022 року № 102 «Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні» [2] запропоновано проєкт Закону України «Про особливості забезпечення організації та проведення загальнодержавних виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні», який містить ряд пропозицій щодо внесення змін до Виборчого кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законів України, спрямованих на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні. Активні роботи щодо напрацювання змін і доповнень до чинного виборчого законодавства з відповідних питань продовжуються і на даний час.

На нашу думку, основними засобами подолання зазначених вище ризикових факторів, може бути в тому числі:

Щодо фактору «внутрішня та зовнішня міграція виборців, кількість яких сягає декількох мільйонів» - утворення нових виборчих дільниць в місцях компактного проживання виборців, які мігрували всередині України, та за кордоном; запровадження мобільних дільниць; спрощення процедури друкування бюлетенів (запровадження контрольних марок замість бланків суворої звітності); визначення із доцільністю/недоцільністю скасування «прив'язки» виборців до певної виборчої дільниці тощо;

Щодо фактору «значні руйнування та uszkodження виборчої інфраструктури» - лібералізація вимог до облаштування виборчих дільниць, запровадження мобільних дільниць, що дасть можливість залучити інші приміщення та місця для дільниць замість пошкоджених/знищених; запровадження процедури проведення активного моніторингу та інвентаризації об'єктів виборчої інфраструктури за участі місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування та вжиття заходів щодо мінімально необхідного відновлення пошкоджених та/або надання інших приміщень для цих цілей тощо;

Щодо фактору «зупинення повноцінного функціонування Державного реєстру виборців» - відновлення повноцінного функціонування системи органів ведення реєстру; інвентаризація процедур періодичного поновлення відомостей реєстру з метою виявлення можливостей пришвидшення таких процедур та їх синхронізації з іншими процедурами (оформлення статусу ВПО, оформлення соціальних виплат тощо); максимальне посилення автоматичної (цифрової) складової у функціонуванні реєстру тощо.

Список використаних джерел:

1. Про тимчасове припинення функціонування автоматизованої інформаційно-комунікаційної системи “Державний реєстр виборців” на час дії воєнного стану: постанова Центральної виборчої комісії від 24 лютого 2022 року № 61. URL: <https://act.cvk.gov.ua/acts/pro-timchasove-pripinennya-funktsionuvannya-avtomatizovanoi-informatsiyno-komunikatsiynoi-sistemi-derzhavniy-reiestr-vibortsiv-na-chas-dii-voennogo-stanu.html>.

2. Про пропозиції щодо вдосконалення законодавства України, спрямовані на забезпечення підготовки та проведення виборів після припинення чи скасування воєнного стану в Україні: постанова Центральної виборчої комісії від 27 вересня 2022 року № 102. URL: <https://act.cvk.gov.ua/acts/pro-propozitsii-shhodo-vdoskonalennya-zakonodavstva-ukraini-spryamovani-na-zabezpechennya-pidgotovki-ta-provedennya-viboriv-pislya-pripinennya-chi-skasuvannya-voennogo-stanu-v-ukraini.html>.

Івженко Діана

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,*

*Навчально-науковий інститут права,
аспірантка кафедри конституційного права*

Розвиток конституціоналізму в умовах війни

Проблемам розвитку та історії конституціоналізму було присвячено багато уваги зі сторони національних та зарубіжних вчених. Особливої цінності це питання набуло у зв'язку із повномасштабною агресією російської федерації проти України.

Отже, слід детальніше проаналізувати питання розвитку конституціоналізму, зважаючи на поточну політико-воєнну ситуацію. Передусім варто визначитись з термінологічним підходом до поняття конституціоналізму.

Так, професор М. Савчин визначає конституціоналізм як соціальне явище відображає еволюцію поглядів, ідей, доктрин про природу конституції та політичної практики втілення таких ідей в життя. Основою конституціоналізму є обмеження сваволі публічної влади та здійснення судового контролю за актами органів публічної влади на предмет їх відповідності засадам верховенства права [1, с. 79].

В свою чергу, угорський вчений А. Шайо визначає конституціоналізм, як обмеження державної влади в інтересах суспільного спокою, таким чином, він намагається охолодити поточні пристрасті, не загрожуючи ефективності управління [2, с. 20].

Слід звернути увагу на думку італійського компаративіста Дж. Сарторі, який до структурних елементів ліберального конституціоналізму відносить: верховенство права; судовий контроль над діями органів влади; незалежність судових установ та суддів від законодавчої політики; справедливий і чесний процес (due process) можливість судової влади творити право відповідно до встановленої процедури [3, с. 201].

Характеризуючи історичні аспекти розвитку конституціоналізму необхідно звернутись до доволі відомих праць мислителів 17-18 ст., зокрема Т. Гоббса, який виділяв, окрім законів природного права, принципи взаємовідносин людини («підданого») з державою («сувереном»), серед яких виділяються ті, які в контексті конституціоналізму є такими, що обмежують владу суверена на користь особи). В свою чергу Д. Локк говорив про обмеження (самообмеження) державної влади на користь громадянського суспільства, прав, свобод та інтересів людини та Ш. Монтеск'є, який продовжив традицію природно-правової школи, розвинув теорію поділу влади, обґрунтовуючи, що в кожній державі є три види влади: влада законодавча, влада виконавча та влада судова, заклав основи принципу системи «стримувань і противаг».

Саме ідеї Т. Гоббса, Д. Локка, Ш. Монтеск'є та цілою рядо інших мислителів того часу мали великий вплив на акти конституційного характеру, що з'явилися в Америці та країнах Європи у XVIII ст.

Особливим періодом розвитку конституціоналізму є період буржуазних революцій, який стає переломним моментом, з якого власне й почалася історія розвитку конституціоналізму, ухвалення перших конституцій, реалізація ідей свободи та рівності людей, проголошення прав людини природними і невідчужуваними, закріплення конституційного правління, заснованого на демократичних принципах поділу влади, обмеженої правом, зокрема конституцією, що має найвищу юридичну силу.

Так, помітну політико-правову роль становленні англійського конституціоналізму під час англійської буржуазної революції XVII в. зіграв зв'язок політико-правових категорій «основний закон» та «суспільний договір». Сам термін «конституціоналізм» безпосередньо пов'язаний з американською революцією, коли точилася боротьба за становлення єдиної американської держави та прийняття конституції. Він був нерозривним і прямо похідним поняттям від конституції держави і в основному для позначення американської доктрини «верховенства писаної конституції» над іншими законами, які на той час видавалися.

Конституціоналізм, будучи феноменом правової культури саме західного суспільства, зародився як особливий тип правової свідомості. Усі наступні соціальні революції XIX і XX ст. призводили до радикальних змін у суспільстві і прагнули «легітимізації»

результатів революції, тобто. новий революційний режим жадав отримати інвеституру законності, найважливішою формою якої було прийняття конституції.

Сучасне розуміння конституціоналізму сформувалося і отримало свій розвиток і обгрунтування в період Нового часу в Англії після Славної революції 1688 р., під час війни за незалежність США та прийняття Конституції 1787 р., революції у Франції 1789 р.

Відповідно до статті 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю. Положення Конституції України про те, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави демонструє основну ідею та сенс демократичного розвитку України.

На розвиток конституціоналізму в Україні безумовно впливало багатополітико-правових подій: Революція Гідності, анексія АР Крим, проголошення курсу євроінтеграції та НАТО.

Повномасштабна агресія російської федерація проти України безумовно має сильний вплив на розвиток усіх елементів конституціоналізму.

Так, наприклад П. Стецюк зретає увагу, що в основу конституціоналізму покладено органічну єдність у своїй взаємодії конституційної теорії, національного конституційного законодавства і практики його застосування в частині функціонування основних інститутів конституційної держави з метою забезпечення її гармонійного розвитку, мусимо констатувати виключно негативний вплив війни на всі без виключення сегменти сучасного українського конституціоналізму [4, с. 30].

Нова Конституція України, увалена після перемоги Україна в російсько-українській війні має бути, насамперед, установчим документом, що буде включити положення про повернення Україні всіх її територій, як незаконно анексованих, так і тимчасового окупованих рф, реально захищати права внутрішньо-переміщених осіб. Також на мою думку, має відбутись логічний перехід до Конституції четвертої хвилі. Вона має бути також основним законом сталого розвитку держави, конституцією реального забезпечення прав і свобод кожної людини в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституціоналізм і природа конституції: Монографія. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. – 372 с.
2. Sajo Andras. Self-limitation of power (a short course in constitutionalism) – М., 2001. – 292 р..
3. Sartori, Giovanni. The Theory of Democracy Revisited. – Chatham, New Jersey: Chatham House, 1987. – S. 309.
4. «Конституціоналізм в умовах війни»: збірник матеріалів учасників четвертої науково-практичної конференції. Львів : ПП "Видавництво "БОНА", 2022. 254 с.

Ільченко Іван

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,*

*Навчально-науковий інститут права,
магістр права, молодший науковий співробітник*

Право на результати інтелектуальної, творчої діяльності в умовах воєнного стану

Тема дослідження про право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності має велику актуальність, особливо в контексті конституційного гарантування цього права в Україні.

Дотримання цього принципу важливе для захисту творчих, наукових, інноваційних інтересів особистості, а також для стимулювання творчості, розвитку культури і науки.

Результати інтелектуальної, творчої діяльності охоплюють широкий спектр творчих процесів і продуктів, таких як літературні твори, музика, живопис, винаходи, відкриття, комп'ютерні програми, веб-дизайн, архітектурні проекти, наукові дослідження та багато іншого. Ці результати є важливою частиною особистого вираження, самовизначення та розвитку особистості, а також мають великий суспільний потенціал у вигляді інновацій, розвитку економіки та підвищення рівня життя громадян.

Частиною 2 статті 54 Конституції України встановлено, що кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [1].

Таким чином, Конституція України встановлює важливий конституційний принцип, згідно з яким кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Це означає, що автор, творець має право визнання свого правовласника на створені ним результати.

Згідно з цим принципом, жодна особа не має права використовувати або поширювати результати інтелектуальної, творчої діяльності без попередньої згоди їх автора чи правовласника, якщо така згода є необхідною. Це означає, що інтелектуальна власність є захищена законом і потребує визнання та поваги до прав автора чи іншого законного правовласника.

Виключення з цього принципу можуть існувати відповідно до законодавства. Закон може встановлювати винятки, коли використання або поширення результатів інтелектуальної, творчої діяльності може бути дозволеним без попередньої згоди автора чи правовласника. Такі винятки можуть стосуватися, наприклад, наукових досліджень, публічних обговорень, освітніх цілей, тощо.

1 квітня 2022 року для сфери інтелектуальної власності був прийнятий важливий Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» № 2174-IX. Відповідно до п. 1 ч. 1 вищевказаного Закону з дня введення в Україні воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України, зупиняється перебіг строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав. З дня, наступного за днем припинення чи скасування воєнного стану, перебіг цих строків продовжується з урахуванням часу, що минув до їх зупинення. Також визначено, що правила зупинення перебігу строків не тягнуть за собою зупинення дії свідоцтв, патентів, якими засвідчується виникнення прав інтелектуальної власності відповідно до законодавства, а також відповідних прав інтелектуальної власності. Під час

дії воєнного стану встановлені законодавством права інтелектуальної власності продовжують діяти і реалізуються суб'єктами права інтелектуальної власності у повному обсязі [2, с. 107].

Як зазначають Кронда О.Ю. та Зосименко О.М. прийняття вищевказаного Закону забезпечило вирішення таких гострих проблем, які б виникали стосовно перебігу строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав по об'єктах інтелектуальної власності, строки подання заперечення проти заявки або міжнародної ресстрації на території України, строки оскарження НОІВ у судовому порядку або до Апеляційної палати про визнання прав на винахід недійсними та строків, протягом яких можливі поновлення пропущених строків [2, с. 107].

Думка науковців Кронди О.Ю. та Зосименко О.М. про важливість та позитивні наслідки прийняття Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану» є обґрунтованою.

Прийняття цього Закону вирішило нагальні проблеми, пов'язані з перебігом строків для вчинення дій, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності, а також строків щодо процедур набуття цих прав під час дії воєнного стану. Зупинення перебігу цих строків під час воєнного стану і їх подальше продовження з урахуванням часу, що минув до їх зупинення, забезпечує справедливість та враховує особливу ситуацію, пов'язану з воєнним станом.

Це дозволяє суб'єктам права інтелектуальної власності зберегти свої права та захистити їх під час воєнного стану, забезпечуючи недоторканість їхніх інтелектуальних цінностей. Таким чином, створюється стабільна правова основа для подальшого розвитку та захисту інтелектуальної власності в умовах конфлікту.

Збереження та захист об'єктів інтелектуальної власності під час дії воєнного стану є надзвичайно важливим з погляду забезпечення стабільності, розвитку та інноваційного потенціалу в країні. Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану» № 2174-IX відповідає цим вимогам, забезпечуючи механізми захисту прав інтелектуальної власності в умовах конфлікту.

Прийняття цього Закону сприяє створенню сприятливого середовища для творчості, досліджень та винахідництва, а також забезпечує надійний захист інтелектуальних цінностей. Враховуючи важливість прав інноваторів і творців, Закон забезпечує баланс між захистом національної безпеки та дотриманням прав інтелектуальної власності.

Незважаючи на певний прогрес в удосконаленні законодавства, що стосується захисту прав інтелектуальної власності, в Україні все ще існують проблеми, які потребують уваги. Ці проблеми виникають внаслідок різноманітних факторів, таких як недостатньо ефективні механізми забезпечення виконання законодавства, недостатня обізнаність серед громадян та недоліки в законодавчих нормах.

Однією з ключових проблем є подекуди неефективні механізми забезпечення виконання правових норм, пов'язаних з інтелектуальною власністю. Недостатня ефективність системи контролю та санкцій може спричинити безкарність порушників та порушення прав власників інтелектуальної власності.

Крім того, недостатня обізнаність громадян щодо їх прав та обов'язків у сфері інтелектуальної власності створює прогалини, які можуть бути використані для порушення прав. Необізнаність щодо процедур отримання прав на інтелектуальну власність або правил використання інтелектуальних творів може призвести до недосконалого захисту інтелектуальних прав.

Також важливим аспектом є наявність законодавчих прогалин, які можуть ускладнювати захист прав інтелектуальної власності. Недостатня ясність або відсутність конкретних норм може створювати суперечності та труднощі в реалізації та захисті прав власників інтелектуальної власності.

Одним з ключових аспектів збереження інтелектуальної власності є використання ефективних заходів безпеки, таких як захист від несанкціонованого доступу, крадіжок та пошкоджень. Використання сучасних технологій, таких як блокчейн, цифрові водяні знаки та штучний інтелект, може підвищити рівень захисту інтелектуальної власності.

Також важливим є надання адекватних засобів правового захисту для вирішення порушень прав інтелектуальної власності та забезпечення доступу до справедливого та своєчасного правосуддя. Сприяння відкритим інноваційним практикам та стимулювання співпраці можуть сприяти розвитку інноваційних рішень для вирішення суспільних проблем.

Збереження та захист об'єктів інтелектуальної власності під час дії воєнного стану вимагають комплексного підходу, який включає надійні заходи безпеки, належну правову базу та сприяння міжнародній співпраці. Законодавчі акти, які забезпечують захист прав інтелектуальної власності, є основою для створення стійкого та стимулюючого середовища для інноваційного розвитку.

Захист інтелектуальної власності важливий не лише в часи миру, але й особливо важливий під час кризових ситуацій, таких як воєнний стан. Він є запорукою збереження творчого потенціалу, залучення інвестицій та забезпечення сталого розвитку країни навіть у важких умовах.

Таким чином, забезпечення захисту об'єктів інтелектуальної власності під час дії воєнного стану є важливим завданням для країни. Правовий захист, ефективні заходи безпеки та сприяння інноваційним практикам сприятимуть розвитку творчості, наукових досліджень та інновацій, що має вирішальне значення для стабільного прогресу та розвитку суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (Дата звернення: 19.06.2023).

2. Кронда О.Ю., Зосименко О.М. Інтелектуальна власність в Україні в умовах воєнного стану. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/267184/263175>. (Дата звернення: 19.06.2023).

Karapetian Akop

Uzhhorod National University,

*graduate student of the Department of Constitutional Law
and Comparative Jurisprudence*

Improvement of the regulatory and legal mechanism for ensuring the right to education of persons in the temporary occupied territory

International acts on human rights guarantee everyone the right to education [1; 2]. It is the key to the development of a person, his functioning in society and the ability to provide for his

life. The right to education is guaranteed in national legislation by the constitutions of various states. The norms of the constitution are developed in the legislation of the state.

Yes, according to Art. 53 of the Constitution of Ukraine, everyone has the right to education. Complete general secondary education is mandatory. The state ensures the availability and free of charge of preschool, full general secondary, professional and technical, higher education in state and communal educational institutions; development of preschool, full general secondary, extracurricular, vocational, higher and post-graduate education, various forms of education; provision of state scholarships and benefits to pupils and students. Citizens have the right to obtain higher education free of charge in state and communal educational institutions on a competitive basis. According to the law, citizens belonging to national minorities are guaranteed the right to study in their native language or to study their native language in state and communal educational institutions or through national cultural societies [3].

Provisions of Art. 53 Constitutions of Ukraine are developed in the national legislation of Ukraine. It is constantly being improved. But practice shows that it currently contains certain shortcomings that must be eliminated. It can be seen that the elimination of these shortcomings in the legislation of Ukraine on education will contribute to the improvement of the regulatory and legal mechanism of ensuring the right to education.

Thus, the Law of Ukraine "On Education" can be characterized as narrow-profile. Despite the fact that the war between Ukraine and Russia has been going on since 2014, part of the territory of Ukraine is temporarily occupied by the Russian Federation, today there are no provisions in this law on the education of persons in the temporarily occupied territory. Therefore, so that the provisions of the Constitution of Ukraine do not have a declarative nature, it is considered appropriate to enshrine in the Law of Ukraine "On Education" provisions that would reflect the main directions of ensuring the right to education of persons in the temporarily occupied territory.

The Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Temporarily Occupied Territory of Ukraine" clearly states that the main areas of protection of the rights and freedoms of the civilian population in the temporarily occupied territories are ensuring access to educational institutions and the media of Ukraine, ensuring the realization of the rights of individuals, who live in the temporarily occupied territory, for employment, pension provision, mandatory state social insurance, social services, education. However, this law lacks a clear mechanism for ensuring the right to education. It is seen that in this context this law needs to be amended.

The Law of Ukraine "On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as a State Language" provides that until the end of the temporary occupation of part of the territory of Ukraine, one of the tasks of this Law is to facilitate the study of the Ukrainian language by citizens of Ukraine who live in the temporarily occupied territory of Ukraine, defined in accordance with the law. However, in conditions where Russia prohibits the study of the Ukrainian language in the temporarily occupied part of the territory of Ukraine, persecutes the Ukrainian-speaking population, and tortures the civilian population who speak the Ukrainian language, it is necessary to prescribe measures to protect the state language at the legislative level.

References:

1. Deshko L.M., Vasylichenko O.P., Lotiuk O.S. Crimean tatar national-territorial autonomy: regulatory and legal guarantees of the rights and freedoms for the indigenous peoples of Ukraine. Visegrad Journal on Human Rights. 2022. №3. URL: <https://journal-vjhr.sk/en/2022-year>.

2. Deshko L. Criteria for the court's compliance with the obligation to provide justification of its decisions. Teise. 2016. №99. P. 186-193. www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/10121.

3. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.

5. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.

6. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.

Козакевич Олеся

Національна академія Державної

прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького,

викладачка кафедри адміністративної діяльності,

докторка філософії в галузі права

Електронне правосуддя як доступний засіб захисту прав людини в умовах воєнного стану

Сучасний етап розвитку суспільства визначається, в першу чергу, інноваційним технологічним виміром, спрямованим на безбар'єрний доступ до механізмів захисту на реалізацію всіх прав та свобод людини. Активне використання у сучасному світі інформаційних технологій та поступова інформатизація суспільства впливають на становлення та подальший розвиток інституту електронного правосуддя, що забезпечує врегулювання правових спорів в режимі онлайн. Електронне правосуддя являє собою нормативно-встановлений порядок діяльності судів з розгляду і вирішення справ, заснований на використанні інформаційно-комунікаційних технологій в процесі підготовки і здійснення судочинства, спрямований на прискорення судових процедур, підвищення їх відкритості, а також забезпечення за допомогою спеціальних інформаційних засобів рівного і повного доступу всіх громадян до інформації про діяльність судів і правосуддя.

Впровадження «Електронного суду» є однією із найсучасніших форм реалізації доступу до правосуддя. На підтвердження цього, варто зазначити, що ЄСПС забезпечує обмін документами в електронній формі між всіма учасниками процесу і судом.

Використання підсистеми «Електронного суду» означає перехід правосуддя на сучасний, зручний та доступний спосіб не лише прийому документів в електронній формі, а й проведення засідань у режимі відеоконференцій без особистої присутності учасників та їх представників у залах судових засідань. Проведення судових засідань в режимі відеоконференцій – це економія часу та ресурсів сторін, оскільки можна мінімізувати часові витрати – час, необхідний для прибуття до суду, і заощадження витрат, пов'язаних, наприклад, з відрядженням до суду в іншу область.

Початок військових дій та введення воєнного стану на території України, безумовно, вплинуло на здійснення правосуддя. Можна стверджувати, що забезпечення його доступності стало одним із першочергових завдань держави. Очевидно, що українські

суди на сьогодні перебувають в несприятливих та неоднакових умовах: різні регіони, зокрема прифронтові та міста, які перебувають під постійними обстрілами; аварійні відключення електроенергії в судах; тривалі сигнали повітряної тривоги, внаслідок яких робота суду негайно припиняється, і судді, працівники апарату, учасники процесу йдуть у сховище. Все це змінює терміни розгляду справ, впливає на явку учасників на судові засідання. Саме тому, активне використання та впровадження інформаційних технологій у роботу судів, функціоналу підсистеми ЄСІТС «Електронного суду» вирішує вищезазначені бар'єри та справді є засобом забезпечення доступності до правосуддя, в період воєнного стану.

Відповідно до ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» під час дії воєнного стану повноваження судів не можуть бути припинені. Частина 2 ст. і 26 цього ж Закону передбачає, що скорочення або прискорення будь-якої форми судочинства заборонено[1]. Так, вищевказані наслідки бойових дій, внесли зміни в діяльність судів, і впроваджена підсистема ЄСІТС «Електронний суд» значно сприяє забезпеченню доступності правосуддя в режимі воєнного стану, надаючи широкий спектр правомочностей для захисту своїх, прав, свобод та законних інтересів. ЄСІТС забезпечує функціонування цілодобового доступу громадян до підсистеми «Електронного суду» та фіксування фактичного часу подачі процесуальних документів. Користувачам підсистеми непотрібно роздруковувати документи та витратити час, кошти на їх відправку.

Спільна діяльність електронних систем «Дія.Підпис» з ЄСІТС «Електронний суд» по-перше, дає можливість громадянам, які вимушено покинули територію країни і не мають можливості отримати кваліфікований електронний цифровий підпис від атестованих в Україні АЦСК, зареєструватись в «Електронному суді» та по-друге, одразу підписувати і відправляти документи з ЄСІТС до конкретного суду.

Альтернативою звернення учасників справи до суду із позовними заявами, скаргами та іншими визначеними законом процесуальними документами, оформленими в паперовій формі та підписаними безпосередньо учасником справи або його представником, є звернення з процесуальними документами в електронній формі з обов'язковим їх скріпленням власним електронним підписом учасника справи та подання такого документа через електронний кабінет.

Чинне процесуальне законодавство не забороняє учасникові справи звернутися з процесуальними документами до суду шляхом направлення їх на офіційну електронну адресу суду з обов'язковим скріпленням таких документів власним електронним цифровим підписом учасника справи[2].

Беручи до уваги, умови сучасності та активне користування електронними системами, Постановою Верховного Суду у справі № 205/5252/19 (провадження № 61-1125св22) прийнятою 3 травня 2022 року, вказано, у випадку коли, документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, вони скріплюються електронним цифровим підписом учасника справи (його представника)[2]. Визначено обов'язок суду перевіряти процесуальні документи, подані на електронну адресу, з підписом електронним цифровим ключем.

На виконання ряду законодавчих актів, включаючи КАС, ЦПК, ГПК та КПК, команда ДП «ЦСС» забезпечила можливість зручного та швидкого подання документів до Великої Палати Верховного Суду через «Електронний кабінет»[3]. Крім того, в контексті забезпечення доступності правосуддя, щоб висловити свої обґрунтовані

зауваження чи подати скаргу на суддю, можливо звернутись до Вищої Ради Правосуддя через «Електронний суд»[3].

Однак, найважливішим фактором є те, що використання ЄСІТС, надає доступ громадян до підсистеми відеоконференцв'язку, що дає технічну можливість взяти участь у судовому засіданні незалежно від місцезнаходження. Так, за даними пресслужби Державної судової адміністрації України за період з 24 лютого 2022 р. по 18 травня 2022 р. проведено 23 373 судових засідання в режимі відеоконференцв'язку[4]. До того ж, використання застосунку «eСуд» забезпечує ці можливості у будь-якому доступному електронному пристрої.

Отже, можна констатувати, що в умовах воєнного стану на території України, використання функціоналу підсистеми ЄСІТС «Електронний суд» є новітньою, доступною та ефективною формою забезпечення громадянам доступності до правосуддя. Це демонструє, що правосуддя справді стає доступнішим для кожного, особливо в такий складний час.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015. № 389-VIII. Редакція від 06.09.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. Постанова Верховного Суду України від 03 травня 2022 р. № 205/5252/19 URL: <https://http://iPLEX.com.ua/doc.php?regnum=104282885&red=1000030e2502941acbad5c44dcdf78eb22a3d7&d=5>
3. ДП "ЦСС" запровадило комунікацію з користувачами щодо доопрацювання кабінету Електронного суду. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1413560/>
4. ДСА України про здійснення правосуддя в умовах війни станом на 18 травня 2022 року. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1275655/>

Колодій Анатолій

*Науково-дослідний інститут правотворчості та
науково-правових експертиз НАПрН України,
головний науковий співробітник відділу
науково-правових експертиз,
доктор юридичних наук, професор*

Модернізація Конституції України в умовах післявоєнного відновлення

Беззаперечно, що вести мову про модернізацію Конституції України в умовах післявоєнного відновлення можна тільки як про перспективу подальшого розвитку України, оскільки, по-перше, післявоєнне відновлення буде існувати у майбутньому, по-друге, надзвичайно важко спрогнозувати яким воно буде, і, по-третє, фактично не зрозуміло, які політичні, економічні, соціальні, духовні, правові та інші чинники, будуть впливати на нього і якими концепціями, стратегіями, планами воно буде передбачатись.

Разом з тим, можна абсолютно впевнено стверджувати, що питання про модернізацію Конституції України буде занесено до порядку денного у процесі післявоєнного відновлення. Певно, що воно не буде визнане першочерговим, невідкладним, але для модернізації (реформування, удосконалення) правової системи України воно, беззаперечно, стане засадничим. Враховуючи це можна вести мову про перспективні напрямки його здійснення. А саме:

1. Майбутнє конституційне оновлення має відбуватися за умов широкої професійної дискусії, відкритого суспільного діалогу і загалом політично не заангажованого процесу. Для його здійснення доцільним є створення Установчих зборів, які мають стати спеціальним органом, головною метою створення та діяльності якого є підготовка законопроекту про внесення змін до Конституції України. **«УСТАНОВЧІ ЗБОРИ** – спеціально обраний представ. орган, що утворюється для розробки і прийняття *конституції*» [1, с. 228 - 229]. До роботи в Установчих зборах мають залучатися особи з числа громадян України, які мають відповідну фахову підготовку, досвід роботи у сфері державотворення і правотворення, авторитет у суспільстві та, як правило, не є особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Більш раціональним було б утворення класичної моделі Установчих зборів, за якої остання не тільки готувала б законопроект (законопроекти) про внесення змін до Конституції України, але й приймала його та здійснювала усі інші дії, що є властивими органам такого типу.

2. Установчі збори мають розпочати свою діяльність із розробки науково-обгрунтованої Концепції внесення змін до Конституції України та підготовки на її основі законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України, адже зміни мають бути системними, спрямованими на формування національного конституціоналізму III тисячоліття.

3. Насамперед, є необхідність внесення змін до тих розділів Конституції України, які стосуються побудови в Україні громадянського суспільства. У модернізованій Конституції України у порівнянні із чинною, доцільно змінити назву Розділу I «Загальні засади» назвавши його «Загальні засади конституційного ладу», оскільки назва Розділу I Конституції України є не довершеною, адже у кожного виникає закономірне запитання – загальні засади, чого?

Розділ I Конституції України, враховуючи його значущість а також виходячи із правил законодавчої техніки та для забезпечення зручності використання і розуміння, доцільно структурувати на окремі глави, які б могли називатися «Основи політичної системи», «Основи економічної системи», «Основи духовної системи», «Основи соціальної системи», «Основи правової системи», «Основи міжнаціональних відносин», тощо.

Не варто, у Розділі I Конституції України, залишати статтю про єдине громадянство в Україні, оскільки ця проблема має знайти своє відображення в іншому Розділі Конституції України, наприклад присвяченому основам правового статусу людини і громадянина в Україні і до того ж аналіз ст. 2 Закону України «Про громадянство України» від 18 січня 2001 р. №2235-III із змінами станом на 12 січня 2023 р. фактично нівелює цей принцип [2].

У модернізованій Конституції України доцільно розширити зміст ст. 6, закріпивши на конституційному рівні ще й такі гілки державної влади як: президентську, контрольно-наглядову та регламентувавши існування і, по можливості, функціонування правоохоронної системи державних органів. У зв'язку з цим є сенс зазначити, що в історії політичної думки кількість гілок влади, які пропонувалося встановити, коливалася в межах десятка. Серед них називалася законодавча, виконавча, судова, установча, контрольна, федеративна, виборча, зовнішньополітична, громадська, військова [3, с. 64].

Для підтвердження цієї тези доцільно посылатися на Конституції Естонської, Латвійської та Литовської Республіки та багато інших основних законів, які закріплюють контрольно-наглядову систему державних органів, а звідси і аналогічної влади [4, с. 31, 47, 81]. Ця тенденція зберігається і щодо правоохоронної системи державних органів,

мабуть найчисельнішої у будь-якій країні. З приводу зазначеного звертають на себе увагу Конституції Республік Угорщина, Македонія, Узбекистан [4, с. 327, 185, 369].

Слід внести зміни і до ст. 9 Конституції України, оскільки, вітчизняний Основний Закон, на жаль, не встановлює пріоритету норм міжнародних договорів перед нормами внутрішньодержавного права а визнає їх лише частиною національного законодавства України.

4. Розділ 2 Конституції України має називатися «Основи конституційно-правового (або загального) статусу людини і громадянина в Україні», а не «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина», (чинна редакція Конституції України), оскільки у ньому має йтися не тільки про права, свободи та обов'язки людини і громадянина, а й про інші елементи конституційно-правового статусу людини і громадянина. Цей розділ також доцільно систематизувати та структурувати виклавши його у вигляді взаємно пов'язаних частин (глав). А саме: 1. У першій главі, викласти принципи конституційно-правового статусу людини і громадянина. 2. У другій - регламентувати такий елемент конституційно-правового статусу особи як громадянство, а також основи конституційно-правових статусів інших категорій осіб. 3. У наступних главах мають викладатися: а) особисті; б) політичні; в) економічні; г) соціальні; д) духовні права та свободи людини і громадянина. 4. У заключних главах цього Розділу Конституції України мають викладатися обов'язки людини і громадянина, згруповані на: 1) особисті; політичні; економічні; соціальні і духовні; 2) гарантії реалізації прав, свобод та обов'язків, систематизовані на загальні і юридичні.

Права та свободи людини і громадянина мають бути конкретними та забезпеченими, а для цього важливо їх не просто викладати як вид можливої та дозволеної поведінки, але й вказувати на їх охорону, захист, забезпечення, гарантування чи відтворення державою, наприклад, «Кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду» (частина 1 та 2 ст. 30 Конституції України).

Не доцільно викладати у Розділі присвяченому основам конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні статті, які не стосуються регламентації елементів статусу людини і громадянина. Наприклад, є не виправданим існування ст. 37 діючої Конституції України, яка передбачає порядок утворення та діяльності політичних партій та громадських організацій.

Права та свободи людини та громадянина мають формулюватися так щоб вони розповсюджувалися на щонайбільшу кількість соціальних статусів (громадян, іноземців, осіб без громадянства, біженців, осіб, що набули притулку за законодавством України).

5. Розділ III «Вибори. Референдум» чинної Конституції України має називатися «Народне волевиявлення» і у його змісті не повинно бути формулювань на зразок існуючих у ст. 69 де йдеться про те, що «Народне волевиявлення здійснюється через вибори, референдум та інші форми безпосередньої демократії». Адже зразу ж виникає запитання, які інші форми безпосередньої демократії мають на увазі. У цьому розділі мають з'явитися статті присвячені: народній ініціативі (народній правотворчій та народній референдній ініціативі); місцевій ініціативі; народному вето; народному обговоренню; народному опитуванню; народній експертизі нормативно-правових актів та проєктів нормативно-правових актів.

6. Розділ IV «Верховна Рада України» доцільно модернізувати шляхом вилучення із нього ст. 95, яка присвячена бюджетній системі, ст. ст. 96 та 97, що регламентують Державний бюджет України, ст. 98, яка передбачає статус Рахункової палати, ст. – 99, що

стосується грошової одиниці, ст. 100, яка встановлює основи статусу Ради Національного банку України, ст. 101 – регламентує основи статусу Уповноваженого Верховної Ради з прав людини.

На час, зменшення конституційного складу Верховної Ради України до триста народних депутатів України, оскільки стабільно зменшується кількість виборців в Україні та утворення двопалатної структури парламенту, за для забезпечення представництва у Верховній Раді України адміністративно-територіальних одиниць.

7. Модернізуючи Розділ VI «Кабінет Міністрів України. Інші органи виконавчої влади» принципово важливо, щоб усі органи виконавчої влади були підпорядковані Кабінету Міністрів України або безпосередньо, або через підпорядкування окремому члену уряду, адже є неприпустимим положення передбачене ч. 4 ст. 118 Конституції України за якого «Голови місцевих державних адміністрацій призначаються на посаду і звільняються з посади Президентом України за поданням Кабінету Міністрів України», оскільки місцеві державні адміністрації є складовими частинами системи державної виконавчої влади і мають призначатися вищим органом цієї системи.

8. Модернізація Розділу VIII «Правосуддя» Конституції України вимагає його редагування відповідно до назви «Судова влада. Контрольно-наглядові та правоохоронні органи». У всякому іншому випадку не зрозуміло стає сутність ст. 131 Конституції України присвяченої Вищій раді правосуддя, яка його не здійснює [5, с. 166 - 170], ст. 131¹, що регламентує діяльність прокуратури, ст. 131², присвяченій адвокатурі. Певно, що цьому розділі має відбутися започаткування судів у справах неповнолітніх (ювенальних) та інших спеціалізованих судів (соціальних, трудових).

9. Модернізуючи Розділ XI «Місьцеве самоврядування» Конституції України необхідно врегулювати:

- статус районних і обласних рад, адже вони є представницькими органами, що представляють спільні інтереси територіальних громад відповідного району чи області, але населення району та області громадами не визнаються, а відтак правом на самоврядування не володіють;

- належний рівень ресурсного забезпечення місцевого самоврядування (його матеріальної і фінансової основ) та визначеність його територіальної основи, адже здійснення місцевого самоврядування охоплює лише межі населених пунктів. Питання про те, під чиєю юрисдикцією повинна перебувати територія між населеними пунктами, залишається відкритим. А відтак необхідним є внесення змін у ст. 142 Конституції України.

І, насамкінець, надзвичайно важливо однозначно вирішити питання чи дійсно нам необхідно модернізувати Конституцію України, чи є це загальнонаціональною ідеєю, об'єктивною необхідністю, яка підтримується більшістю громадян України, чи готове вітчизняне суспільство до активної праці над проектом Конституції України та її обговорення, а також до тих змін, які будуть нею запроваджені? Виходячи із відповідей на ці запитання необхідно вирішити питання у який спосіб буде модернізуватися Конституція України.

Список використаних джерел:

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 6: Т-Я. – 2004. - 768 с.

2. Закон України «Про громадянство України» від 18 січня 2001р. №2235-III із змінами станом на 12 січня 2023 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. - № 13. - Ст. 65.

3. Цвік М.В. Конституційні проблеми розподілу властей (деякі загальнонормативні аспекти) // *Вісник Академії правових наук України*. - X. – 1993. - № 1. – С. 60 -68.

4. Конституції нових держав Європи та Азії /Упоряд. С. Головатий – К.: Укр. Правнича фундація. Вид – во «Право», 1996. – 544 с.

5. В.Я. Тацій. Судова реформа: стан та перспективи розвитку // *Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи: матеріали наук-практ. конф. 14 травня 2010 р. / ред. колегія: В.В. Сташис (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред) та ін. – Х.: Одісей, 2010. – С. 166 – 170.*

Кот Тетяна

*КПНЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді»,
завідувачка відділення філософії та суспільствознавства*

Темахіна Катерина

*КПНЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді»,
гімназія «Києво-Могилянський колегіум»,
учениця 10 класу*

Забезпечення конституційного права на приватність в умовах дії правового режиму воєнного стану

З огляду на стрімкий розвиток цифрових технологій і поширеність їх застосування в багатьох сферах суспільного життя (як-от онлайн-банкінгу, цифрових документів тощо), особиста інформація людини використовується як ніколи часто. Водночас значно збільшилися загрози для безпеки персональних даних, а як наслідок – для приватного життя людини. Беручи до уваги те, що право на приватність гарантується Конституцією України, зокрема статтями 31 та 32, стає очевидною важливість цієї проблематики в розрізі забезпечення конституційних прав і свобод людини. Окрім цього, зауважене питання набуває вкрай вагомого значення через введення в Україні дії правового режиму воєнного стану Указом Президента України № 64/2022 [1]. Згідно з Конституцією України, у період дії воєнного чи надзвичайного стану окремі конституційні права і свободи людини і громадянина можуть бути обмежені, за винятком передбачених у ст. 64 Конституції України [2]. Відповідно, допускається обмеження права громадян на недоторканність особистого та сімейного життя, визначеного, зокрема у ст. 31 та 32 Конституції України [1]. Зважаючи на це, виникає проблема правомірності втручання в приватне та сімейне життя під час дії воєнного стану в Україні.

За ст. 31 Конституції України: «Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо» [2]. З огляду на цю статтю, можна визначити певні вимоги щодо обмеження права на таємницю телефонних розмов. По-перше, схвалення судом дозволу на доступ до телефонних розмов можливе тільки за наявності конкретних підстав, передбачених законодавством України [3, с. 59]. По-друге, оскільки вказані обмеження здійснюються виключно з метою запобігти злочину чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [3, с. 59], тоді з цього виходить, що подібне втручання є винятком із загального правила, зокрема в умовах воєнного стану [3, с. 60].

Розглядаючи це питання в контексті дії воєнного стану, насамперед слід зазначити, що запровадження обмеження права на таємницю кореспонденції є можливим, а не обов'язковим, відповідно до п. 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [1]. Крім того, слід враховувати, що за ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (яка зі свого боку є чинною в Україні), право на невтручання в приватне та сімейне життя за своїм значенням включає право на таємницю кореспонденції [3, с. 60]. З огляду на це, право на таємницю кореспонденції може бути обмежене в інтересах національної безпеки України, її територіальної цілісності та прав людини [3, с. 60].

До того ж, за ч. 1 ст. 264 КПК України: «Пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частин, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування» [4]. Втім, за ч. 2 цієї ж статті: «Не потребує дозволу слідчого судді здобуття відомостей з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту» [4]. Беручи це до уваги, а також ст. 31 Конституції України, можна дійти до висновку, що перелік підстав до обмеження права на таємницю кореспонденції не може бути розширеною через дію воєнного стану [2][3, с. 61]. Крім того, сама дія воєнного стану не може бути підставою до обмеження зазначеного права та, зокрема, прослуховування телефонних розмов [3, с. 61].

До прикладу можемо звернути увагу на рішення ЄСПЛ за ст. 8 Конвенції прав людини та основоположних свобод. У справі «Klass і Інші проти Німеччини», Суд постановив, що якщо держава встановлює таємне стеження, наявність якого залишається невідомим особам, за якими здійснюється контроль, у результаті чого стеження лишається неоскаржуваним, тоді особи можуть бути позбавлені власних прав, визначених ст. 8, не знаючи про це і, як наслідок, не маючи змоги отримати засію правового захисту на національному та міжнародному рівнях [5, с. 39]. Також у справі «Szabó і Vissy проти Угорщини» Суд зазначив, що будь-які вжиті заходи з таємного стеження мають відповідати принципу суворої необхідності (необхідності в демократичному суспільстві), без дотримання цих критеріїв обмеження права на таємницю кореспонденції є зловживанням зі сторони держави [5, с. 40].

За ч. 1 ст. 32 Конституції України: «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України» [2]. Крім того, за ч. 2 цієї статті: «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» [2]. Однак, як уже зазначалося вище, згідно з Указом Президента України № 64/2022, право на невтручання в приватне та сімейне життя може бути обмежене в період дії воєнного стану [1]. Відповідно, обробка конфіденційної інформації про особу може здійснюватися без згоди суб'єкта цих даних. За цих обставин основною підставою обробки персональних даних, яка не передбачає згоди від суб'єкта, є «дозвіл на обробку персональних даних, наданий володільцю персональних даних відповідно до закону виключно для здійснення його повноважень», за Законом України «Про захист персональних даних» [6]. Втім, слід

наголосити, що перелік підстав не може бути звужений чи розширений через дію воєнного стану [3, с. 22].

Окрім цього, варто взяти до уваги те, що обробка персональних даних без згоди суб'єкта має здійснюватися за таких умов:

відповідно до закону;

із дотриманням принципів обробки даних, передусім законності підстав і мети обробки, а також необхідності та пропорційності задля досягнення легітимної мети в демократичному суспільстві;

в інтересах національної безпеки, громадського порядку, економічного добробуту країни чи прав людини [3, с. 21].

Слід наголосити, що у випадку порушення права на невтручання в приватне та сімейне життя, зокрема при обробці персональних даних, суб'єкт може застосувати засоби самозахисту (надіслати запит на отримання інформації про зберігання та/або використання своїх персональних у відповідних установах тощо), направити до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини скаргу або звернутися із позовом до суду щодо захисту своїх прав як суб'єкта персональних даних [3, с. 12].

Розглядаючи це питання, можемо зауважити рішення ЄСПЛ за ст. 8 Конвенції прав людини і основоположних свобод. У справі «Z проти Фінляндії» Суд постановив, що національне законодавство повинно забезпечити належні гарантії, аби запобігти обробці персональних даних, яка не відповідає ст. 8 [5, с. 36]. Крім того, у справі «S. і Маргер проти Сполученого Королівства» Суд зазначив, що необхідність таких гарантій є навіть суттєвішою, враховуючи автоматизований характер обробки персональних даних [5, с. 36]. До того ж, національне законодавство має гарантувати належний захист таких даних від неправомірного вживання або зловживання (рішення Суду у справі «Gardel проти Франції») [5, с. 36].

Отже, проаналізувавши питання забезпечення конституційного права на приватність у період дії в Україні правового режиму воєнного стану, можемо дійти певних висновків. Насамперед здійснення вищезгаданих заходів (прослуховування телефонних розмов, обробка персональних даних і т. і.) не може відбуватися на підставі дії воєнного стану. Окрім цього, зазначені заходи мають здійснюватися згідно зі ст. 31 і 32 Конституції України, ст. 8 Конвенції прав людини і основоположних свобод, а також із дотриманням принципів обробки даних (законність мети та підстав обробки, необхідність і пропорційність задля досягнення легітимної мети в демократичному суспільстві).

Список використаних джерел:

1. Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 18.11.2022 № 64/2022. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 20.06.2023)
2. Конституція України: офіц. текст. Київ : КМ, 2013. 96 с.
3. Кабанов О., Зарний О., Мироненко В. Довідник із громадянських (особистих), політичних та інших прав людини в умовах воєнного стану. Київ 2022. 185 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 28.04.2023 № 4651-VI. База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2409> (дата звернення: 20.06.2023)
5. Довідник із застосування статті 8 Європейської конвенції з прав людини Право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції. Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2018. 118 с.

6. Про захист персональних даних: Закон України від 27.10.2022 р. № 2297-VI : станом на 27 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 20.06.2023).

Кот Тетяна

*КПНЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді»,
завідувачка відділення філософії та суспільствознавства*

Шарова Софія

*КПНЗ «Київська Мала академія наук учнівської молоді»,
спеціалізована школа I-III ступенів № 102
з поглибленим вивченням англійської мови,
учениця 10 класу*

Окремі питання статусу кримськотатарського народу в контексті конституційного права: сьогодення і перспективи

Динамічні зміни в правовому регулюванні статусу кримськотатарського народу, умови повномасштабного вторгнення та активна діяльність Кримської платформи задають вектор розвитку державної політики з питань кримськотатарського народу.

Формування сучасного вітчизняного законодавства щодо статусу Криму та кримськотатарського народу почалося з набуття Україною незалежності в 1991 році. З цього часу нормативно-правова база зазнавала неабияких змін. Існувала посада Президента Автономної Республіки Крим, Конституція Автономної Республіки Крим, які згодом ліквідували. Основним джерелом права з цього питання був Розділ X «Автономна Республіка Крим» в Конституції України. У 2014 році відбулася російська агресія, яка призвела до окупації півострова Крим та міста Севастополя. Окупація на даний момент продовжується вже понад дев'ять років.

Окупаційна влада свідомо порушує права людини в Криму, а також права кримськотатарського народу. Суттєві зміни в національному законодавстві щодо статусу кримськотатарського народу розпочалися у 2021 році з прийняття Закону України від 01.07.2021 року № 1616-IX «Про корінні народи України», а також із запуску Кримської платформи. У цьому законі було визначено поняття “корінний народ України”, права самих корінних народів та особливості їхньої реалізації у вітчизняному законодавстві. Експерти, хоч і позитивно відносяться до Закону, проте все одно висловлюються про необхідність подальшого формування чинного законодавства. Так, наприклад, у своєму інтерв'ю на діджитал-платформі «Суспільне. Новини» від 5 липня 2021 року кримськотатарський журналіст та правозахисник Алім Алієв пояснив: «Цей Закон фактично є рамковим і затверджує поняття «корінного народу», як народу-автохтону, який жив і сформувався на території сучасних кордонів України та не має іншої держави, ніж Україна». «Але далі мають напрацьовуватися і підзаконні акти, цілі програми, які розвиватимуть кожен пункт цього Закону», – додав він [1].

Інша правозахисниця, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим Таміла Ташева так само висловилася, що Закон України «Про корінні народи України» є рамковим, що основні положення, які там мали бути, відображені. Проте, за її словами, виникне питання створення корінними народами засобів масової інформації в Криму. Ухвалення закону про корінні народи є одним з напрямів «Стратегії деокупації та реінтеграції Автономної Республіки Крим та м. Севастополя», яка була затверджена у лютому 2021 року. У цьому документі є ряд питань, що пов'язані із

закріпленням, відновленням прав кримських татар та інших корінних народів, зауважила Ташева. «Тому під цю Стратегію також розробляють детальний, чіткий, з конкретними датами план заходів...», – додала Таміла Ташева [2]. Тобто, хоч прийняття закону є важливою політико-правовою ініціативою, нормативно-правова база з цього питання потребує вдосконалення. Це сприятиме реалізації прав корінних народів.

Окрім нормативно-правової бази щодо прав кримськотатарського народу, важливим питанням є правовий статус півострова Крим, який на даний момент має статус Автономної Республіки Крим. За статтею 134 розділу Х “Автономна Республіка Крим” Конституції України Автономна Республіка Крим є невід’ємною частиною України [3]. Однак, не зважаючи на це, вже зараз в суспільстві ведуться дискусії з приводу того, яким же буде статус Кримського півострова після деокупації. За даними онлайн видання “УНІАН” на думку радника голови Офісу Президента Михайла Подоляка існування автономії у складі унітарної держави є живильним середовищем для сепаратистських настроїв[4]. Водночас історик Сергій Громенко вважає, що не варто робити заяви про статус Криму, не маючи стратегічного плану відновлення півострова на найближчі 10 років. Думка кримськотатарського громадського діяча Арсена Жумаділова так само відрізняється. Він вважає, що скасування автономії в Криму буде проявом політики ігнорування та асиміляції по відношенню до кримськотатарського народу [5]. Постійна Представниця Президента України в АРК Таміла Ташева ж запевняє, що питання про подальший статус півострова лише винесено на порядок денний, як об’єкт для дискусій, тобто фінального рішення немає. Окрім цього, на думку пані Ташевої вище керівництво держави вже неодноразово наголошувало про необхідність відновлення історичної справедливості щодо кримськотатарського народу, з цього ми можемо винести, що права кримськотатарського народу не будуть пригнічені. Також пані Таміла наголосила, що будь-які зміни такого характеру будуть змінами до Конституції, а в період воєнного стану це зробити практично неможливо через необхідність ширшої парламентської дискусії [6].

Влітку 2021 року фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва разом із соціологічною службою Центру Разумкова (повна назва – «Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова») провели загальнонаціональне всеукраїнське дослідження з приводу повернення Криму та його політичного майбутнього. За результатами опитування, абсолютна більшість громадян України (57 %) підтримує утворення на території Криму кримськотатарської національної автономії після звільнення від російської окупації. Порівняно з опитуванням, проведеним фондом «Демократичні ініціативи» у 2018 році, підтримка створення кримськотатарської національної автономії зросла на 7 % з одночасним зменшенням на 6 % тих, хто виступає проти такого розвитку подій [7].

На нашу думку, зміни про статус Криму все ж таки будуть імплементовані в Конституцію України. Ми вважаємо, що це рішення має бути максимально лояльним до корінних народів, що проживають на території півострова. Оскільки серед населення все ще популярна думка про ліквідацію автономії через начебто ймовірні спалахи сепаратизму на півострові, ми вбачаємо, що слід проводити якісну роботу з населенням щодо подолання наслідків російської пропаганди.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, Розділ Х Про Автономну Республіку Крим. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата останнього звернення: 13.06.2023).

2. Інтернет ресурс «Суспільне. Новини». Стаття «Навіщо Україні закон про корінні народи, пояснює експерт», 2021. Режим доступу: <https://suspilne.media/144961-naviso-ukraini-zakon-pro-korinni-narodi-poasnue-ekspert/> (дата останнього звернення: 13.06.2023).

3. Інтернет ресурс «Суспільне. Новини». Стаття «Що закон «Про корінні народи» означає для кримських татар, караїмів та кримчаків. Пояснює експертка 2021. Режим доступу: <https://suspilne.media/147894-so-zakon-pro-korinni-narodi-oznacaie-krimskih-tatar-karaimiv-ta-krimcakiv-poasnue-ekspertka/> (дата останнього звернення: 13.06.2023).

3. Інтернет ресурс «УНІАН». Стаття «У Зеленського відповіли, що буде з автономією Криму після війни», 2023. Режим доступу: <https://www.unian.ua/society/podolyak-ziznavsya-yak-ukrajina-vchinit-z-avtonomiyeyu-krimu-pislya-vizvolennya-12248667.html> дата останнього звернення: 13.06.2023).

4. Інтернет ресурс «Суспільне.Крим». Стаття «Статус Криму після деокупації: позиція влади та реакція кримчан», 2023. Режим доступу: <https://crimea.suspilne.media/ua/articles/365> (дата останнього звернення: 13.06.2023).

6. Інтернет ресурс «Новинарня». Стаття «Яким буде статус Криму після деокупації – Ташева прокоментувала», 2023. Режим доступу: <https://novynarnia.com/2023/05/09/tasheva-prokomentovala-2/> (дата останнього звернення: 13.06.2023).

7. Дані всеукраїнського опитування центру імені О. Разумкова «Повернення Криму: яким українці бачать його політичне майбутнє» (липень–серпень 2021р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/povernennia-krymu-iaakym-ukraintsi-bachat-iogo-politychne-maibutnie> (дата звернення: 05.01.2023).

Лотюк Ольга

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

Навчально-науковий інститут права,

завідувачка кафедри конституційного права,

докторка юридичних наук, професорка

Паладієва Яна

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

Навчально-науковий інститут права,

аспірантка кафедри конституційного права

Перспективи впровадження позитивних заходів в рамках післявоєнної відбудови України

У сучасному світі, де ставлення та сприйняття принципу рівності змінюються повільно, позитивні дії розглядаються як інструмент, який може внести істотні зміни для усунення дисбалансу у короткостроковій і середньостроковій перспективі, а іноді й як єдиний спосіб протистояння глибоко вкоріненій структурній дискримінації таким чином, щоб результати досягались в розумні терміни, а права певних груп та їх членів були реалізовані. Позитивні дії, які включають ряд законодавчих, адміністративних і політичних заходів, спрямовані на подолання минулих недоліків та прискорення просування до рівності окремих груп, а також являються необхідним елементом в рамках забезпечення та реалізації права на рівність.

У юридичній літературі «позитивну дискримінацію» розглядають також як сукупність заходів, що здійснюються з метою виправлення фактів дискримінації шляхом надання преференційного ставлення групам, які знаходяться в невідгідній ситуації [1, с. 138].

Однак важливо зазначити, що поняття позитивної дискримінації в контексті військовослужбовців має певні нюанси. Військові організації часто надають пріоритет меритократії та об'єктивній кваліфікації у своїх процесах відбору та просування по службі, щоб гарантувати, що найбільш здібні особи обійматимуть важливі посади. Тим не менш, деякі країни впроваджують політику або законодавство, спрямовані на заохочення різноманітності, інклюзивності та рівних можливостей у своїх збройних силах.

До прикладу, Закон Сполучених Штатів Америки «Про пільги на проживання для подружжя військовослужбовців» дозволяє подружжю військовослужбовців зберігати своє місце проживання в певному штаті для цілей оподаткування, навіть якщо вони переїжджають за військовим наказом, забезпечуючи фінансові пільги та стабільність для сімей військових [2].

В свою чергу, в Сполученому королівстві Великобританії Пакт про збройні сили зобов'язує уряд забезпечити справедливе ставлення до військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин і не ставити їх у несприятливе становище через їхню службу. Окрім загально-розповсюджених соціальних гарантій, Пакт також передбачає запровадження заходів з підтримки освіти, охорони здоров'я, житла та можливостей працевлаштування для військовослужбовців та їхніх сімей [3].

Також відповідно до закону «Про омбудсмена з питань розгляду скарг військовослужбовців» створено інститут незалежного омбудсмена, який розглядає та розслідує скарги військовослужбовців щодо їхньої служби, забезпечуючи справедливий і прозорий процес розгляду скарг.

Бразилія запровадила систему військових квот, яка резервує певний відсоток вакансій у військових академіях для осіб з недостатньо представлених расових та соціально-економічних груп. Квоти спрямовані на подолання історичної нерівності та сприяння різноманітності у військових лавах [4, с. 61].

Збройні сили Індії запровадили спеціальні схеми вступу для збільшення участі жінок у збройних силах. Ці схеми надають жінкам можливість приєднатися до різних родів військ і служити на небойових посадах, що має на меті сприяти гендерній рівності та різноманітності в збройних силах.

Норвегія запровадила гендерні квоти у своїх збройних силах для збільшення представництва жінок у війську. Квоти мають на меті забезпечити жінкам рівні можливості для набору, навчання та кар'єрного зростання у збройних силах.

Окрім законодавчих актів, позитивні заходи також можуть охоплювати різні освітні та розвиваючі програми, що забезпечують додаткові можливості для відповідної групи, в даному випадку військовослужбовців.

Так, програма «Військовий набір, життєво важливий для національних інтересів» (MAVNI), що реалізується у США дозволяє певним негромадянам з критично важливими мовними або медичними навичками приєднатися до збройних сил США в обмін на пришивдшене отримання громадянства. Ця програма спрямована на подолання дефіциту критично важливих навичок, водночас надаючи можливість служити у військах кваліфікованим особам з різним походженням.

Окрім того, в Канаді діє програма «Ресурсні центри для сімей військовослужбовців» (MFRC), що здійснює надання послуг підтримки і ресурсів сім'ям військовослужбовців,

включаючи консультування з питань психічного здоров'я, освітні програми та ініціативи з розбудови спільнот.

Спіраючись на досвід зарубіжних країн у впровадженні політики позитивних заходів відносно військових, можна виокремити перспективи та переваги впровадження таких заходів в Україні під час післявоєнної відбудови.

Так, більш різноманітні та інклюзивні збройні сили можуть принести оперативні переваги. Різні погляди, досвід і походження можуть сприяти більш інноваційному розв'язанню проблем, кращому культурному розумінню та ефективній взаємодії з різними громадами. Заходи позитивної дискримінації можуть допомогти залучити ширший пул талантів і перспектив, підвищуючи загальну оперативну ефективність збройних сил.

Окрім цього, впровадження заходів позитивної дискримінації в армії може сприяти зміцненню зв'язків між збройними силами та українським суспільством. Активно просуваючи різноманітність та інклюзивність, збройні сили можуть продемонструвати свою прихильність до відображення та служіння інтересам широких верств населення. Це може сприяти зростанню довіри, співпраці та взаєморозуміння між військовими та цивільними громадами.

Впровадження заходів позитивної дискримінації повинно враховувати оперативні потреби та ефективність збройних сил. Вкрай важливо збалансувати принципи меритократії, оперативної готовності та потреби у бездатних і професійних збройних силах, водночас сприяючи різноманітності та рівним можливостям. Окрім того, виявлення недостатньо представлених груп, на які слід спрямувати зусилля, визначення бажаного рівня представництва та окреслення очікуваних результатів забезпечить чіткий напрямок для розробки та впровадження політики.

Важливо враховувати, що запровадження заходів позитивної дискримінації має супроводжуватися ефективною політикою та механізмами підтримки, які гарантуватимуть, що кваліфіковані особи з недостатньо представлених груп отримують рівні можливості для навчання, кар'єрного зростання та підтримки протягом усієї військової служби. Механізми моніторингу та оцінки також необхідні для оцінки ефективності та впливу цих заходів.

Зрештою, перспективи впровадження позитивної дискримінації в українській армії залежатимуть від ретельної оцінки багатьох факторів, включаючи правові міркування, суспільну підтримку та узгодженість такої політики з цілями країни щодо створення різноманітних та інклюзивних збройних сил. Це вимагатиме комплексного підходу, що включає правовий аналіз, розробку політики, залучення зацікавлених сторін і постійну оцінку для забезпечення ефективності та справедливості будь-яких впроваджених заходів.

Список використаних джерел:

1. Репетева О. Некоторые проблемы ответственности за нарушение равенства прав и свобод человека и гражданина в сфере труда / О. Репетева. // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Сер. Юридические науки. – 2010. – №2. – С. 137–139.
2. An act to amend the Servicemembers Civil Relief Act to guarantee the equity of spouses of military personnel with regard to matters of residency, and for other purposes : Law, Act. URL: <https://www.govinfo.gov/app/details/PLAW-111publ97> (дата звернення: 20.06.2023).
3. Armed Forces Covenant: guidance and support: Covenant. URL: <https://www.gov.uk/government/collections/armed-forces-covenant-supporting-information> (дата звернення: 20.06.2023).

4. Wylie K. Розділ. *Party Institutionalization and Women's Representation in Democratic Brazil*. 2018. С. 55–77.

Максимов Сергій

Національний юридичний університет

імені Ярослава Мудрого,

професор кафедри прав людини та юридичної методології,

доктор юридичних наук, професор,

член-кореспондент НАПрН України

Верховенство права в Конституції України: доктринальні та інституційні основи в перспективі післявоєнного відновлення

Верховенство права має європейське коріння, воно — продукт тривалого еволюційного розвитку європейської культури. Його основна вимога виражається формулою: «Захист індивідуальних прав через обмеження свавілля державної влади». У той же час, у рамках європейської культури є певні особливості в доктрині й практиці верховенства права. Насамперед, це пов'язано з відмінностями правових систем загального (англо-американського) і цивільного (континентального) права, що й обумовило виникнення двох основних моделей: англійської — власне «верховенство права» (rule of law) і німецької — «правова держава» (Rechtstaat).

В Конституції України термінологічно присутні обидві моделі: як правової держави (ст. 1: «Україна є... демократична, соціальна, правова держава»), так і верховенства права (ст. 8: «В Україні визнається і діє принцип верховенства права»). Ця обставина зумовила виникнення певної напруги між поняттям «правова держава» та поняттям «верховенство права» і викликала безліч суперечностей щодо змісту поняття верховенства права. Водночас це було дуже корисним з наукової точки зору, оскільки викликало плідне обговорення та осмислення змісту й значення доктрини верховенства права. На наш погляд, перше виражає єдине європейське поняття «верховенство права», що поєднує як англійське поняття «верховенство права», так і континентальне поняття «правова держава», або «конституціоналізм», а друге — означає, що перелік прав людини в Конституції є похідним від поняття природних прав, що, по суті, означає конституційне закріплення доктрини природного права. Інакше кажучи, це положення означає відмова від теорії й практики формальної правової держави і звертання до субстанціональної моделі такої держави (як і принципу верховенства права).

В системі верховенства права слід вирізнити його доктринальну та інституційну складові. До першої відноситься світоглядно-філософська основа верховенства права — індивідуалістична політична філософія, а також його першочергове завдання — захист індивідуальних прав (громадянських і політичних) та кінцева мета — обмеження свавілля державної влади. До другої — інституціонально-нормативні засоби досягнення цієї мети.

Індивідуалізм є важливою політико-філософською передумовою доктрини фундаментальних прав. Він затверджує онтологічну первинність індивідуального суб'єкта й аксіологічну цінність його свободи й автономії. Як філософсько-світоглядна основа верховенства права він орієнтується на образ людини як самодостатнього індивіда, цінність свободи та автономії якого є пріоритетною, а тому для нього характерне прагнення до балансу між скептицизмом стосовно влади (її «десакралізація») і вірою в можливість нормативного регулювання розв'язання суспільних проблем.

Зміст інституціонально-нормативних засобів верховенства права визначаються принципами «дистрибуції влади» (distribution of power) та «диференціації влади» (differentiation of power). Принцип «дистрибуції влади» веде до обмеження державної влади з метою розширення індивідуальної свободи, і включає такі вимоги: індивідуальність суб'єкта права (виключення дискримінації та привілеїв); юридична рівність індивідуальних суб'єктів (перед законом та у використанні прав); визначеність права (передбачуваність юридичних наслідків поведінки, або фуллерівські принципи моральності права); конституційне визнання індивідуальних прав. Принцип «диференціації влади» підтримує функціональне розмежування між політико-правовою системою й іншими соціальними підсистемами (наприклад, державою і громадянським суспільством), а також розмежування, координацію й правове регулювання різних функцій держави (що, власне, й відповідає класичній стратегії «поділу влади» (separation of powers)).

Україна не належить до країн із розвинутою системою верховенства права, вона швидше прагне затвердити таку систему у себе, спираючись на досвід більш розвинених у правовому відношенні країн. При цьому вона вже має свій досвід надихаючих очікувань, певних досягнень та гірких розчарувань, який є важливою основою на шляху до досконалішої версії верховенства права.

Внаслідок агресії РФ проти України, її громадяни виявили свою мужність, стійкість, організованість. На перший погляд, здається, що основним завданням зараз є не утвердження верховенства права, а мобілізації всіх ресурсів на боротьбі з ворогом. Це так, але все ж таки завдання організація життя на основі верховенства права не відсувається на пізніший період, коли буде забезпечена перемога над сильним і небезпечним ворогом. Позитивні кроки у цьому напрямі хоч і сповільнилися, але не припинилися.

Ключовими проблемами (основними викликами), що найбільш гостро постають перед державами, які рухаються шляхом розвитку верховенства права (в Україні – насамперед) є боротьба з корупцією та формування незалежної та ефективної судової влади.

Дефіцит верховенства права насамперед проявляється у цих сферах, у своїй можна спостерігати й певні позитивні зміни.

У сфері судової влади та розвитку її незалежності такими насамперед є:

1. Діяльність нового Верховного Суду – значне покращення порівняно зі старим: як щодо послідовності практики, так і структури рішень та їх обґрунтувань тощо.
2. Діяльність нового складу Вищої ради правосуддя: стала більш принципово реакція на порушення суддів.
3. Формування нового складу Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: прозорий конкурс за участю іноземних представників.

У сфері боротьби з корупцією слід відзначити діяльність Вищого антикорупційного суду: є реальні обвинувальні вироки та позитивна громадська оцінка (хоча великі постаті поки що не стали фігурантами антикорупційних справ).

Нові можливості відкриваються і перед Конституційним Судом України, де запрацював інститут конституційної скарги (нормативної).

Тому зміни у сфері верховенства права відбуваються, хоча існує і певна інерція, пов'язана з існуванням історично детермінованою традицією в етосі влади та людей. Війна, з одного боку, ускладнює проведення повномасштабної боротьби проти зазначених негативних явищ, що свідчать про дефіцит верховенства права в Україні, а з іншого – посилює потребу докорінного реформування інститутів верховенства права і відповідно

формування ставлення до них як універсальної та значущої для майбутнього країни цінності.

Марцеляк Олег
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
професор кафедри конституційного права,
доктор юридичних наук, професор

Забезпечення реалізації конституційних цінностей в Україні в умовах російської агресії

Розпочата росією війна проти України має наслідком зміни у політичній, соціальній, економічній, культурній сферах нашої держави, які неминуче торкаються конституційно-правового інструментарію та змісту конституційно-правових норм. Тому вкрай важливо за цих обставин чітко визначити місце і роль Конституції України в житті українського суспільства і держави, виробити правильні механізми реалізації закріплених в ній приписів в умовах війни, організаційно-правові інструменти та нормативно-правові запобіжники охорони та захисту визначених на рівні Основного Закону цінностей, зрозуміти в чому суть та чинники їх забезпечення. При цьому слід звернути увагу, що онтологічні аспекти конституційних цінностей розкриваються у цілій системі детермінант та аксіологічних орієнтирів. В правовій літературі під ними розуміють втілені в Основному Законі загальнонаціональні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні та духовні цінності народу, визначальні потреби суспільства і держави [1]; зміст конституційних принципів і норм, взаємопов'язані з установками та доктринальними орієнтирами інтерпретації (тлумачення) конституційного тексту, а взаємозв'язок конституціоналізму з конституційними цінностями зумовлює синтагму (смислову єдність) конституції та конституційного порядку [2, с. 119]; еталон (мірило), якісна характеристика виявлення і оцінки правової моделі організації суспільних відносин, явищ, за допомогою якої визначаються тенденції розвитку конституційних відносин і обґрунтовуються конституційні стратегії вдосконалення законодавства у всіх сферах суспільного життя [3, с. 77].

Виходячи з існуючих підходів розуміння конституційних цінностей можемо зробити висновок, що вони являють собою гуманістичні ідеї, положення, вироблені у процесі тривалого розвитку світового конституціоналізму. Як зазначається у юридичній літературі: «Конституційні цінності як категорія універсальна і багатомірна (охоплюють всі сфери і рівні соціальної життєдіяльності) можуть розцінюватися і як гносеологічний та аксіологічний, і як предметноонтологічний еквівалент філософії сучасного конституціоналізму» [4, с. 357].

Це ті цінності, які вироблені світовою спільнотою у боротьбі за свободу у суспільстві, які слугують гарантією вільного, гідного і безпечного життя людини, чітко визначають баланс між інтересами та потребами держави, суспільства та окремої особистості, виступають правовим фундаментом формування країни як демократичної, правової, соціальної держави, інструментом вирішення цього завдання. Вони слугують метою і засобом задоволення соціально-справедливих загальнолюдських потреб і інтересів громадян і суспільства та спрямовані на забезпечення режиму точного і неухильного дотримання конституції усіма суб'єктами, яким вони адресовані. Їх слід сприймати як

шкалу виміру відповідності національної конституції міжнародним стандартам у галузі конституціоналізму.

Конституційні цінності знаходять своє юридичне визнання у конституції, яка характеризується як універсальний правовий акт вищої юридичної сили, який у сконцентрованому вигляді встановлює основні засади внутрішньої та зовнішньої політики держави, соціально-економічного розвитку країни, визначає джерело та носіїв влади, механізм її здійснення, регулює основи політичних, економічних, культурних, національних відносин, основи духовного життя і таким чином регламентує найважливіші суспільні відносини у сфері державного і суспільного ладу (конституційного ладу), правового статусу людини і громадянина, народовладдя, організації і функціонування органів публічної влади, територіального устрою країни.

Конституція виступає ядром правової системи країни, визначає єдине «правове поле» держави і суспільства. Їй належить правове верховенство по відношенню до всіх інших правових актів держави, які не можуть суперечити конституції, а мають витікати із основного закону, розвивати та деталізувати його положення. Виходячи з цього закріплені в конституції цінності мають пріоритетне значення, вони становлять ядро правових цінностей, їх фундаментальну базу та джерело. Вони посилюють легітимність конституції, гарантують захист прав і наділяють обов'язками всіх суб'єктів права, включно із державою, її інститутами і посадовими особами. Саме конституційні цінності, що мають пряму дію, здатні юридично обмежити державну владу і захистити людину, а пошук балансу, оптимального співвідношення між цінностями публічного характеру й особистісними, приватними цінностями — це проблема співвідношення суверенної державної влади і свободи, яка буквально пронизує систему конституційного регулювання у всіх сферах суспільного життя [4, с. 357].

Таким чином, конституційні цінності виступають не тільки як високі ідеали, які містять у собі потенційний ідеальний елемент поведінки і пронизують суспільну правосвідомість та отримують своє правове оформлення, вони виступають і важливим реальним та практичним регулятором суспільних відносин, мають регулятивне значення і спрямовані на практичне упорядкування поведінки учасників суспільних відносин на основі того, що суспільством визнається особливо вагомим, до чого члени суспільства ставляться з повагою і визнанням як обов'язкового. Тобто конституційні цінності як ідеали тісно пов'язані з реальною практикою правотворення і державотворення, яка ґрунтується на конституційно-правовому регулюванні поведінки людей та інших суб'єктів правовідносин, вони здійснюють правовий «вплив» не тільки на поведінку людей, а також і на їх свідомість, «уповноважують» органи публічної влади на прийняття нормативно-правових актів та інших формальних джерел права, їх оновлення відповідно до ідеальних цілей правотворення. Цим визначається і забезпечується правопорядок у державі, упорядковуються відносини у суспільстві, виховується повага до права, формується правова культура членів суспільства. Фактично при цьому відбувається практичне втілення правових цінностей, визначається їх доцільність, дієвість, ефективність, результативність правового регулювання суспільних відносин.

Конституційні цінності лежать в основі формування національного конституціоналізму, який під час війни набуває деяких модифікацій, що зводяться насамперед до раціоналізації влади, вжиття невідкладних і ефективних заходів щодо захисту державного суверенітету і територіальної цілісності, ефективного забезпечення прав і свобод людини в умовах військової агресії тощо.

З урахуванням цього фактору сьогодні слід говорити про нові форми забезпечення реалізації конституційних цінностей в Україні. Деякі науковці схилиються до думки про те, що в умовах війни варто вести мову про так званий «мілітарний конституціоналізм» (Баймуратов М., Кофман Б.) чи «воєнний конституціоналізм» (Водяніков О.). Ці вчені розглядають конституціоналізм в умовах воєнного стану як особливий механізм реалізації державної влади в період війни, який допускає відступи від конституційних принципів функціонування влади передбачених Конституцією в мирний час. Тобто, мова йде про те, що війна стає підставою для переосмислення тих конституційних цінностей, непорушність яких в мирний час є очевидною та не підлягає сумнівам, цінностей, які власне є якісною особливістю ліберального людиноцентриського підходу до реалізації публічної влади в державі.

Відзначимо, що потрібно доволі обережно відноситися щодо надання пріоритетності сучасним процесам національного державотворення на основі доктрин «воєнного конституціоналізму» чи «мілітаристського конституціоналізму» як домінуючої системи цінностей на період війни.

Якщо і говорити про ці концепції розвитку вітчизняного конституціоналізму в умовах військової агресії, то тільки в тому аспекті, що вони мають бути проявом особливостей чи складовою частиною класичного конституціоналізму який базується на класичних ідеях лібералізму і являє собою фундаментальну основу демократичних принципів, сталу систему інститутів, відносин, принципів та цінностей, що забезпечують демократичний характер розвитку України, від якого не можна здійснювати антиліберальних відступів.

Фактор війни з росією приводить до висновку, що сьогодні має йти мова про ефективне забезпечення реалізації конституційних цінностей, що охоплюють, перш за все, питання національної безпеки, оборони та захисту суверенітету і територіальної цілісності України (вироблення на основі національної ідеї, історичного досвіду України довгострокової і науково обґрунтованої концепції державного будівництва в сфері національної безпеки, яка має стає домінуючою національного державотворення).

На рівні конституційної доктрини має відбутися і перегляд ролі та місця міжнародних організацій у системі гарантування миру у світі загалом та забезпечення національної безпеки окремих країн. Події останнього часу свідчать, що, на жаль, окремі визнані міжнародні інституції, наприклад, ООН, ОБСЄ, які за своїм призначенням мають працювати у напрямку забезпечення безпеки та миру у світі, на практиці виявилися малоефективними і такими, що нездатні належним чином реалізувати цю функцію. Варто наголосити на ефективний міжнародний механізм притягнення до відповідальності політичного і військового керівництва країни агресора за здійснені ними військові злочини в Україні та механізм притягнення до конституційної відповідальності тих владних суб'єктів, що стали на шлях зради України, Українського народу, поставили під загрозу обороноздатність держави та збереження стабільності в роботі органів державного апарату (проросійські високопосадовці органів публічної влади, народні депутати України та депутати органів місцевого самоврядування, чиновників, які втекли за кордон тощо); розробити теоретичну основу для засудження «рашизму», «руського миру» і будь-яких проявів російського шовінізму як прояву тоталітарно-терористичного режиму, який вчиняє воєнні злочини проти України та геноцид щодо українців, створює загрозу існування нашої держави.

Напрямок сучасної парадигми забезпечення реалізації конституційних цінностей в Україні в умовах воєнного стану мають бути права людини, які виступають серцевиною конституціоналізму і являють собою пріоритетні конституційні цінності. Зрозуміло, що з

огляду на повномасштабне вторгнення росії, владою України було прийнято рішення про введення особливого правового режиму – воєнного стану на всій території країни, що має кардинальні наслідки для забезпечення прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією України. Зокрема, воєнний стан став причиною обмеження (хоча й тимчасового) цілого ряду визначених вітчизняним Основним законом прав і свобод людини і громадянина та загальною заборонаю таких форм прямої демократії як вибори і референдуми. У свою чергу, обмеження конституційних прав і свобод приводять до дисбалансу приватного та публічного інтересів, за якого органи державної влади отримують доволі широкі повноваження, інколи й не зовсім конституційні важелі впливу на суспільство, громадян, що може стати причиною зловживань новими повноваженням та критикується з боку як громадськості, так і експертів в сфері права.

Варто також у умовах війни акцентувати увагу на особливостях захисту прав таких категорій осіб: а) які перебувають на окупованій території; б) які перебували на окупованій території та сьогодні потребують відновлення порушених під час окупації їх прав і свобод; в) які перебувають на території, де ведуться військові дії; г) які перебувають на території, де не відбуваються безпосередньо військові дії, однак громадяни знаходяться в зоні ризиків обстрілів ракетами та військовою авіацією; д) які внаслідок війни змушені були покинути свої домівки і сьогодні перебувають за межами України в статусі біженців.

Окрім того вітчизняний конституційно-правовий механізм забезпечення прав людини потребує своєї модернізації виходячи з обставин війни з росією і необхідності удосконалення його правової складової щодо особливостей захисту прав дітей, жінок, людей похилого віку, військовослужбовців. Категорії наших співгромадян, які потребують свого захисту в умовах російської агресії можна продовжити за рахунок внутрішньо переміщених осіб, волонтерів, які ризикують своїм здоров'ям і життям, виїжджаючи в зону бойових дій, надаючи допомогу військовим та іншим підрозділам безпосередньо під вогнем тощо.

В умовах війни відбувається трансформація вітчизняного механізму державної влади та місцевого самоврядування через запровадження військових адміністрацій, посилення повноважень окремих органів державної влади, тому важливо визначити механізм забезпечення реалізації національної інституційної складової конституційних цінностей – чітко визначити завдання та функції інституцій механізму публічної влади, особливо у сфері оборони України, захисту населення від зовнішнього агресора; необхідно напрацювати концепцію створення умов для функціонування та належного виконання своїх обов'язків тими органами влади, що базуються на тимчасово окупованій території та щодо безперебійної роботи тих владних інституцій, які з різних причин, залишаючись на території контролюваної українською суверенною владою, стикнулися з труднощами у своїй роботі, котрі викликані фактичним перебуванням України в стані війни; оптимально обгрунтовати зміну алгоритму реалізації функцій, штатну чисельність служб і підрозділів кожного органу державної влади.

Отже, можемо констатувати, що війна з росією викликала загрози не тільки незалежності, суверенітету і територіальній цілісності України, а й загалом засадам вітчизняного конституціоналізму, визначеним в Основному Законі України цінностям. Тому українське суспільство, українська держава повинні адекватно реагувати на ці загрози, виробити ефективний механізм фактичної їх нівелізації. Для досягнення цієї мети мають бути задіяні всі можливості держави та суспільства – політичні, економічні, соціальні, зовнішньополітичні, правові, наукові, культурні, духовні. Особливу роль має

виконати юридична наука, зокрема наука конституційного права, яка повинна комплексно проаналізувати стан реалізації конституційних цінностей в Україні в умовах воєнної агресії та запропонувати на основі цього шляхи вирішення викликів війни у сфері демократії, прав людини, національної безпеки, суверенітету, територіальної цілісності України, які мають бути швидкими, реальними, конкретними й ефективними.

Список використаних джерел:

1. Притика Д., Потьомкін А. Ювілей конституційного контролю. *Закон і бізнес*. № 42 (1029) 15.10–21.10.2011 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zib.com.ua/ua/5666-yuviley_konstituciynogo_kontrolyu.html
2. Савчин М. В. Конституційні цінності та конституційна юриспруденція в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. № 1. 2010. С. 111-120.
3. Маркуш М. Конституційні цінності як основоположні засади в кримінальному процесі України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2013. № 6. С. 73-85.
4. Марцеляк О.В. Правові та конституційні цінності: онтологічна характеристика. *Scientific research of the XXI century. Vol. 1: collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov*. Sherman Oaks, Los Angeles : GS publishing service, 2021. P. 353-364.

Мяловицька Ніна

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
професорка кафедри конституційного права
докторка юридичних наук, професорка*

Златіна Ніна

*Київський національний лінгвістичний університет,
доцентка кафедри менеджменту і маркетингу
кандидатка юридичних наук, доцентка*

Проблемні питання децентралізації влади в період післявоєнного відновлення

Децентралізація влади як різновид місцевого управління є одним із важливих інститутів публічної влади.

Термін «децентралізація» визначається як система управління, за якої частина функцій центральної влади переходить до місцевих органів самоуправління, а також розширення прав низових органів управління [1, с. 218]. Деякі автори під децентралізацією державної влади розуміють будь-які процеси розподілу повноважень по здійсненню владних управлінських функцій між відповідними органами публічної влади, що складають державний механізм [2, с. 92]. При такому підході природа децентралізації державної влади визначається характером взаємовідносин між відповідними державними органами, які створюються на різних рівнях організації держави.

В сучасних умовах у зв'язку із особливостями побудови державного механізму розрізняють горизонтальну і вертикальну децентралізацію державної влади. Під горизонтальною децентралізацію визначають розподіл повноважень між відповідними органами держави, які функціонують на одному рівні організації державної влади і закріплені у принципі поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову.

Горизонтальна децентралізація державної влади має своє продовження у сферах, співвіднесених з діяльністю органів виконавчої та судової влади, які функціонують на відповідних рівнях територіальної організації державної влади.

Вертикальна (територіальна) децентралізація державної влади передбачає розподіл державно-владних повноважень по здійсненню завдань та функцій держави її центральними органами й органами, що створюються на різних рівнях територіальної організації держави [2, с. 92-93, 95].

Для характеристики особливостей організації території держави і відповідних способів організації державної влади використовується поняття «форма державного устрою».

Форми державного устрою в країнах сучасного світу різноманітні і суцільно індивідуальні. І все ж у науці конституційного права виділяють дві його основні форми – унітарну і федеративну, що не виключає інших, часом дуже складних форм. В залежності від прийнятої форми державного устрою організація державної території (а, отже, й децентралізація державної влади) може набувати політичного (федеративна держава) або адміністративного (унітарна держава) характеру [3, с. 219]. Але, такі оцінки носять умовний характер, оскільки будь-яка форма децентралізації має політичну природу незалежно від того, на яких рівнях територіальної організації держави вона здійснюється.

Характеризуючи унітарні держави за критерієм організації публічної влади у центрі і на місцях їх можна поділити на централізовані та децентралізовані, хоча термін «децентралізація» в даному контексті не варто розуміти у буквальному значенні цього слова.

У централізованій унітарній державі адміністративно-територіальними одиницями одноосібно керують призначені з центру чиновники, а виборних органів не існує. Це стосується держав, де в середній ланці територіального устрою відсутні представницькі органи.

У децентралізованій унітарній державі немає призначених урядом адміністраторів, а місцеве управління здійснюють виборні органи місцевих адміністративних одиниць. Урядовий контроль за діяльністю місцевих органів має опосередкований характер і може виражатися, наприклад, через бюджетне та фінансово-кредитне регулювання. Крім того, в децентралізованих унітарних державах існує досить чітке розмежування повноважень між центральною владою та владою місцевих територіальних громад, що наближає ці держави до держав з федеративним устроєм.

Одним із шляхів децентралізації унітарних держав є надання окремим адміністративно-територіальним одиницям статусу автономії (Данія, Італія, Іспанія, Португалія, Фінляндія, Франція, Україна та ін.), а також розвиток місцевого самоврядування.

Відповідно до ст. 132 Конституції України територіальний устрій України ґрунтується на засадах поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади [4]. В Україні існують на місцевому рівні органи місцевого самоврядування, які відносяться до органів публічної влади, так і місцеві державні адміністрації, які відносяться до системи органів місцевої виконавчої влади. На нашу думку, після закінчення військової агресії російської федерації (далі – рф) проти України на перехідний період на звільнених, які були тимчасово окуповані території доцільно відтермінувати проведення місцевих виборів, а запровадити інститут військово-цивільних адміністрацій. Такий позитивний досвід існував в Україні з 2014 р. в окремих районах Донецької та Луганської областей, а також в тих країнах де відбувались військові конфлікти.

Конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим (далі - АРК) як територіальної автономії визначений в розділі Х Конституції України [4], а також в Конституції АРК [5]. В 2014 р. РФ анексувала територію АРК та місто Севастополь. За цей період в Україні функціонують деякі державні органи АРК, зокрема прокуратура АРК, Представництво Президента України в АРК, тощо.

Після деокупації території АРК і міста Севастополя слід також відтермінувати вибори до Верховної Ради АРК, органів місцевого самоврядування і сформувати на перехідний період виконавчий орган – уряд – Раду міністрів АРК. Голову уряду призначити на посаду Президентом України за погодженням з Кабінетом Міністрів України. В містах, районах АРК та в місті Севастополі також, як вже зазначалось, запровадити інститут військово-цивільних адміністрацій. Ці питання організації і функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування необхідно на деокупованих територіях України визначити на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004.-1440с.
2. Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії: монографія / В. І. Борденюк. – К. : Парламентське вид-во, 2007. – 576 с.
3. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм: Моногр. / В.М. Шаповал. – К.: Юридична фірма «Салком»; Юрінком Інтер, 2005. – 560с.
4. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 15 серп. 2020 р. : (офіц. текст. – К. : ПАЛІВОДА А.В., 2020. – 76с.
5. Відомості Верховної Ради України – 1999. - №5-6. – Ст. 43.

Наконецна Анна

Львівський національний університет

імені Івана Франка,

асистентка кафедри теорії та філософії права,

кандидатка юридичних наук

Проблеми обмежування прав людини за умов воєнного стану

(з позицій потребового підходу)

Як відомо, законодавець в Україні використовує терміно-поняття «інтерес», «потреба» та спільнокореневі для формулювання підстав правообмежень, якими, за визначенням проф. П. Рабіновича, виступають «певні особисті, групові чи загальносоціальні інтереси, задля забезпечення яких правостановлюючий або правозастосовний орган вважає за потрібне обмежити здійснення тих чи інших людських прав» [1, с.377; 370, с. 53-54]. Розглянемо це детальніше на прикладі Конституції України [3], що передбачає основні права людини.

Так, право на невтручання в особисте і сімейне життя може бути обмежене лише *в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини* (ч. 2 ст. 32).

Згідно із абз. 3, 5 пп. 3.3 п. 3 рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 № 2-рп/2012 [4] інформацією про особисте та сімейне життя особи (персональні дані про неї) є будь-які відомості чи сукупність відомостей про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути конкретно ідентифікована, а саме: національність, освіта, сімейний стан, релігійні переконання, стан здоров'я, матеріальний

стан, адреса, дата і місце народження, місце проживання та перебування тощо, дані про особисті майнові та немайнові відносини цієї особи з іншими особами, зокрема членами сім'ї, а також відомості про події та явища, що відбувалися або відбуваються у побутовому, інтимному, товариському, професійному, діловому та інших сферах життя особи, за винятком даних стосовно виконання повноважень особою, яка займає посаду, пов'язану зі здійсненням функцій держави або органів місцевого самоврядування. Така інформація про фізичну особу та членів її сім'ї є конфіденційною і може бути поширена тільки за їх згодою, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини.

Отже під час воєнного стану така інформація може бути поширена без згоди особи в інтересах національної безпеки.

Реалізація права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань може бути обмежене законом *в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам* (ч. 3 ст.34)

Наказом Головнокомандувача Збройних Сил України від 3 березня 2022 року № 73 [5] серед іншого встановлено перелік відомостей, розголошення яких може призвести до обізнаності противника про дії Збройних Сил України та інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану, а саме:

- найменування військових частин (підрозділів) та інших військових об'єктів в районах виконання бойових (спеціальних) завдань, географічні координати місць їх розташування;
- чисельність особового складу військових частин (підрозділів);
- кількість озброєння та бойової техніки, матеріально-технічних засобів, їх стан та місця зберігання;
- та інше.

Здійснення права на свободу світогляду і віросповідання може бути обмежене законом *лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей* (ч. 2 ст. 35).

Так, згідно з Указом Президента України від 26 листопада 2018 року № 393 [6] на період воєнного стану дозволяється у разі потреби тимчасово обмежувати конституційне право громадян на мирні зібрання, під яке підпадають вуличні релігійні заходи чи процесії. Крім цього, релігійні діячі та віруючі можуть зазнати обмежень у праві на свободу пересування, що може стосуватися місіонерської чи іншої діяльності на території, де введено воєнний стан.

Право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації можуть бути обмежені *в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей* (ч.1 ст. 36).

Відповідно до абз. 4 пп. 3.2 п. 3 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007 [7] наділення відповідно до законодавства України окремих громадських об'єднань або їх представників певною компетенцією у сфері формування або забезпечення виконання їх повноважень органами державної влади або органами місцевого самоврядування свідчить про набуття такими об'єднаннями громадян та їх представниками публічного характеру їх діяльності. Тобто представники громадськості у процесі реалізації своїх передбачених законодавством можливостей брати участь у проведенні чи реалізації публічної політики можуть реально впливати на ухвалення органами державної влади їх рішень. У зв'язку з цим Конституційний Суд

України вважає, що держава має право запроваджувати у таких випадках відповідний контроль за діяльністю об'єднань громадян та їх представників з метою запобігання виникненню і в їх діяльності корупційних ризиків, недопущення неправомірного набуття матеріальних або нематеріальних благ, вчинення інших зловживань при реалізації наданих їм прав щодо участі в публічному управлінні.

Право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації обмежується лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку - з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ч. 2 ст. 39).

Це обумовлено тим, що під час воєнних дій масові скупчення людей сприяють роботі диверсійних груп, котрим власне потрібно багато жертв.

«Принцип невідчужуваності об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів *суспільної необхідності*, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану» (ч.5 ст.41).

Тобто, можуть бути вилучені автомобілі для користування ЗСУ, приватна техніка для моніторингу пересування ворожої техніки, використані приватні будинки для штабів ЗСУ тощо.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П. М. Обмеження прав людини. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 3: Загальна теорія права* / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 375-377.

Рабінович П. М., Панкевич І. М. Здійснення прав людини: проблеми обмежування (загальнотеоретичні аспекти). Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / Редкол. : П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Серія І. Дослідження та реферати. Вип. 3. Львів : Астрон, 2001. 108 с.

Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (з подальшими змінами). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 № 2-рп/2012/

Наказ Головнокомандувача Збройних Сил України від 3 березня 2022 року № 73/

Указ Президента України від 26 листопада 2018 року № 393 «Про введення воєнного стану в Україні»/

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 70 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини першої статті 10, пункту 3 частини другої, частин п'ятої, шостої статті 11, статті 15, частини першої статті 17, статті 24, пункту 3 розділу VI «Заключні положення» Закону України «Про політичні партії в Україні» (справа про утворення політичних партій в Україні) від 12 червня 2007 року № 2-рп/2007/

Небізер Ізабелла-Іман
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
аспірантка кафедри конституційного права

Конституційно-правове регулювання застосування штучних методів репродукції у Франції

Охорона здоров'я визнається одним із пріоритетних напрямів державної політики та одним із основних факторів забезпечення національної безпеки країни. Проблеми охорони здоров'я населення та діяльність, спрямована на його збереження і зміцнення, вимагають постійної уваги з боку держави. Особливої гостроти це питання набуває в умовах жорстокого протистояння з російським агресором.

Методика штучного запліднення та імплантації ембріона сьогодні широко застосовуються у багатьох країнах світу, Водночас, механізм законодавчого забезпечення права людини на охорону репродуктивного здоров'я та порядок застосування допоміжних репродуктивних методів потребує постійного удосконалення. Багаточисельні морально-етичні, релігійні та правові проблеми застосування сурогатного материнства не дозволяють сформувати у законодавстві багатьох держав єдиного підходу до використання цих репродуктивних засобів та способів реалізації відповідних прав.

Сурогатне материнство – один із найбільш ефективних методів, до яких звертаються подружні пари, які не можуть самостійно народити дитину. При цьому, зважаючи на відсутність належного законодавчого регулювання, виникають певні загрози та ризики, які можуть призвести до незахищеності прав та законних інтересів учасників, що вступають у відносини сурогатного материнства [1].

Низка економічно та соціально розвинутих держав, незважаючи на позитивний підхід у регулюванні відносин щодо застосування таких технологій в цілому, сурогатне материнство забороняють, інші істотно обмежують певними умовами.

У Французькій Республіці застосування штучних методів репродукції регулюється законом окремим законом, який є частиною Кодексу громадського здоров'я, прийнятим у липні 1994 року [2]. Цей нормативно-правовий акт носить комплексний характер і має назву «Закон Французької Республіки щодо донорства і використання елементів людського тіла та його похідних, репродуктивної медицини та пренатальної діагностики» від 29 липня 1994 року № 94-654.

У ньому, зокрема, встановлено, що будь-які експерименти на людських ембріонах заборонені, дослідження ембріонів допускається виключно у медичних цілях, якщо не впливає на ембріони, а також, що перелік установ, які можуть здійснювати такі дослідження та предмет останніх визначаються державою (ст. 8) [2]. Відповідно до цього закону штучні методи репродукції можуть застосовуватися щодо подружніх пар або осіб, які прожили в фактичних шлюбних відносинах не менше двох років, вік яких дозволяє здійснити виховання дитини в разі їх нездатності до дітородіння або ризику передачі потомству спадкових захворювань. Ймовірно, ембріони можуть бути передані іншій подружній парі, яку законодавець свідомо не називає реципієнтами, так як виникають відносини, які на його думку, більше нагадують усиновлення. При цьому сурогатне материнство як таке у Франції заборонене.

Самі методи допоміжної репродукції людини мають назву «медикаментозне запліднення». Медикаментозне запліднення означає клінічні та біологічні методи, що дозволяють здійснювати зачаття *in vitro*, перенесення ембріонів та штучне запліднення, а

також будь-які еквівалентні їм технічні ефекти, що допускають запліднення поза природним процесом. Медикаментозне запліднення призначене для задоволення батьківського прохання подружжя. Воно спрямоване на усунення безпліддя, патологічну природу якого було діагностовано з медичної точки зору. Воно також може бути призначене для запобігання передачі дитині особливо серйозного захворювання. При цьому чоловік і жінка, які утворюють пару, повинні бути живі, мати дітородний вік, перебувати у шлюбі або мати можливість надати докази спільного проживання протягом як мінімум двох років та згоду для перенесення ембріонів чи запліднення [2].

Ембріон може бути зачатий тільки *in vitro* в рамках та відповідно до цілей штучного запліднення. Він не може бути зачатий з гаметами, що відбуваються не хоча б з двох членів пари. Зважаючи на стан медичної техніки, два члени пари можуть вирішити в письмовій формі, що запліднення ряду яйцеклітин, які можуть зробити необхідним збереження ембріонів, з наміром виконання їхнього батьківського прохання протягом п'яти років. Щороку протягом п'яти років з двома членами пари консультуються щодо того, чи підтримують вони своє батьківське прохання [2]. Правові наслідки, які виникають в разі, якщо ембріони після закінчення цього строку не будуть затребувані, в законі прямо не обмовляються.

Положення Закону Французької Республіки щодо донорства і використання елементів людського тіла та його похідних, репродуктивної медицини та пренатальної діагностики від 29 липня 1994 року № 94-654 (іноді його помилково у перекладі називають законом про біоетику) були пізніше доповнені. Найбільш революційним при цьому стало положення щодо поширення методів «медикаментозного запліднення» на одиноких жінок або лесбійські пари. Одностатеві шлюби у Франції було узаконено у травні 2013 року [3].

Водночас, поширеними є випадки коли громадяни Франції всупереч встановленому у державі правопорядку вдаються до застосування методів сурогатного материнства у інших державах. Для України це питання стоїть особливо гостро через проблеми виконання укладених договорів «замінного» материнства та контролю за переміщенням іноземців обумовленого введенням воєнного стану.

Підсумовуючи наголосимо, що необхідність захисту людського життя є загальновизнаною для конституційного права всіх країн. Водночас, аналізуючи зарубіжну практику законодавчого регулювання допоміжних репродуктивних технологій та сурогатного материнства зокрема, можна зробити висновок, що єдиного підходу до вирішення розглянутих проблем не існує. Це говорить про складність даного питання та гострий суспільний інтерес до його вирішення на основі балансу інтересів суспільства та окремих громадян, які потребують подібної допомоги. Багато в чому такий стан справ визначається рівнем свідомості, в тому числі правової, існуючої в даному суспільстві, звичаями, релігією, мораллю його членів. По-різному законодавець підходить і до регулювання питання про материнство і батьківство щодо дитини зачатої за допомогою штучних методів репродукції.

Найбільша кількість відмінностей в правовому регулюванні спостерігається при використанні сурогатного материнства. Тут закордонний законодавець використовує три можливих варіанти: по-перше, це заборона всіх видів сурогатного материнства (і комерційного та некомерційного); по-друге, заборона комерційного застосування допоміжних репродуктивних технологій, але позитивне вирішення питання щодо некомерційного; по-третє, допускається застосування всіх видів сурогатного материнства під суворим контролем органів влади.

Таким чином, на нашу думку, досвід, накопичений зарубіжними країнами при вирішенні проблем юридичного характеру, повинен бути використаний при розробці аналогічного законодавства в Україні. Це допоможе не тільки створити найбільш чітке законодавче регулювання розглянутих методів, а й уникнути різного роду помилок, які можуть виникнути на практиці.

Список використаних джерел:

1. Болдіжар, С. О. Сурогатне материнство: співвідношення медичної та правової визначеності. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право*. 2019. Т. 1 Вип. 58. С.196-199

2. LOI no 94-654 du 29 juillet 1994 relative au don et à l'utilisation des éléments et produits du corps humain, à l'assistance médicale à la procréation et au diagnostic prénatal. [URL:https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000549618](https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000000549618). (дата звернення 11.06.2023 р.)

3. Венкина К. Во Франции одобрили возможность ЭКО для всех женщин. [URL:https://www.dw.com/ru/vo-francii-odobrili-iskusstvennoe-oplodotvorenie-dlja-odinokikh-zhenshhin-i-lesbijkikh-par/a-58104160](https://www.dw.com/ru/vo-francii-odobrili-iskusstvennoe-oplodotvorenie-dlja-odinokikh-zhenshhin-i-lesbijkikh-par/a-58104160). (дата звернення 11.06.2023 р.)

Ольшевський Іван

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

Навчально-науковий інститут права,

аспірант кафедри конституційного права

Щодо можливості обмеження права на освіту в умовах воєнного стану

Значний науковий та практичний інтерес сьогодні становить питання обмежень прав і свобод людини і громадянина. Дослідження зазначеного явища має важливе значення як на теоретичному рівні, так і у законотворчій та правозастосовній діяльності держави.

Сьогодні, як зауважує С. П. Головатий, постала потреба в ретельному переосмисленні юридичної регламентації людських прав у вітчизняному основоположному акті, насамперед у контексті висновків та рекомендацій Венеціанської комісії Ради Європи щодо тексту Конституції України від 28 червня 1996 р. у тому числі стосовно можливих обмежень основоположних прав, не врахованих донині [1; Електронний ресурс].

Освіта є найважливішим чинником економічного, соціального й духовного прогресу людства, необхідною передумовою розвитку кожної людини, її культури і добробуту. За статтею 53 Основного закону України кожен має право на освіту. Відповідно до Закону України «Про освіту», основною метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетенцій, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян для забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору. Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. У соціальному вимірі освіта є домінуючою

підсистемою суспільства, що визначає рівень і якість розвитку економіки та праці, є стратегічним ресурсом функціонування державних і політичних структур, є фундаментальною засадою процесу соціалізації особистості.

Право на освіту є фундаментальним правом людини в соціальній державі й сучасному суспільстві.

24 лютого 2022 року у зв'язку з воєнною агресією російської федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України вперше було введено воєнний стан на всій території України.

Зіткнувшись з новою реальністю, перед українським законодавцем постало ряд питань щодо балансу публічного та приватного інтересу. В даному випадку, нас цікавить аспект дотримання в умовах правового режиму воєнного стану основоположних прав людини, гарантованих Конституцією України, а саме забезпечення права на освіту.

Актуальність даної тематики обумовлюється тим, що перед науковою спільнотою до повномасштабної війни росії проти України не стояло питання дослідження теоретичних аспектів обмеження конституційних прав, зокрема і права на освіту в умовах воєнного стану. Зіштовхнувшись з жахами війни мільйони українців були вимушені покинути територію України. Як йдеться в заяві помічника Генерального секретаря, Кризового координатора ООН в Україні Аміна Авада, *«ця війна – це не що інше, як історія втрат – життів, життя, роботи. Вона спричинила хаос практично у всіх сферах життя, змусивши покинути свої домівки понад 12 мільйонів українців, у тому числі мільйони дітей, поставивши під загрозу майбутнє цілого покоління та ризикуючи кинути ще мільйони людей у бідність»* [2; Електронний ресурс].

В ООН зазначили, що через війну понад три мільйони українських дітей були змушені перервати освітній процес [3; Електронний ресурс].

За вказаних умов важливим є дійсне прагнення держави забезпечити належний доступ до освіти та створити умови для реалізації зацікавленими особами права на освіту, оскільки Конституційний Суд України вже наголошував, що держава зобов'язана не тільки утримуватися від порушень чи непропорційних обмежень конституційних прав, а й вживати належних заходів для забезпечення можливості їх повної реалізації кожною особою, яка перебуває під її юрисдикцією. З цією метою законодавець та інші органи публічної влади повинні запроваджувати таке юридичне регулювання, що має відповідати конституційним нормам і принципам, та створювати механізми для ефективного захисту конституційних прав і свобод.

Натомість у квітні 2023 року в медіа просторі України з'явилась інформація про можливі законодавчі ініціативи щодо заборони чоловікам призовного віку вступати у вищі навчальні заклади [4; Електронний ресурс].

І хоча голова комітету підкомітету з питань вищої освіти Комітету Верховної Ради з питань освіти, науки та інновацій наділа інформацію, що на сьогодні такм законодачі ініціативи в стінах Верховної Ради України відсутні, при цьому зазначила, що *«з правової точки зору заборона на отримання вищої освіти чоловіками можлива, оскільки на період дії воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини, які передбачені статтею 53 Конституції України»* [5; Електронний ресурс].

На наше переконання, у випадку реалізації такої законодавчої ініціативи вона буде «приречена» на неконституційність, оскільки Конституційний Суд України у 2019 році стверджував, що *«повноваження законодавця у частині закріплення на рівні законів правових механізмів реалізації конституційних прав не є абсолютними. Основний Закон України передбачає конституційні заборони, які обмежують можливість законодавчого*

органу приймати рішення, що ставили б під сумнів або нівелювали зміст конституційних прав і свобод» [6, с. 11].

Конституційне забезпечення всіх прав і свобод людини і громадянина в Україні базується на засаді: винятки стосовно прав і свобод людини і громадянина встановлюються самою Конституцією України, а не законами чи іншими нормативними актами. Скасування конституційних прав і свобод – це їх офіційна (юридична або фактична) ліквідація. Звуження змісту та обсягу прав і свобод є їх обмеженням. У традиційному розумінні діяльності визначальними поняття змісту прав людини є умови і засоби, які становлять можливості людини, необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку. Обсяг прав людини – це їх сутнісна властивість, виражена кількісними показниками можливостей людини, які відображені відповідними правами, що не є однорідним і загальним. Загальною визначеною є правило, згідно з яким сутність змісту основного права в жодному разі не може бути порушена.

При цьому, Конституційний Суд України зауважував раніше, що одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки.

Держава здійснює регулювання змісту та обсягу соціальних прав, встановлюючи обмеження щодо їх реалізації не лише в Конституції, а й у законах України. Законодавчі обмеження не можуть порушувати сутнісний зміст цих прав. Відповідно до частин першої, другої статті 24 Основного Закону України такі обмеження повинні мати недискримінаційний характер.

Конституційний Суд України у своїй практиці відстоює позицію, що обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права.

Як зауважують Васильченко О.П. та Матат А.В., для того щоб повною мірою визначити, чи не виходить за межі держава під час втручання у права людини, для цього мають бути визначені рамки, які відповідають усталеним міжнародним стандартам. Загалом, за «сучасними європейськими стандартами, до таких належать:

- обмеження мають встановлюватися винятково законами;
- бути пропорційними до визначеної конституцією і законами мети;
- обґрунтовані публічними інтересами, необхідними для нормального функціонування демократичного суспільства, або захистом прав інших людей;
- будь-які обмеження прав мають застосовуватися лише у тому разі, якщо не існує інших, менш обтяжливих заходів досягнення мети забезпечення публічних інтересів, прав інших осіб;
- наслідки обмежень прав не повинні бути надмірними;
- обмеження не повинні спотворювати суть обмежуваних прав».

Таким чином, стандартом для визначення допустимих меж втручання у права людини слід вважати вироблений Європейським судом з прав людини так званий «трискладовий текст», за яким аналізується наявність обмеження прав, яке: 1) має бути передбачене законом 2) повинно мати легітимну мету 3) повинно мати необхідність обмеження в демократичному суспільстві. Цей уніфікований підхід до розуміння принципу пропорційності в конституційному праві став класичним [7, с. 58].

Лютюк О.С. підкреслює, що положення Загальної декларації прав людини та інших міжнародних стандартів органічно знайшли своє відображення в конституції майже кожної держави, і саме держава відтоді визнається відповідальною за ефективну реалізацію функції захисту прав людини. Так, у 1993 році на Світовій конференції із прав людини було прийнято Віденську декларацію та програму дій, в якій зазначено: *«Усі права людини є універсальними, неподільними та взаємозалежними та взаємопов'язаними... Незважаючи на значення національних та регіональних особливостей та різних історичних, культурних та релігійних обставин, обов'язком держав, незалежно від їх політичної, економічної та культурної систем, є сприяти і захищати усі права людини та основоположні свободи... Права людини та основоположні свободи належать усім людям від народження; їх захист та просування – це найперша відповідальність урядів»* [8, с. 264].

На наше переконання, з урахуванням позицій Конституційного Суду України та доктринальних надбань наукової спільноти, пряме обмеження окремої категорії людей (чоловіків призовного віку) в реалізації ними права на освіту не нестиме в собі легітимну мету та не буде пропорційним і обґрунтованим заходом з боку держави.

Список використаних джерел:

1. Головатий С. П. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу: частина третя: права людини (ст. 3 Конституції України). Право України. 2015. №1. С.13-92 https://rd.ua/storage/attachments/Головатий%202015_Тріада%20європейських%20цінностей%20-%20верховенство%20права,%20демократія,%20права%20людини.pdf (дата звернення: 19.06.2023).
2. Заява Аміна Авада, Помічника Генерального секретаря, Кризового координатора ООН в Україні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukraine.un.org/uk/187510-заява-аміна-авада-помічника-генерального-секретаря-кризового-координатора-оон-в-україні> (дата звернення: 19.06.2023).
3. Statement by Amin Awad, Assistant Secretary-General and United Nations Crisis Coordinator for Ukraine marking 100 days since the onset of the Russian invasion of Ukraine on 24 February. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reliefweb.int/report/ukraine/statement-amin-awad-assistant-secretary-general-and-united-nations-crisis-coordinator-ukraine-marking-100-days-onset-russian-invasion-ukraine-24-february> (дата звернення: 19.06.2023).
4. Двері зачиняються: в Україні можуть заборонити чоловікам вступати до університетів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://focus.ua/uk/economics/561205-dveri-zachinyayutsya-v-ukrajini-mozhut-zaboroniti-cholovikam-vstupati-do-universitetiv> (дата звернення: 19.06.2023).
5. Заборона на вступ чоловіків до ВНЗ можлива, але зараз не розглядається – голова підкомітету ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-zaborona-na-vstup-cholovikiv-do-vnz-ne-rozhlidaietsia/32381810.html> (дата звернення: 19.06.2023).

6. Рішення Конституційного Суду України (Велика палата) у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про освіту“ від 16 липня 2019 року № 10-р/2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/10_p_2019_0.pdf (дата звернення: 19.06.2023).

7. Васильченко О.П., Матат А.В. КОНСТИТУЦІЙНІ ПРАВА ЛЮДИНИ: ЗМІСТ, ФУНКЦІЇ ТА РАМКИ ОБМЕЖЕННЯ - Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації. С. 35-66 - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/116-chapter_manuscript-2996-1-10-20200710.pdf (дата звернення: 19.06.2023).

8. Лотюк О.С., Митник О.В. ГЕНЕЗИС МЕХАНІЗМУ СУДОВОГО ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ - Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: проблеми теорії та нормативно-правової регламентації. С. 257-282 - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/library/116-chapter_manuscript-3005-1-10-20200710_lotyuk.pdf (дата звернення: 19.06.2023).

Педосенко Анастасія

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

Навчально-науковий Інститут права,

аспірантка кафедри конституційного права

Відкритість та гласність парламенту в ході здійснення реформи децентралізації в умовах воєнного стану

Принципи відкритості та гласності в здійсненні діяльності органів державної влади, зокрема і парламенту є одними з головних способів функціонування демократичного суспільства. В умовах воєнного стану такі принципи є обмеженими, у зв'язку з забезпеченням безпекової ситуації для держави. В той же час, представницька функція Верховної Ради України, як прояв принципів відкритості та прозорості парламенту, є важливою, адже в її межах відбувається реалізація можливості народовладдя. Реформа децентралізації, що полягає, зокрема, в передачі ряду владних повноважень місцевому самоврядуванню, можлива завдяки прийняттю Законів. Для прийняття ефективних та професійних нормативно-правових актів важлива можливість публічних консультацій, забезпечення права на доступ громадян до інформації.

Відповідно до статті 84 Конституції України, засідання Верховної Ради України проводяться відкрито [1]. Згідно з пунктом 1 статті 3 «Відкритість і гласність роботи Верховної Ради» Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» (далі - Регламент) засідання Верховної Ради є відкритими і гласними, крім випадків, установлених Конституцією України та цим Регламентом. Пункт 2 цієї статті регламентує: «відкритість засідань Верховної Ради забезпечується шляхом доступу до них будь-яких осіб, крім випадків, передбачених законодавством. Порядок доступу до відкритих засідань визначається розпорядженням Голови Верховної Ради України». Пункт 5 цієї статті закріплює, що гласність засідань Верховної Ради забезпечується шляхом їх трансляції в лінійних аудіовізуальних медіа, публікації стенографічних бюлетенів засідань Верховної Ради, її рішень у Відомостях Верховної Ради України, газеті

"Голос України" та інших виданнях Верховної Ради, а також шляхом розміщення інформації на офіційному веб-сайті Верховної Ради.

Проте, пункт 6 статті 3 Регламенту встановлює, що у разі встановлення у період дії воєнного стану в Україні обмежень щодо здійснення прямої трансляції відкритих пленарних засідань Верховної Ради України в інтересах національної безпеки та/або з метою забезпечення заходів безпеки Верховної Ради України, виконання рішень та нормативно-правових актів щодо реалізації єдиної інформаційної політики в умовах воєнного стану відкриті пленарні засідання Верховної Ради України, щоденні (у дні пленарних засідань та проведення "години запитань до Уряду") та щотижневі програми із забезпеченням рівної участі в них представників депутатських фракцій (депутатських груп) та позафракційних народних депутатів України транслюються державним підприємством "Парламентський телеканал "Рада" у запису в день проведення відповідного пленарного засідання чи у вигляді створеної програми, а якщо це неможливо - у перший тиждень трансляції Державним підприємством "Парламентський телеканал "Рада" [2]. У той же час, актуальною, в умовах воєнного стану є Постанова Верховної Ради України «Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану», стаття 1 встановлює, що в період дії воєнного стану здійснення прямих трансляцій відкритих пленарних засідань Верховної Ради України може бути обмежено державним підприємством "Парламентський телеканал "Рада" в інтересах національної безпеки та з метою забезпечення заходів безпеки Верховної Ради України [3].

Беручи до уваги міжнародний досвід, варто зазначити, що принципи відкритості та прозорості парламентів є важливими в ході здійснення їх повноважень, перш за все для виборців, що слідкують за діяльністю парламентарів. Серед світових парламентів лідируючі позиції займає Риксдаг у Швеції, де засідання парламенту, дебати, засідання комітетів, хід голосування транслюються на телебаченні та висвітлені в мережі Інтернет. Веб-сайт парламенту надає доступ і до публічних документів та профілів членів парламенту. Регулюється процес відкритості та прозорості парламенту Законом про свободу преси, статтею 2 (Tryckfrihetsförordningen) якого передбачено можливість преси висвітлювати діяльність парламенту [4]; Законом про Риксдаг, розділ 3, секція 5 (Riksdagsordningen), що закріплює принцип відкритості з можливістю показу сесій парламенту та засідань комітетів на телебаченні, публічних слухань та можливість публічної участі громадян [5]; Конституційним законом про свободу, стаття 1 (Yttrandefrihetsgrundlagen) якого закріплює принципи прозорості парламенту.

Як результат дослідження, аналізуючи вищенаведені норми, варто зазначити, що засідання парламенту встановлені як відкриті і гласні, в межах, визначених законодавством України. Регламент закріплює особливості реалізації цих принципів з урахуванням інтересів національної безпеки в умовах воєнного стану. Світові тенденції схильні до відкритих та прозорих парламентів, для забезпечення демократичних принципів і захисту прав громадян на інформацію. Зважаючи на умови війни в Україні, важко слідувати в повній мірі такому шляху, адже перш за все важлива національна безпекова ситуація. В той же час, реалізація реформи децентралізації на професійному рівні, з урахуванням інтересів громадян, потребує максимальної залученості громадян в роботу парламенту в ході прийняття законопроектів, в тому числі у формі моніторингу діяльності Верховної Ради України. Підсумовуючи, варто зазначити, що на сьогоднішній день, в умовах воєнного стану повна відкритість і гласність парламенту у тій формі, що існувала до 24.02.2022 року, зокрема у вигляді повної трансляції засідань чи екскурсій до

будівлі парламенту не можлива, у зв'язку з забезпеченням національної безпеки. Це негативно впливає на перебіг залученості громадян в процес роботи парламенту, зокрема щодо прийняття рішень у сфері децентралізації, проте гарантії національної безпеки є важливішими.

Список використаних джерел:

1. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141);
2. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 No 1861-VI. Веб-сайт: Верховна Рада України, законодавство України. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 22.06.2023 р.)
3. Про деякі питання висвітлення роботи Верховної Ради України дев'ятого скликання в умовах дії воєнного стану Постанова Верховної Ради України від 06.09.2022 № 2568-IX Веб-сайт: Верховна Рада України, законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2568-IX#Text> (дата звернення: 22.06.2023 р.)
4. Freedom of the Press Act (Tryckfrihetsförordningen), Sweden. (1949). Tryckfrihetsförordningen [Freedom of the Press Act]. Веб-сайт: Sveriges Riksdag, Swedish Parliament – Riksdagen URL: <https://www.riksdagen.se/en/> (дата звернення: 22.06.2023 р.)
5. Riksdag Act (Riksdagsordningen), Sweden. (2010). Riksdagsordningen [Riksdag Act]. Веб-сайт: Sveriges Riksdag, Swedish Parliament – Riksdagen URL: <https://www.riksdagen.se/en/> (дата звернення: 22.06.2023 р.)
6. Constitutional Law on Freedom of Expression (Yttrandefrihetsgrundlagen), Sweden. (1991). Yttrandefrihetsgrundlagen [Constitutional Law on Freedom of Expression]. Веб-сайт: Sveriges Riksdag, Swedish Parliament – Riksdagen URL: <https://www.riksdagen.se/en/> (дата звернення: 22.06.2023 р.)

Полховська Інна

*Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доцентка кафедри конституційного,
адміністративного, екологічного та трудового права
кандидатка юридичних наук, доцентка*

Новели конституційного законодавства України в період війни: загальний огляд

У 2022 році Україна стикнулася з безпрецедентними до цього часу викликами, тому й більшість владних рішень, які знаходяться в парадигмі конституційно-правових відносин, довелося ухвалювати вперше. Насамперед це стосується запровадження на всій території України правового режиму воєнного стану. Так, через військову агресію проти України 24 лютого 2022 року Законом України був затверджений Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні». Указ передбачає, що тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводяться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану. Оскільки війна триває, дія воєнного стану в Україні вже декілька разів була пролонгована Указами Президента, затвердженими парламентом України.

Правовий режим воєнного стану впливає не лише на конституційно-правовий статус особи, зокрема реалізацію прав і свобод, а й унеможливує певні державотворчі процеси: проведення чергових парламентських виборів, продовження впровадження низки реформ, зокрема й через внесення змін до Конституції України, здійснення правосуддя на окремих територіях тощо. При цьому В. Речницький відмічає, що воєнний стан, у якому опинилася Україна після початку повномасштабної російської агресії 24 лютого 2022 р., не стільки призупинив, скільки інтенсифікував конституційні дебати довкола таких питань, як Конституція України (текст, правовий наратив), офіційна й неофіційна (академічна) конституційна доктрина, конституційний процес тощо [1, с. 54]. Дійсно, попри війну конституційний процес на сучасному етапі державотворення продовжує залишатися доволі динамічним, але має свою специфіку.

Так, у 2022 році Україна продовжила рух у напрямку євроінтеграції, окресленому у преамбулі Конституції: «підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України». На виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції 13.12.2023 року було прийнято Закони України «Про національні меншини (спільноти) України» та «Про медіа»; Закон України від 23.02.2023 року «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021 – 2027). Також урешті-решт 20.06.2022 року парламент України прийняв Закон «Про Ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами». А згодом Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 р. № 752-р було схвалено Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затверджено операційний план з її реалізації на 2022–2024 роки. А 20 грудня 2022 року Розпорядженням № 1163-р Уряд схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року.

Окремий блок становлять закони, пов'язані з захистом національних інтересів, національної безпеки, забезпечення прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави. До таких належать: Закон України від 20 травня 2022 «Про заборону пропаганди російського нацистського тоталітарного режиму, збройної агресії Російської Федерації як держави-терориста проти України, символіки воєнного вторгнення російського нацистського тоталітарного режиму в Україну», відповідно до якого політичний режим Російської Федерації є нацистським за своєю суттю і практикою та ідеологічно наслідує націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим (ст. 2); від 21.03.2023 року Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів», яким встановлено правові засади засудження російської імперської політики в Україні, заборону пропаганди її символіки та встановлено порядок ліквідації символіки російської імперської політики. А також підписаний 22.06.2023 року Президентом України Закон № 2309-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення обмежень на ввезення та розповсюдження видавничої продукції, що стосується держави-агресора, Республіки Білорусь, тимчасово окупованої території України», який має на меті посилити захист українського культурно-інформаційного простору від антиукраїнської російської пропаганди.

В цьому контексті доречно нагадати, що ураховуючи пряму військову агресію з боку Російської Федерації, зважаючи на антиукраїнську політичну та організаційну діяльність, пропаганду війни, публічні заяви та заклики до зміни конституційного ладу

насилницьким шляхом, реальні загрози порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підриву її безпеки, а також дії, спрямовані на незаконне захоплення державної влади, демонстрацію проявів колабораціонізму, насильства, зважаючи на програмні та статутні цілі, що містять антиукраїнську позицію, поширення відомостей про виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України Президент підписав Указ № 153/2022 про введення в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 березня 2022 року «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій». Тим самим на період дії воєнного стану в Україні призупинено діяльність 11 політичних партій. Також з лютого 2022 року Рада національної безпеки і оборони України неодноразово ухвалювала рішення про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) щодо фізичних і юридичних осіб держави-агресора та їх поплічників, які в подальшому затверджувались Указами Президента.

При аналізі новел, не можна оминати законодавство, спрямоване на захист соціальних прав громадян. Передусім це Закон України від 23.02.2023 року «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України»; Закон України від 20.03.2023 року «Про одноразову грошову допомогу за шкоду життю та здоров'ю, завдану працівникам об'єктів критичної інфраструктури, державним службовцям, посадовим особам місцевого самоврядування внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України». З початку війни Уряд України прийняв ряд постанов: «Про деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» від 20.03.2022 року; «Про питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану» від 28.02. 2022 року; «Про особливості призначення та використання грошової компенсації вартості одноразової натуральної допомоги «паунок малюка» на період введення воєнного стану» від 5.03. 2022 року та багато інших нормативно-правових актів.

Таким чином, попри війну і небувалі випробування, які долає сьогодні Україна, конституційний процес не зупиняється, він продовжує бути динамічним і плідним. Консолідація роботи Президента України, усіх гілок влади, інститутів громадянського суспільства спрямована передусім на збереження державності, захист прав і свобод громадян, а також на втілення конституційної ідеї щодо розбудови правової, соціальної, економічно розвинутої держави, зокрема і в контексті виконання критеріїв членства у Європейському Союзі.

Список використаних джерел:

1. Речицький В. Конституція, конституційна доктрина, конституційний процес і війна. Український часопис конституційного права. 2002. №2. С. 53 – 58.

Савчин Михайло

Ужгородський національний університет (Україна),

Український вільний університет (Мюнхен, ФРН),

директор НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права,

доктор юридичних наук, професор,

віцепрезидент Світового конгресу українських юристів,

Конституційні рамки післявоєнного оновлення України та безпековий чинник

У своєму короткому виступі хочу акцентувати увагу на двох речах: по-перше, ми наразі не маємо вихідні умови оновлення України, оскільки війна ще не завершена, а, по-друге, принцип верховенства права зобов'язує нас послуговуватися фундаментальними принципами права. Тому необхідно зупинитися на трьох основних моментах післявоєнного оновлення України: 1) створення юридичної основи репарацій за злочини Московії; 2) ролі сучасних технологій та використання воєнного-промислового комплексу як кластеру розвитку національної економіки та 3) трансформація світового порядку та ролі НАТО у глобальній безпеці.

Принцип верховенства права зобов'язує оперувати фундаментальними цінностями і принципами права, що в умовах юридичної невизначеності може слугувати методологічним інструментарієм запровадження конкретних заходів щодо оновлення України. Постановка питання, як то часто зустрічається, про відновлення України не цілком коректна, оскільки до повномасштабного вторгнення ми мали багато елементів архаїки у побудові політичних, соціальних та економічних структур суспільства. Наприклад, приблизно 2.5 млн працівників аграрної сфери в Україні давало 60-70 млн тон урожаю зернових на фоні 250 тис зайнятих працівників Нідерландів, які давали біля 100 млн тон. Вже не буду говорити про патрон-клієнтізм та вождизм в організації політичних партій чи архаїчному стані металургії чи невиправданому протекціонізмі держави у сфері машинобудування. Принцип верховенства права говорить про розумність і достатні правові підстави для регулювання певних відносин шляхом визначення процедур діяльності органів публічної влади, їх повноважень (як форми віддзеркаленням обов'язку влади захищати права людини) та встановлення заборон на засадах пропорційності та поваги до сутнісного змісту основоположних прав. Тому тут головне зловити основні тренди розвитку права і визначити рамкові правила діяльності повоєнного суспільства та побудови світового порядку на сталих правилах.

У свою чергу, в умовах невизначеності щодо параметрів майбутнього післявоєнного устрою слід говорити про певний алгоритм дій.

Насамперед йде мова про створення юридичної основи репарацій за злочини Московії. Її юридичною основою має бути невідкладна ревізія розділу XX Кримінального кодексу та ратифікація Римського статуту. Положень статті 438 КК явно недостатньо для притягнення до відповідальності за злочини проти людяності та воєнні злочини, оскільки це відсилна норма на положення міжнародного гуманітарного права. Відрадно, що буквально на днях під егідою Національної школи суддів України та USAid вийшло у світ видання для суддів щодо застосування міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини у контексті статті 438 КК України. Це є по суті перший крок по фіксуванню злочинів рашизму у ході агресії, на підставі чого будуть визначатися розміри відшкодування та загальний механізм репарацій за заподіяні збитки Україні та довіклію. Однак тривожною є реакція Німеччини щодо можливості замороження активів Московії та звернення на них стягнення задля забезпечення репарацій Україні. Тому шлях до репарацій видається дуже непростим у зв'язку із переважно політичними факторами.

Інша компонента – це роль сучасних технологій та використання військово-промислового комплексу (ВПК) як кластеру розвитку національної економіки. У сучасних умовах економіка має бути перелаштована на воєнний лад, а всі ресурси, зокрема публічні фінанси, мають бути спрямовані на виробництво озброєння і відповідної інфраструктури. Це також мірило інституційної спроможності держави як простору безпеки для власних громадян в умовах агресії з боку сусіда з його імперськими замашками рашизму. Слід відверто зауважити, що до так званого повномасштабного вторгнення Московії в Україну, ключові галузі національної економіки аж ніяк не були взірцем сучасних технологій, переважно це була архаїка. Критично важливо досягти такого рівня поновлення виробництва озброєння у рамках ВПК для задоволення потреб ЗСУ та виходу на світовий ринок озброєння. Це сприятиме інноваціям та інвестиціям не лише у ВПК, а також у суміжні галузі економіки. Якщо основним інвестором для ВПК має бути держава, то суміжні галузі можуть бути забезпечені також інвестиціями з-за кордону. Теза про те, що основними інвестиціями у національну економіку будуть внутрішні є неспроможною з огляду на руйнування інфраструктури внаслідок війни, істотно зниження рівня доходів населення та необхідності радикального оновлення національної економіки, зокрема за рахунок іноземних інвестицій. На ці цілі мають бути консолідовані здійснення всіх функцій органів влади відповідно до системи стримувань і противаг. У цій системі координат ключове значення набувають інструменти деліберативної демократії та незалежні регулятори. Засоби деліберативної демократії дозволяють залучити фахівців у процес ухвалення владних рішень, оскільки на період воєнного часу складно провести вибори. Незалежні регулятори відіграють роль задля забезпечення режиму конкуренції та раціонального використання ресурсів в умовах війни.

Сама по собі руссо-українська війна викликає трансформацію світового порядку та ролі НАТО у глобальній безпеці. Вона є ніщо іншим як спробою ревізії світового порядку, заснованого на сталих правилах, у сторону ретроградного порядку, заснованого на силі. Невизнання Московією права на самовизначення України та заперечення її державності як такої та вимогу до НАТО обмежитися впливом на кордони до розширення цієї організації у 1997 р., свідчить про ресентимент і ревізіонізм як офіційну доктрину Московії. Незаконна анексія п'яти регіонів України є лише першим етапом такого імперського ревізіонізму. На жаль, у рамках ООН консенсусний механізм мені нагадує такий самий консенсусний механізм у рамках Речі Посполитій, яка колись була інкорпорована Московією, яка з подачі Феофана Прокоповича отримала назву Російської імперії. Також Міжнародний суд ООН не має універсальної юрисдикції щодо обставин порушення Хартії ООН та міжнародних конвенцій у сфері прав людини. Там існує дивна юридична конструкція надання юридичної згоди на юрисдикцію МС ООН з боку держави-деліквента. Це обґрунтовується ніби тим, що міжнародні інституції мають бути чітко уповноваженими на вчинення певних дій. Однак специфіка будь-якої судової установи полягає в тому, що вона *inter alia* здійснює тлумачення права та вирішуючи юридичні спори щодо правозастосування, у нашому контексті – міжнародно-правових актів.

Насамкінець, згідно із конституційними принципами, що визначають українську конституційну ідентичність у світлі європейської і євроатлантичної інтеграції та розподілом владних функцій у цій сфері, слід наголосити про можливі трансформації безпекової системи. Згідно із цими застереженнями безпекові параметри зумовлені завданнями держави щодо захисту прав людини, для чого мають ефективно діяти ЗСУ, спецслужби та економічна система. Це має забезпечуватися публічними фінансами,

засадами конкуренції та свободою економічної діяльності, запорукою чого є гарантії додержання контрактів та справедливе правосуддя.

Самбор Микола
ГУНП в Чернігівській області,
начальник сектору моніторингу
Прилуцького районного відділу поліції,
депутат Прилуцької районної ради,
кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Національної академії наук
вищої освіти України

Права, свободи, інтереси людини і громадянина: ідеї для подальшого розвитку змістовно-функціонального наповнення

Сучасний світ людства перебуває у постійній трансформації. Зазнають змін різні сторони соціального буття. Такі зміни можуть мати як прогресивні, так і регресивні аспекти. На жаль, сучасне світосприйняття, свідомість і культура, як окремих представників соціуму (особливо це стосується лідерів), так і соціуму у цілому (ураховуючи малі і великі соціальні групи) не завжди прагне до розвитку, подекуди намагаючись затягнути цілі держави у минуле.

Разом із цим, пам'ятаючи минуле, звертаючись до досвіду людства у справі відстоювання миру, нагадаємо, що саме війни стали причиною для соціальних, культурних, правових змін, пов'язаних із правами і свободами людини. Зазначене спостерігалось після Першої Світової Війни, а особливо примітними зміни відбулися після Другої Світової Війни: з'явилися міжнародні організації, покликаним і завданням яких стало збереження миру для прийдешніх поколінь, а також рішення, у яких знайшов вираз досвід дотримання прав і свобод людини. Саме у цей час укладені Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, інші міжнародні документи, які стали міцним фундаментом для розбудови нового світового порядку.

Однак, як показує досвід, тривалий час стагнаційних процесів у справі вдосконалення та розвитку інститутів, функцій у сфері охорони та захисту прав і свобод людини призвів до виникнення у центрі Європи війни, жертвою якої стала Україна.

Незважаючи на всі загрози, якими агресор намагається змусити українців повернутися у яро імперії, Україні за підтримки демократичного світу вдається не лише відстоювати власний суверенітет і незалежність, демонструючи вільний дух, незламність волі, а й продовжувати розбудовувати країну, вдосконалювати інститути громадянського суспільства, національну правову систему.

Конституційне право, як системоутворюючий стрижень національної правової системи, задає тону для розвитку у цілому правової системи та галузевого законодавства. Сфера конституційного права України отримує нові погляди, ідеї, які стають невід'ємною частиною сучасної доктрини конституційного права, продовжується поступальний розвиток конституціоналізму в кризових умовах війни.

Завданням галузі конституційного права є ефективне правове регулювання відносин, які є предметом конституційного права з метою утвердження фундаментальних цінностей і принципів конституціоналізму (права та свободи людини, верховенство права, демократія, конституція, конституційний лад й ін.) та сталого розвитку

конституційного державотворення й правотворення. Останні Конституція Україна у своїй преамбулі пов'язує з європейською ідентичністю і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Завдання галузі конституційного права знаходять своє продовження та розвиток у функціях, як основних ustalених напрямках і видах здійснення цілеспрямованого впливу конституційного права на суспільні відносини, які є предметом конституційного права. Цим функціям притаманна багатоманітність, а їх система представлена наступними видами: праворегулівна функція; установчо-легітимізуюча функція; ідеологічна (політико-правова) функція; зовнішньополітична функція; правоінтерпретаційна функція; інтеграційна функція; виховна функція [1, с. 86]. Жодним чином не применшуючи значимість чи заперечуючи існування вказаних функцій, звернемо увагу саме на праворегулівну функцію та пов'язані із нею установчо-легітимізуючу та функцію правотворення, оскільки всі вищезгадані функції перебувають у системному зв'язку, а заглиблення дослідження кожної з них зумовлює потребу вдосконалювати форму та зміст іншої.

Праворегулівна (предметна) функція – здійснення цілеспрямованого конституційно-правового регулювання соціально-економічних, культурних, інформаційних й інших суспільних відносин, які є предметом конституційного права; установчо-легітимізуюча функція – забезпечення ustalеності конституційного ладу України та легітимізації рішень основних суб'єктів конституційного правотворення – Українського народу, Української держави і її органів, територіальних громад і органів місцевого самоврядування; ідеологічна (політико-правова) функція – визначення та унормування основних конституційних цінностей і принципів, забезпечення правових механізмів їх реалізації у внутрішній політиці держави; інтеграційна функція – забезпечення розвитку та ефективного функціонування системи національного права та правової системи в цілому через системоутворюючий вплив на них Конституції України [1, с. 85].

В основі не лише конституційного права України, а у цілому мети правового регулювання, діяльності держави та наддержавних утворень та міжнародних організацій перебуває людина з усіма її біосоціальними властивостями, серед соціальної складової яких найбільш значимими є права, свободи та інтереси.

Започаткована нами тематика пошуку нового у розумінні прав, свобод та інтересів людини у сучасному світі [2; 3], все більше змушує до перегляду доктрини гуманізму, людиноцентризму, як базових засад розбудови будь якої галузі, зокрема соціально-гуманітарного циклу, з утвердженням архіважливості людини у державному, політико-правовому бутті та онтогенезі.

У відповідь на загрози люди єднаються і прагнуть до пошуку форм та методів, які забезпечать їх повноцінне життя і розвиток, переосмислюють і усвідомлюють важливість складових їх життя, прагнуть утвердити мир і безпеку як для народів світу, окремих країн і суспільств, так і окремої особистості [2, с. 38]. Зазначене відображає право людства, народу на повстання не лише від несправедливого, тирана у середині країни, а й зовнішнього, який намагається підкорити демократичний світ, затягнути у пільму авторитаризму та тоталітаризму. Сьогоднішній світ підводить нас до необхідності перш за все формування сталої конституційної доктрини у сфері не лише визнання, охорони чи захисту, а перш за все дієвої системи відновлення порушених прав, свобод та інтересів, а також компенсаторних механізмів. За обставин військової агресії РФ, не лише створення загрози, а й безпосереднього порушення загальноновизнаних прав і свобод людини країною-агресором, виникає нагальна потреба у компенсаторному механізмові, який має возз'єднати національну правову систему і норми міжнародного права, а також створити

інституційно-функціональну систему, яка не лише буде легітимізована країнами світу, а й отримає систему міжнародно-правової та організаційної підтримки своєї діяльності.

Так, Конституція України поширює вплив своїх норм на всю її територію, яка визнається на рівні органічного закону, тобто норми прямої дії для своєї реалізації потребують наявності норм які перебувають на нижчому щаблі ієрархії. Водночас, Конституція України вказує на можливість легального всезагального (на відміну від індивідуального) обмеження прав, свобод та інтересів – у наслідок запровадження відповідного правового режиму надзвичайного або воєнного станів. В умовах таких правових режимів Конституція України не отримала у наслідок правотворення необхідних конституційних норм для забезпечення ефективного праворегулятивного впливу на суспільні відносини. Подібні обставини вказують на те, що у інтересах національної безпеки у демократичному суспільстві можуть обмежуватися права і свободи, які є цінностями цього суспільства у інтересах збереження самого суспільства.

Незважаючи на всі спроби агресора зупинити інтелектуальний розвиток та знищити інтелектуальний потенціал України, слід продовжувати неперервний розвиток національної правової системи на системі міжнародного права, спрямованого на утвердження прав, свобод та інтересів людини, не лише як певних можливостей окремої особи, а й цінності громадянського суспільства, засобу, механізму стримання суб'єктів публічної адміністрації у їх бажанні втрутитися у приватну сферу буття людини.

Власне, сутність дослідження Конституції України – це пошук внутрішньої правової і соціальної природи [4, с. 135] конституційних норм та їх системи, що дозволяє дати відповідь на призначення та можливість реалізації задекларованих функцій Конституції.

Відштовхуючись від сучасного праворозуміння, слід продовжувати неперервний рух у напрямку вдосконалення не лише отриманих даних про розуміння прав, свобод та інтересів людини, а й розвивати інститути громадянського суспільства, зокрема на міждержавному та міжнародному рівнях щодо утворення ефективної системи захисту та відновлення прав, свобод та інтересів людини, яка не залежатиме від волі та сили окремої особи (як фізичної, так і юридичної, чи то резидента чи нерезидента) як у відносинах у середині будь якої країни, так і на рівні країни або міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Федоренко В.Л. Завдання та функції конституційного права як галузі конституційного права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2021. Вип. 1 (93). С. 80-88.
2. Самбор М. Права людини у сучасності людства. *Право України*. 2022. № 12. С. 37-52.
3. Самбор М.А. Права і свободи людини: нові поштовхи для розвитку правової доктрини в умовах воєнного стану. Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 16 березня 2023 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2023. С. 479-484.
4. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посіб. / [М.П.Орзіх, А.Р.Крусян, Н.В.Мишина, та ін.]; за ред. М.П.Орзіха. К.: Юрінком Інтер, 2012. 368 с.

Стецюк Наталія

*Львівський державний університет внутрішніх справ,
доцентка кафедри теорії права,
конституційного та приватного права,
кандидатка юридичних наук, доцентка*

Вибори і виборче право після війни: проблеми реалізації

1. В сучасному світі, в часи глобалізації та неминучої до певної міри, інтеграції національних правових систем, надзвичайно важливим було й залишається надалі збереження загальних тенденцій демократичного розвитку держави, забезпечення дальшого поступу громадянського суспільства, утвердження прав та свобод людини [1, с.30]. Звідси, значення інституту «політичних виборів» для демократичної держави є не тільки неоціненним благом, а й дієвим інструментом відновлення (при потребі) режиму конституційного правопорядку та соціальної справедливості в державі. Такий режим, очевидно, мав би настати і в Україні після закінчення російсько-української війни. В цій ситуації, прикметними є значні соціальні очікування громадян України на збереження та дальший розвиток після війни демократичних засад сучасної Української держави, а також на належні організацію та проведення у конституційно передбачені строки загальнонаціональних та місцевих виборів [2].

2. Відповідно до Основного Закону України наступні (чергові) вибори Верховної Ради України мали б відбутися вже 29 жовтня 2023 р. («в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень Верховної Ради України»), а Президента України - 17 березня 2024 р. («в останню неділю березня п'ятого року повноважень Президента України»)[3]. Однак, із початком 24 лютого 2022 року повномасштабної військової агресії РФ проти України та запровадження через це в Україні воєнного стану[4], проведення таких виборів є неможливим. Адже, положеннями ст.19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» прямо передбачено, що «в умовах воєнного стану забороняються <...> проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування» [5]. І хоч, в «базовому» розділі Конституції України (Розділ III. Вибори. Референдум) прямої заборони на проведення виборів в умовах воєнного стану не має, наявність в Основному Законі держави положення про те, що «у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану»[5], в будь-якому випадку робить проведення будь-яких виборів (без скасування воєнного стану) - не конституційними.

3. За умови скасування воєнного стану літом 2023 р., теоретично можливим може стати проведення чергових парламентських виборів 29 жовтня 2023 року. Відповідно, у випадку не запровадження після цього воєнного стану, чергові вибори Президента України можуть відбутися 17 березня 2024 року. Однак, у випадку продовження дії воєнного стану як цього 2023-го, так і наступного 2024-го рр., уже після закінчення війни - проведення загальнонаціональних виборів теоретично можливе як одночасне (і парламентських, і президентських), так і послідовно - спочатку «парламентських», а потім «президентських» виборів. Співні питання в цій ситуації, якщо вони виникнуть, міг би «прояснити» Конституційний Суд України шляхом офіційного тлумачення вище згаданих положень статей 77, 83, 103 Основного Закону держави в контексті конституційних приписів про те, що «Україна є республікою. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через

органи державної влади та органи місцевого самоврядування <...> Ніхто не може узурпувати державну владу» та про те, що «вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборцям гарантується вільне волевиявлення»[6]. Інші «роз'яснення» в цьому плані будь-якого іншого органу державної влади (в т.ч. і Центральної Виборчої Комісії), незалежно від самого змісту таких «роз'яснень», будуть нести в собі потенційні загрози кризового характеру.

4. Організація і проведення перших повосенних виборів (після скасування воєнного стану) буде значно утруднена низкою об'єктивних обставин і потребуватиме наявності своєрідного підготовчого періоду. Метою останнього, насамперед, буде відновлення режиму демократичного правління в країні, вирішення безпекових питань для всіх без виключення учасників виборчого процесу, а також «оновлення» реєстру виборців. Пропозиції щодо можливої організації та проведення т.з. «електронного голосування» або «голосування поштою» громадянами України, які перебувають за кордоном на перших повосенних виборах видаються передчасними. Адже, саме такі організаційні форми голосування не можуть бути гарантовані від втручання в них сторонніх осіб, а також від масових фальсифікацій [7].

Список використаних джерел:

1. Стецюк П. Вибори в механізмі функціонування сучасної конституційної держави (на прикладі України). *Право України*. 2013. № 5. С.30-37.
2. Суспільно-політичні орієнтації громадян України (травень 2023р.). Результати соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 23 по 31 травня 2023 року в рамках проекту Програми MATRA, що фінансується Посольством Королівства Нідерландів в Україні. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamku/sotsiologichni-doslidzhennia/suspilnopolitychni-orientatsii-gromadian-ukrainy-traven-2023r>
3. Конституція України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/#Text>; див. статті 77, 103.
4. Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні". Закон України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-IX#Text>
5. Про правовий режим воєнного стану. Закон України. *Відомості Верховної Ради*, 2015, № 28, ст.250
6. Конституція України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/#Text>; див. статті 5, 71.
7. Парламентські вибори 2023: бути чи не бути?"(дискусія в Центрі Разумкова). URL: <https://razumkov.org.ua/novyny/parlamentski-vybory-2023-but-y-chy-ne-but-y-dyskusiia-v-tsentri-razumkova>

Сторожук Ірина

*Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова,*

*доцентка кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
кандидатка юридичних наук, доцентка*

Конституція України як основа фінансової діяльності держави і місцевого самоврядування в умовах військового стану

Актуальність дослідження теми виникає з ряду важливих обставин, що впливають на фінансову сферу держави та місцевого самоврядування в умовах військового стану. Дослідження цієї теми допоможе краще зрозуміти та вирішити проблеми, що виникають у фінансовому секторі під час військового стану. Умови війни вимагають великих витрат на оборону, розміщення військ, ліквідацію наслідків бойових дій, медичне обслуговування поранених тощо. В таких умовах фінансовий сектор потребує особливої уваги та ефективного управління, щоб забезпечити необхідні ресурси для ведення військових дій.

Конституція України визначає основні принципи фінансової діяльності держави та місцевого самоврядування. Вона встановлює правову базу для формування бюджету, розподілу коштів, контролю за використанням публічних фінансів та інші аспекти фінансової системи. Умови військового стану можуть вимагати тимчасових змін у фінансовій політиці та управлінні ресурсами, і в такому випадку важливо аналізувати, які конституційні механізми дозволяють забезпечити гнучкість та адаптацію фінансової системи в умовах військового стану, забезпечуючи при цьому дотримання основних принципів Конституції.

Крім того, в умовах військового конфлікту місцеві органи влади зіштовхуються з рядом фінансових викликів. Вони повинні забезпечити фінансування місцевих послуг, інфраструктури, соціальних програм, а також координувати допомогу населенню, що потерпає від військових дій.

Конституція України має надзвичайно велике значення як основа фінансової діяльності держави. Вона встановлює принципи, права та обов'язки, що регулюють фінансові відносини, формування та виконання бюджету, контроль за використанням фінансових ресурсів та соціальний захист населення.

В умовах військового стану загрози фінансовій системі держави можуть бути серйозними і мають потенційно негативний вплив на економіку, фінансову стійкість та соціальний розвиток. Саме тут значення Конституції України виявляється надзвичайно важливим, оскільки вона встановлює норми, принципи та механізми, що регулюють фінансову діяльність держави та місцевого самоврядування. Її положення і принципи дозволяють забезпечити ефективне управління фінансовими ресурсами, здійснювати контроль за їх використанням та забезпечувати соціальний захист населення в умовах війни.

Фінансова діяльність держави вимагає відповідальності та дисципліни при формуванні та виконанні бюджету. Конституційні принципи економічної обґрунтованості, раціонального використання ресурсів та прозорості відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності фінансової системи. Умови військового стану можуть призвести до зміни пріоритетів фінансових видатків, і важливо забезпечити раціональне спрямування фінансових ресурсів на потреби, пов'язані з безпекою, обороною, гуманітарною допомогою та відновленням.

Л. К. Воронова вказує: «як і в будь-якій галузі права основним її джерелом є Конституція України, що містить принципові положення, на яких будується і галузь фінансового права»[1, с. 48]. За словами В. М. Шаповала, визначення Конституції як Основного Закону України означає, що вона є правовою основою держави або формальною і змістовною основою права, має найвищу юридичну силу [2].

Військовий конфлікт має значний вплив на фінансову сферу країни, ставлячи під загрозу її економічну стабільність та соціальний розвиток. У таких надзвичайних обставинах, Конституція стає важливим інструментом, який регулює фінансову політику, розподіл бюджетних коштів та забезпечує ефективне управління фінансами держави та місцевими органами влади.

По-перше, Конституція України визначає основні принципи фінансової діяльності держави. Вона закріплює засади формування та виконання бюджету, механізми оподаткування, контроль за використанням публічних фінансів та прозорість у фінансовому управлінні.

Так, відповідно до статті 92 Конституції України, виключно законами України встановлюються: державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи.

В умовах військового стану, коли збільшуються оборонні витрати та потреби в наданні допомоги пораненим та постраждалим, конституційні механізми забезпечують раціональний розподіл фінансових ресурсів та ефективне використання коштів у важкі часи.

По-друге, Конституція України гарантує місцевому самоврядуванню важливу роль у фінансовій сфері. Стаття 7 Основного закону закріплює, що в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування.

Позглядаючи місцеве самоврядування з позиції теорії демократичної держави, можна вказати, що воно постає необхідним фактором становлення і розвитку демократичної держави, який пов'язаний з функціонуванням системи управління суспільними відносинами шляхом самодіяльності та саморегулювання, для чого відповідними правами і можливостями наділяються як окремі громадяни, так і їх територіальні громади, які діють у межах закону і під свою відповідальність [3, с.17–23].

Статті 140-141 гарантують право громадян на місцеве самоврядування та визначають принципи його організації та функціонування.

Умови військового стану можуть створювати додаткові виклики для місцевих органів влади, оскільки вони мають адаптуватись до непередбачуваних обставин та забезпечувати безпеку, громадський порядок і соціальний захист мешканців.

Під час військових конфліктів, місцеві органи влади можуть виявити себе як ключові джерела фінансової підтримки для забезпечення військових операцій, ремонту інфраструктури, гуманітарної допомоги та розбудови. Конституція України гарантує місцевим органам влади право вести фінансову діяльність, включаючи формування та виконання бюджету, здійснення контролю над місцевими фінансами та прийняття рішень, спрямованих на розвиток території.

Однак, в умовах військового стану, місцеві органи влади можуть зіткнутися зі значними викликами, пов'язаними зі збільшеним навантаженням на бюджет, обмеженими ресурсами і нестабільною економічною ситуацією.

Місцеві органи влади забезпечують фінансування місцевих послуг, розвиток інфраструктури, соціальні програми та забезпечують допомогу населенню, що потерпає від військових дій. Конституційне забезпечення місцевого самоврядування у фінансовій сфері дозволяє місцевим органам влади в умовах військового конфлікту ефективно управляти ресурсами та забезпечити необхідну підтримку населенню.

Військовий конфлікт має серйозний вплив на фінансову сферу держави та місцевого самоврядування. У таких умовах особливо важливо дотримуватись конституційних механізмів, які забезпечують гнучкість та адаптацію фінансової системи. Конституція України визначає принципи фінансової діяльності держави та місцевого самоврядування, які стають основою для ефективного управління фінансовим сектором в умовах військового стану. Забезпечення раціонального розподілу фінансових ресурсів та підтримки населення є ключовим завданням у цей період. Тому важливо дотримуватись конституційних принципів, забезпечуючи стабільність, прозорість та ефективність фінансового управління.

Список використаних джерел:

1. Воронова Л. К. Фінансове право України: Підручник. К., 2006. С. 48.
2. Див. окрему думку судді. Офіц. вісник України. 2003. № 16. Ст. 710.
3. Сенчук В. Місцеве самоврядування і демократична держава: діалектика взаємозв'язку і взаємної детермінації. Юридична Україна. 2009. № 6 (78). С. 17–23.

Труба Вячеслав

Одеський національний університет

імені І.І. Мечникова,

професор кафедри цивільно-правових дисциплін,

доктор юридичних наук

Василевська Надія

Одеський національний університет

імені І.І. Мечникова,

аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін

Право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування виклики воєнного часу

Одними з визначальних прав громадянина є право на здоров'я, безпеку і захист, а обов'язком держави відповідно забезпечення сфери охорони здоров'я, захист життя та створення комфортних умов для проживання. Відповідні права гарантуються Статтею Конституції України 49, яка регламентує право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Реалізувати це право на високому рівні завдання з зірочкою для економічно розвинених країн, в Україні це стало важким викликом всієї системи на тлі агресії росії. Повномасштабне вторгнення у 2022 р. співпало з низкою розпочатих трансформацій як в структурі суб'єктного складу сфери охорони здоров'я так із процесами реформування організаційних процесів надання медичної допомоги. Наразі основне і доволі дилемне питання щодо безкоштовної медичної допомоги та введення категорії медичної послуги в правову площину розглядалось в судовому порядку. В результаті справи «про безоплатну медичну допомогу» від 29.05.2002р. №10-рп/2002

щодо правового тлумачення положення частини третьої статті 49 Основного Закону України, Конституційний Суд України встановив, що у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги. Розпочата в 2017р. реформа сфери охорони здоров'я за основу брала принцип «гроші ідуть за пацієнтом», що дисонувало зі згаданим рішенням. Натомість в правовому полі з'являється нова дефініція – «послуга з медичного обслуговування населення (медична послуга), у тому числі реабілітаційна, що надається пацієнту закладом охорони здоров'я, реабілітаційним закладом або фізичною особою - підприємцем, яка зареєстрована та одержала в установленому законом порядку ліцензію на провадження господарської діяльності з медичної практики, та оплачується її замовником. Замовником послуги з медичного обслуговування населення можуть бути держава, відповідні органи місцевого самоврядування, юридичні та фізичні особи, у тому числі пацієнт.»[1] Таким чином законодавець, на нашу думку, намагався вирішити колізію щодо тлумачення основного Закону України та практичної необхідності. На сьогодні є багато робіт науковців, які намагаються визначити співвідношення понять «медична допомога» та «медична послуга». Савченко В.М. розглядає медичну допомогу як частину медичної послуги, а критерієм поділу визначає її майнове вираження – оплату.[2, с. 9] В.М. Рудим вважає, що терміни «медична допомога» та «медична послуга» трактуються неоднозначно і потребують уточнень [3, с. 20]. З.О. Надюк вважає, що терміни «медична допомога» та «медична послуга» є різними за суттю і відображають різні за змістом поняття, зокрема термін «медична допомога» є ширшим, ніж термін «медична послуга», а поняття «медична допомога» включає в себе поняття «медична послуга», яка розглядається як кваліфіковані медичні дії, які є певною частиною медичної допомоги [4, с. 40]. Дискусії продовжуються, причому кожне нове визначення терміну «медичні послуги» підтверджує відсутність чіткого розуміння природи цього поняття. На жаль, у запропонованому законодавцем визначенні «медична послуга» через його ж позначення (формула: медична послуга – це послуга») незрозуміло залишається правова суть цього словосполучення. Що стосується права на медичне страхування, аналіз зарубіжної нормотворчої практики дає підстави стверджувати, що воно, як правило, не закріплюється в конституціях держав. Загалом, в Конституції України право на медичне страхування можливо краще було б помістити у ч. 3 ст. 49 Конституції України, де регулюються питання медичного обслуговування і надання медичної допомоги. Також слід звернути увагу, що у ч. 2 ст. 46 Основного Закону України загальнообов'язкове державне соціальне страхування як права громадян на соціальний захист вже включає в себе частину обов'язкового медичного страхування, а в нормі ст.49 лише один із його аспектів – право на добровільне медичне страхування. Зважаючи на природу конституційних норм, зокрема їх загальний характер, доцільно було б саме у ст. 49 Основного Закону України закріпити уніфікований зміст медичного страхування – його важливе значення для системи охорони здоров'я.

З початком війни в Україні роздуми про правову природу явищ змінились практичною необхідністю зберегти існуючі механізми надання медичної допомоги та способи регулювання медичних послуг. Саме сфера охорони здоров'я зазнала безпрецедентних змін: зруйнована інфраструктура, міграційні процеси серед пацієнтів, важкі умови праці медичного персоналу на окупованих територіях, розірвані логістичні шляхи, закритий доступ до ліків. Проблемам страхування у спеціальній літературі приділяється чимала увага, наука дотепер не виробила єдиного підходу до тлумачення змісту цього поняття. Нормативне визначення цього терміну наведено в ст. 1 Закону України «Про страхування»

від 07.03.1996р.: «страхування - це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів.»[6] Медичне страхування в свою чергу зазначене як вид страхової діяльності в особистому страхуванні. В усіх розвинених країнах медичне страхування – один з найпоширеніших видів страхування, але в Україні про таку традицію говорити зарано. Зауважимо основне: Національний Банк на офіційному сайті від 27 лютого 2022 року рекомендував страховикам спростити процедуру врегулювання випадків, що мають ознаки страхових, шляхом максимального використання електронних документів і копій необхідних документів у разі неможливості отримання оригіналу; договори страхування продовжують діяти, незалежно від воєнного стану (не покриваються воєнні ризики, а зона бойових дій і тимчасово окуповані території країни виключаються із зони покриття); у регіонах, де страховик не може організувати, або оплатити вартість наданої медичної послуги, застрахований може самостійно звернутися до медичного закладу, а потім отримати компенсацію за витрачені кошти... Не врегульованим залишається питання он-лайн консультування пацієнтів, та помилкове вживання терміну телемедицина. Зазначимо, що з огляду на відсутність у Законі України « Основи законодавства України про охорону здоров'я» поняття, яке б позначало процес використання інформаційних технологій для безпосереднього надання медичної допомоги, он-лайн консультування можуть носити лише характер інформування. Щодо стану страхового ринку, війна нещадно вдарила по економіці та платоспроможності громадян, великі міжнародні страхові компанії залишають ринок України, втрачають надходження вітчизняні страхові компанії, а ризики не зменшуються, тому забезпечення гідного рівня надання медичної допомоги надалі, думаємо, все більше буде залежати від державних структур та злагодженої роботи всіх ланок системи охорони здоров'я. Отож, поняття медичної допомоги, умови запровадження медичного страхування (в тому числі державного), формування та використання добровільних медичних фондів, а також порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі в державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом, а державні органи провадити політику у відповідності до своїх цільових визначень.

Список використаних джерел:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992р. №2801-XII. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
2. Савченко В. О. Медичні послуги як об'єкт цивільних правовідносин: автореф. дис. канд. юрид. наук. – Київ, 2014. – С. 9.
3. Рудий В.М. Державне регулювання автономізації закладів охорони здоров'я в Україні : автореф. дис. канд. наук з держ. управління. Київ, 2006.-С. 20.
4. Надюк З.О. Механізми державного регулювання ринку медичних послуг в Україні: автореф. дис. докт. наук із державного управління. Запоріжжя, 2009 - С. 40.
5. Про утворення Національної служби здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2017р. №1101 URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1101-2017-%D0%BF#Text>
6. Про страхування: Закон України від 07.03.1996р. №85/96-ВР. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96>.

Урда Володимир
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
магістр права

Дотримання конституційних прав та свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану

У світлі останніх подій, які відбуваються на території нашої країни, а саме пов'язаних із збройною агресією російської федерації, з метою збереження державної незалежності та відвернення посягань на територіальну цілісність України, указом Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 було введено воєнний стан, як різновид особливого правового режиму.

У контексті практичної реалізації режиму воєнного стану особливого значення набуває можливість обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. Окремі питання, пов'язані із захистом та дотриманням прав і свобод, наразі є неврегульованими, потребують ґрунтовного аналізу та залишаються предметом гострих дискусій. [1].

Забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина є не лише життєво важливим елементом, а й одним з основних обов'язків держави. В умовах воєнного стану з метою ефективної мобілізації державних ресурсів, передбачених статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62 і 63 Конституції України за винятком того, що можуть встановлюватися певні часові обмеження, оскільки дотримання прав і свобод людини і громадянина є безумовним.

В умовах воєнного стану першочергове значення має Указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, який затверджується Верховною Радою України. Зокрема, він містить вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку із введенням воєнного стану.

Особливої уваги набуває Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (далі – Закон), закріплюючи гарантії прав та свобод людини і громадянина під час дії зазначеного режиму. Статтею 8 Закону закріплено перелік заходів, які

можуть бути запроваджені та здійснені під час дії воєнного стану, зокрема в сфері обмеження прав і свобод. При цьому, запровадження зазначених заходів можливе виключно в межах, визначених Указом Президента України.

На українську державу у разі введення воєнного стану покладено обов'язок інформувати, через Генерального секретаря ООН, іноземні держави-учасниці Міжнародного пакту про громадянські та політичні права про обмеження прав та свобод людини і громадянина, що є відхиленням від зобов'язань за цим пактом, їх межі та причини прийняття такого рішення.

З метою дотримання законності та запобігання зловживанням повноважень, Законом чітко визначено суб'єктів, наділених правом здійснювати заходи правового режиму воєнного стану, які пов'язані із тимчасовим обмеженням конституційних прав і свобод [2]. Зокрема, таке право належить військовому

командуванню разом із військовими адміністраціями самостійно або, із залученням органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, Ради міністрів Автономної Республіки Крим.

Одним із наслідків запровадження воєнного стану в Україні, є можливість примусового відчуження майна, що перебуває у приватній власності. З метою дотримання прав і свобод людини і громадянина слід враховувати, що відчуження майна здійснюється виключно на підставі і в порядку, визначеному законом, за умови попереднього (або подальшого), повного відшкодування його вартості. За наслідком відчуження майна, обов'язково складається документ встановленого зразка, визначений у Додатку до постанови Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998, де зазначаються підстави вилучення, ознаки майна, розмір виплаченої компенсації тощо. Слід враховувати, що примусове відчуження майна здійснюється за рішенням військового командування, виключно за погодженням з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом місцевої ради. Однак, у місцевостях проведення бойових дій, рішення про відчуження майна приймається військовим командуванням самостійно [3].

Серед заходів визначених Законом, окреме місце належить обмеженню свободи пересування, вільного вибору місця проживання. Зокрема, передбачено

можливість запровадження особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів; встановлення комендантської години; здійснення евакуації населення, у разі загрози його життю або здоров'ю, а також матеріальних і

культурних цінностей; заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, а також громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України.

Запровадження обмежень прав і свобод людини та громадянина передбачено і у трудовій сфері. Зокрема, можливе встановлення трудової повинності для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану. При цьому, залучаючи працівників до виконання суспільно корисних робіт, за ними повинно бути збережено попереднє місце роботи (посада), протягом часу виконання таких робіт. Під час воєнного стану також можливо використання трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх форм власності, з можливістю зміни режиму їхньої роботи та умов праці. Однак, такий захід повинен здійснюватися з додержанням законодавства про працю.

Отже, на підставі вищевикладеного можемо зазначити, що дотримання конституційних прав та свобод людини і громадянина є запорукою існування правової держави. Тимчасові обмеження прав і свобод, у зв'язку із введенням особливих заходів правового режиму воєнного стану повинні відповідати не лише суспільним, а і державним інтересам.

Список використаних джерел:

1. Бередник А.В. Щодо введення правового режиму воєнного стану в Україні. 2019 р.
2. Мельник Р. І., Чубко Т. П. Правові проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму. 2016 р.
3. Скрипнюк О. В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини й громадянина в Україні. 2011 р.

Чернявська Богдана

*ВНЗ «Національна академія управління»,
доцентка кафедри теорії та історії держави і права
The Vrije Universiteit Amsterdam,
запрошена дослідниця,
докторка філософії в галузі права*

Інформаційний суверенітет держави – запорука захисту демократії

Увага світу прикута до подій, що відбуваються в Україні. Держава знаходиться у стані війни, але, як відомо, війна – це каталізатор розвитку багатьох сфер. Наразі Україна вступає у новий етап свого розвитку – становлення новітньої системи забезпечення національної безпеки з урахуванням помилок та набутого досвіду.

Наразі великі обсяги неконтрольованої інформації, її деструктивність, складність та інші фактори формують негативне інформаційне середовище для сучасної людини. Ключовий момент полягає в тому, що інформаційно-психологічні війни не оголошуються, і, отже, не можуть бути завершені в класичному розумінні закінчення воєн та військових конфліктів.

Війна завжди була пов'язана з розумом: Карл фон Клаузевіц визначав війну як «акт насильства, спрямований на те, щоб змусити супротивника виконати нашу волю». Ерве Кутю-Бегарі нагадує нам, що стратегія – це «діалектика інтелекту в умовах конфлікту», коли кожна сторона намагається передбачити реакцію іншої сторони, щоб отримати перевагу.

У даному періоді часу на території України тривають повномасштабне вторгнення та кібервійна. З метою оперативної реакції на поширення гібридних загроз в Україні на державному рівні було ухвалено наприкінці 2021 року Стратегію інформаційної безпеки [1]. Цей документ визначається як фундаментальний і охоплює завдання та шляхи функціонування держави з метою запобігання кризовим явищам у сфері інформації, а також посилення інформаційної безпеки та її складових [2]. В умовах оголошеного воєнного стану актуалізуються положення Стратегії воєнної безпеки України: «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона», у якій вказується на необхідність превентивних дій та протидії **нав'язуванню чужої волі в інформаційному просторі** [3].

Правова невизначеність понятті інформаційного суверенітету актуалізувалася наразі як ніколи в Україні. Відповідно, від науковців, правників, законотворців вимагається розробка специфічних норм і стандартів поведінки з приводу забезпечення безпеки, як на формальному рівні (національне законодавство), так і у вигляді певних цінностей, цілей, інтересів, типів поведінки, тобто потребує наукової розробки не лише інституціонально-правова, а й соціально-інституціональна складова. Така масштабна сфера потребує навіть окремої галузі наукового пошуку і побудови вертикалі національного законодавства.

На сьогоднішній день, ми вважаємо за необхідність визначення у Конституції України поняття **інформаційного суверенітету**, яке надасть можливість комплексно захистити інформаційну сферу. Інформаційний суверенітет відноситься до здатності держави контролювати, захищати і управляти своїми інформаційними ресурсами, зокрема, інформаційним простором, мережами, даними та інформаційними системами. Це означає, що держава має право приймати рішення щодо збереження, обробки, передачі та використання інформації з метою захисту своїх національних інтересів. В контексті інформаційного суверенітету держава ставить перед собою завдання забезпечення безпеки

інформаційних систем, захисту від кібератак, крадіжки даних, шпигунства та інших загроз.

Гібридна війна, яка де-юре ведеться на території України та де-факто охоплює більшу кількість учасників з усього світу, за своїм змістом, формами та методами ведення може розглядатися як специфічний варіант четвертого покоління війни (4GW). Разом з тим, якщо бойові дії можливо зупинити, інформаційно-психологічні впливи, атаки, операції (ПсО, ПО) не мають свого фізичного проявлення, але вони породжують дестабілізуючі внутрішні та зовнішні процеси в державі, стають причиною агресії, занепокоєння та невдоволення населення у наслідок чого невідмінно виникає відкритий фізичний конфлікт. Людина, хоча і пристосовується до нього, проте контролювати повноцінний вплив на себе не може. Це викликає великий стрес для психіки, що у результаті дестабілізує, дезгармонізує та розбалансовує цілісність індивіда, у результаті порушується нормальний розвиток усього соціуму [4, с. 186]. З цього стає зрозумілим, що інформаційний простір має бути захищеним. Заборони у ньому не діють. Бо саме потреба в інформації і задоволенні інформаційних потреб людини є одним з визначальних її критеріїв буття [5]. Це ж визначено й у резолюції 59 (1) Генеральної Асамблеї ООН зазначено, що «свобода інформації є основним правом людини і критерієм усіх інших свобод».

Світу вже відомі інформаційні провокації, які стали причинами масштабних акцій протесту всередині держави, які координувалися через соціальні мережі в Інтернеті: Тунісі, Єгипті, Лівії (2011 р.), Сирії (2011-2012 рр.), Україні (2013-2014 рр.), Гонконгу (2014 р.), Вірменії (2015 р.). **Такі події змусили уряди держав переглянути політику щодо захисту психологічної або «ментальної» сфери..**

На жаль, Законом України «Про Правовий режим воєнного стану» визначено лише загрози технічного втручання у інформаційні системи, посилення охорони державної таємниці (ст. 8 п. 11, 22), разом з тим залишаються невизначеними способи захисту нормального психологічного стану особи та психічного здоров'я суспільства [6].

Отже, окрім правової визначеності інформаційного суверенітету і його складових, для забезпечення інформаційно-психологічної безпеки необхідними вважаються:

Здійснення інформування громадян про основні принципи критичного мислення, медіаграмотності та вміння розрізнати дезінформацію. Освіта та підвищення інформаційної грамотності громадян є важливими елементами боротьби з маніпуляціями.

Проводження систематичного моніторингу інформаційного простору з метою контролю за поширенням дезінформації, пропаганди та шкідливого впливу у медіа, соціальних мережах та інших джерелах інформації.

Визначений перелік не є вичерпаним. Але, на наш погляд тема правового визначення і організації забезпечення інформаційного суверенітету є необхідною й актуальною як для юристів, так і фахівців інших галузей науки.

Список використаних джерел:

1. Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28.12.2021 р. №685/2021. (2021). Відомості Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/6852021-41069>

2. Хромова, О., Маруховський, О., & Чернявська, Б. (2022). ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ. Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках, 5(2), 76-84. <https://doi.org/10.15421/342223>

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25 березня 2021 року. [Електронний ресурс] – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

4. Хворост Х. Ю. ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ У РОЗРІЗІ БЕЗПЕКИ ЗДОРОВ'Я // Наука і освіта, №2-3, 2016. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10713/14/33.pdf>

5. Миронов Ю.Б., Крамар Р.М. Основи рекламної діяльності. Навчальний посібник. Дрогобич: Посвіт, 2007. 108 с. URL: <https://kerivnyk.info/osnovy-reklamnoi-diyalnosti5-2>

6. Про Правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. [Електронний ресурс] – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Черняк Євгенія

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

Навчально-науковий інститут права,

професорка кафедри конституційного права,

докторка юридичних наук, доцентка

Модернізація Конституції України: *inter alia*

1. Дані відомих світових агентств та проєктів підтверджують, що за останні 15 років демократії «занепадають» [1]. В низці сучасних конституцій демократія продовжує визнаватися базовою конституційною цінністю, що актуалізує питання довіри до неї громадян в умовах конкретної держави, використання відповідними суб'єктами інструментів владних повноважень задля ефективного управління державою, збереження суверенітету держави з одночасним співробітництвом з міжнародними акторами, реагування на глобалізаційні виклики сучасності, особливо в умовах багатополярності світу. Остання тенденція зокрема має місце у питаннях підвищеного запиту до авторитарних тенденцій в низці держав сучасного світу та створенні передумов заміщення ліберального конституціоналізму неліберальним. Чи є реалізація конституційних цінностей питанням виключно внутрішнього життя держави, оскільки не кожна держава може дозволити собі нейтральний статус? За цих умов, якого характеру може набувати процес внесення змін до конституції, особливо з позиції правових наслідків? У спеціальній науковій літературі феномен «неконституційності конституційних поправок» є широко дослідженим [2]. Історичний досвід підтверджує, що автократи і диктатори схильні використовувати конституцію та інструментарій конституційних змін як руйнівну силу очолюваних ними автократій/диктатур.

Отже, актуальним викликом процесу «осучаснення» Конституції України залишається загроза «дедемократизації» з тяжінням до авторитаризму через інструментарій конституційних змін, особливо в умовах пошуку балансу між збереженням державності, врахуванням національних інтересів, обтяженого, з одного боку, необхідністю забезпечення надійних гарантій національної безпеки, оборони, а з іншого, співпрацею з міжнародними партнерами на шляху інтеграційних процесів.

2. Задекларований в Конституції України євроінтеграційний напрям розвитку України вимагає враховувати тенденції європеїзації права в національних системах держав-членів Європейського Союзу (далі - ЄС), що, зокрема, актуалізує проблему дії міжнародних зобов'язань у внутрішньому національному праві як держав-членів ЄС, так і держав, які

прагнуть набути членство в цій інституції. В межах національних юрисдикцій ця тенденція з-поміж іншого має вияв у: 1) внесенні змін до текстів конституцій щодо визнання примату міжнародного права над національним. Так, наприклад, після вступу Республіки Польщі до ЄС до ст. 91 її Конституції були внесені зміни в частині визнання пріоритетності ратифікованого за наданою законом згодою міжнародного договору перед законом, якщо його неможливо узгодити з договором [3]; 2) судовій практиці в межах інституцій ЄС; 3) судовій практиці в межах національних юрисдикцій.

3. Стейким фундаментом, який дозволяє забезпечувати діяльність судових органів в напрямку європеїзації права, є формування європейської суддівської культури. Для держав, які інтегруються до ЄС та Організації Північноатлантичного договору, феномен «європейської суддівської культури» позначений особливою гостротою дискурсів щодо політико-правових питань як пріоритетності між «національним» та «міжнародним», так і співвідношення права і закону загалом. Синдром нехтування правом заради закону має достатньо прихильників в межах національних систем. Так, наприклад, серед суддів Конституційного Суду Угорщини є прихильники позиції, згідно якої американських суддів та суддів держав західної Європи неодноразово звинувачували у вільному тлумаченні принципів права, замість безпосереднього застосування законів: «...Тенденція США та Західної Європи щодо переходу від закону, заснованого на правилах, до права, що базується на здебільшого відкритих принципах, фатально підіриває надійність права. Це не тільки політизує закон і юриспруденцію та створює юристократію шляхом маргіналізації демократії, але й робить сам закон нікчемним як засіб вирішення конфліктів ...» [4].

Правосуддя має бути справедливим. Закріплення європейських демократичних засад на конституційному рівні є необхідною, але ще не достатньою умовою для «європеїзації» права України. Верховенство права («правовладдя») є основою європейських цінностей, що дає змогу вирішувати низку питань у здійсненні справедливого правосуддя. Так, в умовах воєнного стану актуальними для держави Україна та її населення є питання відшкодування шкоди, заподіяної за наслідками повномасштабного вторгнення Російської Федерації, та стягнення репарацій з держави-агресора. Посилання держави-агресора на імунітет для уникнення відповідальності за заподіяні збитки блокує можливість вирішення зазначених питань. За цих умов національний суд, не заперечуючи один із базових принципів сучасного міжнародного права, здійснив його тлумачення у такий спосіб: «...Вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави – України, що закріплено у Статуті ООН. Враховуючи вказане, Російська Федерація не має підстав посилатися на імунітет для уникнення відповідальності за заподіяні збитки ...», «...те, що країна-агресор не має судового імунітету лише означає, що вона не може заперечувати те, що Верховний Суд має юрисдикцію ...» [5]. Наприклад, у Верховному Касаційному Цивільному Суді вже є рішення по кільком таким категоріям справ [6].

4. Тенденція, пов'язана із пошуком варіантів притягнення Російської Федерації до відповідальності за злочин агресії проти України, може призвести до необхідності перегляду ст. 125 Конституції України. Створення будь-якого суду в системі судоустрою України з міжнародним компонентом або без нього потребує конституційних змін, що в умовах правового режиму воєнного стану є неможливим. Згідно ч. 6 ст. 125 Конституції України створення надзвичайних та особливих судів не допускається. Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради

Україні Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя (ч. 2 ст. 125 Конституції України) [7].

Для розгляду питань притягнення до відповідальності за злочин агресії вищим керівництвом України у тісній співпраці з міжнародними партнерами розглядаються три можливі моделі: 1) створення спеціального трибуналу на основі угоди України з ухваленням відповідної Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй; 2) створення трибуналу на основі багатостороннього відкритого міжнародного договору між державами цивілізованого світу; 3) створення спеціального трибуналу як суду, що працюватиме на основі українського права та української юрисдикції, із залученням міжнародного елемента для його побудови і діяльності (міжнародні судді, прокурори і т.д.). Члени Конгресу США 31 травня 2023 року висловили підтримку створенню міжнародного трибуналу окремо від Міжнародного кримінального суду для переслідування росіян за злочин агресії проти України (т. зв. модель інтернаціоналізованого або гібридного трибуналу на базі українського суду за участю міжнародних посадовців).

Отже, є об'єктивні підстави вважати, що після завершення або скасування воєнного стану в Україні процес модернізації Конституції України буде *inter alia* обумовлений такими тенденціями та викликами: 1) уникненням/подоланням загрози «демократизації» через інструментарій конституційних змін; 2) врахуванням наслідків європеїзації права в національних системах; 3) розвитком європейської суддівської культури; 4) посиленням ролі судової вертикалі у засудженні дій держави-агресорки та відшкодуванні заподіяної нею шкоди.

Список використаних джерел:

1. Див. дод.: The V-Dem Institute's Democracy Report / URL: https://www.v-dem.net/documents/30/V-dem_democracyreport2023_highres.pdf; The world has recently become less democratic / URL: <https://ourworldindata.org/democracy?insight=the-world-has-recently-become-less-democratic#key-insights>; Freedom House Index / URL: <https://freedomhouse.org> etc.

2. Див. дод.: Dixon R., Landau D. Transnational constitutionalism and a limited doctrine of unconstitutional constitutional amendment // International Journal of Constitutional Law. Vol. 13. 2015. No. 3. P. 606-638; Garlicki L., Garlicka Z.A. Review of constitutionality of constitutional amendments (an imperfect response to imperfections?) // Anayasa Hukuku Dergisi=Journal of Constitutional Law. Vol. 1. 2012. No. 1. P. 145-224; Garlicki L., Garlicka Z.A. External review of constitutional amendments? International law as a norm of reference // Israel Law Review. Vol. 44. 2011. P. 343-368; Jacobsohn G.J. An unconstitutional constitution? A comparative perspective // International Journal of Constitutional Law. Vol. 4. 2006. No. 3. P. 460-487.

3. The Constitution of the Republic of Poland of April 2, 1997 // URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm> (in Engl.).

4. Див. нап.: Pokol B. Global juristocracy: the hidden world state of the west / URL: https://www.academia.edu/s/71c64fd3b8#comment_1359602 (in Engl.).

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12 травня 2022 у справі № 635/6172/17, провадження № 14-167цс20 / Офіційний сайт Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104728593>.

6. Див. дод.: Постанова колегії суддів Третьої судової палати КЦС ВС від 14.04.2022 у справі № 308/9708/19, провадження № 61-18782св21 / Офіційний сайт Єдиного державного реєстру судових рішень. URL:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/104086064>; Постанова колегії суддів Першої судової палати КЦС ВС від 18.05.2022 у справі № 760/17232/20-ц, провадження № 61-15925св21 / Офіційний сайт Єдиного державного реєстру судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104635312>.

7. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР, зі змінами // Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.

Чиркін Антон

*Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
асистент кафедри державного будівництва,
кандидат юридичних наук, доцент
експерт Центру політико-правових реформ*

Український парламент після Перемоги: конституційний аспект

Після Української Перемоги переважна більшість державних інституцій потребуватимуть системних змін, а подекуди й корінного реформування. В умовах євроінтеграційного вектору України і сучасної форми правління побудова розвинутого парламентаризму буде одним з перших завдань післявоєнного розвитку держави. В цьому контексті видається очевидним, що парламентаризм в Україні буде неможливим без сильного парламенту, який сформований на демократичних принципах, має ефективну організаційну будову і працює на основі чітких процедур. Безперечно подальший розвиток Українського Парламенту обумовлює внесення змін, зокрема, й до Конституції.

Варто відмітити, що після Революції Гідності в нашій державі вже почалися певні зрушення щодо парламентської реформи. Так, у 2015 році парламенти України та Європейського Союзу підписали Меморандум про спільні рамки парламентської підтримки та підвищення інституційної спроможності. Для підтримки імплементації Меморандуму було започатковано роботу Місії з оцінки потреб на чолі з Петом Коксом. Результатом її роботи стала Доповідь та Дорожня карта щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України (Дорожня карта). Важливо, що цей документ був затверджений Постановою Верховної Ради України від 17 березня 2016 року № 1035-VIII [1]. Втім ціла низка положень Дорожньої карти або не виконана, або виконана частково.

Конституційні зміни статусу парламенту мають об'єктивно обумовлений характер і у цій роботі ми запропонуємо основні положення, на підставі яких має функціонувати Український Парламент після Перемоги.

- Парламент – це єдиний орган законодавчої влади, і єдиний представницький орган Українського народу. Конституція має чітко закріплювати представницьку і законодавчу функції Парламенту.

- З урахуванням європейських практик і розведення в часі виборів Президента і Парламенту, строк повноважень Парламенту має становити чотири роки.

- Задля зниження ризиків політичної і бюджетної кризи через позачергові вибори до Парламенту у майбутньому, чергові вибори до Парламенту, обраного на чергових або позачергових виборах, мають відбуватися в останню неділю березня (а не жовтня) четвертого року повноважень Парламенту [с. 3-4, 2].

- Гарантування принципу безперервності роботи Парламенту можливе лише шляхом закріплення однозначного припису, що повноваження Парламенту припиняються у день відкриття першого засідання новообраного Парламенту, обраного як на чергових, так і позачергових виборах.

- Повноваження Парламенту мають визначатися виключно Конституцією України, водночас межі і процедура їх здійснення деталізуються в органічному законі. Систематизації підлягають кадрові повноваження, відповідно на початку має передбачатися формування Уряду, інших органів державної виконавчої влади. Наступним блоком має бути формування Конституційного Суду України, органів судової влади, органів зі спеціальним статусом, а також повноваження, за яких Парламент формує певний орган у співучасті з іншими органами (наприклад, з Президентом).

- Контрольна функція парламенту має бути посилена, зокрема, за рахунок запровадження інституту інтерпеляції (запит до міністра або Прем'єр-міністра щодо питань реалізації державної політики, відповідь на який обов'язково обговорюється в Парламенті), який безпосередньо пов'язаний з передбаченою в Конституції України колективною політичною відповідальністю Уряду перед Парламентом.

- Ще одним кроком до посилення функції парламентського контролю має стати формування системи "сильних" парламентських комітетів, які з одного боку, будуть головними суб'єктами, які комплексно здійснюють контроль за парламентськими інституціями, виконавчою владою, іншими органами публічної влади відповідно до своєї галузевості і функціональності, з іншого боку, – комітети представлятимуть своєрідний буфер законопроектної і організаційної роботи [с. 9, 2].

- Взаємодія Парламенту з Урядом має вийти на інший рівень. Досягнути цього можна, зокрема, через підвищення ролі і значення урядової програми. Задля цього видається доцільним передбачити схвалення програми діяльності Кабінету Міністрів в обов'язковому порядку на весь строк повноважень уряду як вотум довіри новосформованому уряду (одним голосуванням); регламентувати на рівні Конституції строки подання програми діяльності уряду та її схвалення парламентом; встановити законодавчі вимоги щодо змісту програми, обов'язку Уряду розробляти конкретні заходи щодо її реалізації у довго-, середньо- та короткостроковій перспективах тощо.

- Парламент спільно з Урядом мають розробити уніфікований формат та структуру щорічних звітів міністерств щодо результатів реалізації відповідних програмних документів. Зазначені звіти подаватимуться на розгляд Парламенту та складатимуть основу здійснення контролю за реалізацією політики у відповідній сфері [с. 8, 2].

Варто відмітити, що Центром політико-правових реформ у відповідних концепціях напрацьовано ще більший обсяг пропозицій, які можуть бути використані при подальшому внесенню змін до Конституції України в частині посилення Парламенту. Відповідні зміни мають носити комплексний характер і охоплювати також питання щодо статусу парламентаря, опозиції, законодавчого процесу.

Посилення ролі Українського Парламенту – це запорука євроінтеграційного розвитку держави і побудови розвинутого парламентаризму. І видається цілком обґрунтованим, щоб врахування відповідних напрацювань і пропозицій науково-експертного середовища мало пріоритетне значення для влади.

Список використаних джерел:

1. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України. Постанова Верховної

Ради України № 1035-VIII від 17.03.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-19#Text>

2. Концепція парламентської реформи «Україна після перемоги» Бачення України 2030. Центр Політико-правових реформ. 2023 р. 18 с. URL: <https://pravo.org.ua/vision-ukraine/kontseptsiya-parlamentskovi-reformy-ukrayina-pislya-peremogy-bachennya-ukrayiny-2030/>

Шамрай В'ячеслав

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

Навчально-науковий інститут права,

доцент кафедри конституційного права,

доктор юридичних наук, доцент

Право на володіння вогнепальною зброєю як інструмент захисту прав людини в період дії правового режиму воєнного стану в Україні

Правом придбання мисливської гладкоствольної зброї та основних частин до неї користуються громадяни України, які досягли 21-річного віку, мисливської нарізної зброї та основних частин до неї – 25-річного віку, холодної, охолощеної та пневматичної зброї та основних частин до неї – 18-річного віку. Кількість зброї, яку може мати громадянин України, не обмежена, однак власник зброї повинен забезпечити її безумовну схоронність (пункт 12.1 глави 12 розділу II [3]).

Слід згадати, що існує право підприємств, установ та організацій на зброю (пункт 9.1 глави 9 розділу II Інструкції) [3].

Види зброї, якою можуть володіти громадяни України. За відсутності будь-яких дозволів, особи, які досягли 18 років, можуть володіти пневматичною зброєю калібром менше 4,5 міліметрів і швидкістю польоту кулі нижче 100 метрів в секунду, револьверами та пістолетами під патрон Флобера, ножами побутового призначення, а також газовими балончиками (крім тих, які використовуються співробітниками правоохоронних органів). Обіг вказаної категорії засобів самооборони не регулюється законодавством України.

Разом з цим, громадяни України також можуть законно бути власниками вогнепальної, травматичної, холодної та газової зброї за умови попереднього отримання відповідного дозволу.

Для для отримання дозволу в органах поліції дозволу на придбання мисливської вогнепальної нарізної, гладкоствольної зброї, пневматичної зброї, холодної та охолощеної зброї громадяни подають відповідну заяву та такі документи як :заповнена картка-заяви (додаток 14 до Інструкції); медична довідка (крім охолощеної зброї); довідка про вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поведження з ними та їх застосування (крім охолощеної зброї); платіжний документ (платіжне доручення, квитанція) з відміткою банку, відділення поштового зв'язку або коду проведеної операції про внесення коштів за надання відповідної платної послуги; копії 1, 2 та 11 сторінок паспорта громадянина України (для осіб, яким видано паспорт громадянина України з безконтактним електронним носієм,- копію паспорта та витягу з Єдиного державного демографічного реєстру щодо реєстрації місця проживання) (пункт 12.2 глави 12 розділу II Інструкції) [3]; документ, що підтверджує фактичне місце проживання громадянина (договір оренди житлового приміщення, свідоцтво про право власності на житлове

приміщення тощо) (якщо фактичне проживання громадянина інше, ніж зазначене в паспорті).

Крім того, для оформлення документів потрібні 4 фотокартки розміром 3X4 см, а для отримання дозволу на носіння та зберігання зброї - договір обов'язкового страхування цивільної відповідальності власника зброї, крім охолощеної зброї.

Якщо громадянин, який звертається до органу поліції для оформлення дозволу на придбання зброї, пристрою, вже має у власності чи у користуванні зброю, пристрій, він надає копію дозволу на зберігання цієї зброї, пристрою, а документи (довідки), які були подані при отриманні дозволу на придбання, зберігання (перереєстрації), є дійсними, повторно не оформляються, власник подає їх копії.

Для отримання дозволу необхідно отримати довідку про проходження курсів та складання іспитів з вивчення матеріальної частини зброї і правил поводження з нею. Отримати медичну довідку. Також необхідно укласти договір обов'язкового страхування цивільної відповідальності для власників зброї. Придбати металевий ящик або сейф, які встановити за місцем проживання.

Слід згадати про перевірку дільничого про наявність у вас сейфу для зберігання зброї та набоїв. А також оплатити вартість послуг дозвільної системи з надання відповідного дозволу та зберегти відповідну квитанцію.

В результаті ви отримете дозвіл на придбання зброї, придбати на підставі дозволу зброю та протягом десяти днів маєте з'явитись до дозвільної системи для реєстрації зброї і отримання дозволу на її носіння і зберігання.

Щодо особливостей отримання дозволу на зброю в умовах воєнного стану необхідно відзначити, що дозвіл на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї уповноваженими підрозділами Національної поліції України видається на строк дії правового режиму воєнного стану. Уповноваженими підрозділами Національної поліції України здійснюється анулювання дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї у разі встановлення обставин, зазначених в підпункті 2 пункту 1 Наказу [5].

Уповноваженими підрозділами Національної поліції України здійснюється прийняття та облік вогнепальної зброї, які громадяни зобов'язані здати до органів поліції не пізніше 10 днів після припинення або скасування дії воєнного стану в Україні. Отримана у визначеному цим наказом порядку вогнепальна зброя не пізніше 10 днів після припинення або скасування дії воєнного стану в Україні може бути оформлена за наявності підстав та з дотриманням умов, визначених Інструкцією [3], або реалізована у встановленому порядку.

Отже, процедура отримання зброї дещо відкорегована через впровадження воєнного стану в Україні, але це має вимушений характер. Тому питання наявності вогнепальної зброї і після нашої перемоги залишиться важливою гарантією захисту прав і свобод громадян, особливо, що стосується захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів.

Список використаних джерел:

1. Закон України "Про Національну поліцію".
2. Постанова Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 1992 року № 576 "Про затвердження Положення про дозвільну систему" Постанова від 7 вересня 1993 року № 706 "Про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії".

3. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21 серпня 1998 року № 622 "Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів".

4. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 13 червня 2000 року № 379 "Про затвердження Тимчасової інструкції про порядок придбання, зберігання, обліку, використання та застосування пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та зазначених патронів працівниками суду, правоохоронних органів та їх близькими родичами, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві, народними депутатами України, членами громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовцями, крім тих, які проходять строкову військову службу, державними службовцями та журналістами"

5. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 01 березня 2022 № 170 "Про особливості видачі громадянам України дозволу на придбання, зберігання та носіння мисливської зброї та набоїв до неї під час дії воєнного стану"

Шарая Анна
Запорізький національний університет
професорка кафедри конституційного та
адміністративного права
докторка юридичних наук, доцентка

Неправомірність відмови у призначенні субсидії за житлово-комунальні послуги у зв'язку з відсутністю реєстрації місця проживання

Відповідно до положень КАС України, однією із категорій справ, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів є: «оскарження фізичними особами рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень щодо обчислення, призначення, перерахунку, здійснення, надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням, виплат та пільг дітям війни, інших соціальних виплат, доплат, соціальних послуг, допомоги, захисту, пільг», яка віднесена до справ незначної складності (п.3 ч. 6 ст. 12 КАС України [1]). Окрім того, для розгляду таких справ передбачені певні особливості – суд розглядає їх за правилами спрощеного позовного провадження без повідомлення учасників справи (у письмовому провадженні) (п.2 ч. 1 ст. 263 КАС України). Одним із різновидів такої категорії справ є такі, що пов'язані із призначенням субсидії за житлово-комунальні послуги.

Житлова субсидія є безповоротною адресною державною соціальною допомогою вразливим споживачам житлово-комунальних послуг – мешканцям домогосподарств, що проживають в житлових приміщеннях (будинках) і не можуть самотужки платити за житлово-комунальні послуги, оплачувати витрати на управління багатоквартирним будинком, витрати на комунальні послуги, витрати на придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива в такому будинку. Суми призначеної, але не виплаченої у зв'язку із смертю одержувача житлової субсидії виплачуються одному із

членів домогосподарства, з урахуванням яких призначалася субсидія, за письмовим зверненням такої особи, поданим протягом трьох місяців після смерті одержувача [2]. Нормативною основою призначення житлової субсидії є Закон України «Про житлово-комунальні послуги» [3], «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [4], Постанови Кабінету Міністрів України «Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива» від 21.10.1995 р. № 848 [5], «Деякі питання виплати державної соціальної допомоги» від 22.07.2020 р. № 632 [6], «Деякі питання надання пільг та житлових субсидій в умовах воєнного стану» від 19.04.2022 р. № 462 [7] та ін. Право на отримання житлової субсидії мають громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, що проживають у житлових приміщеннях (будинках). Заяви про призначення та надання житлової субсидії з необхідними документами та/або відомостями приймаються від громадян: 1) структурними підрозділами з питань соціального захисту населення - включно в електронній формі (через офіційний веб-сайт Мінсоцполітики, інтегровані з ним інформаційні системи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування або Єдиний державний вебпортал електронних послуг (Портал Дія); 2) органами Пенсійного фонду України, у тому числі і разі надіслання їх поштою або в електронній формі (через веб-портал електронних послуг Пенсійного фонду України, мобільний додаток Пенсійного фонду України, засобами Порталу Дія). Запровадження можливості дистанційної подачі заяви є надзвичайно актуальним і зручним способом, тим паче в умовах воєнного стану. Підстави для відмови у призначенні субсидії визначені Положенням про порядок призначення житлових субсидій (п. 1), де і врегульовано порядок оскарження такої відмови.

Однак непоодинокими є випадки відмови у призначенні субсидії через те, що місце проживання особи не зареєстроване у житловому приміщенні, хоча вона є власником такого приміщення. Виникнення таких випадків може актуалізуватися із умовами воєнного стану, у зв'язку із нагальною потребою внутрішнього переміщення осіб.

Однак Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду дійшов висновку, що відсутність реєстрації місця проживання особи в належному їй житловому приміщенні не може бути підставою для відмови у призначенні субсидії за житлово-комунальні послуги, оскільки Положення про порядок призначення житлових субсидій не пов'язує можливість її призначення з такими обставинами, і містить виключний перелік підстав для такої відмови [8, с. 54-55]. У своєму рішенні (постанова Верховного Суду від 20.04.2022 р. у справі № 401/676/17 [9]) суд керувався ч. 2 ст. 2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» (в редакції станом на час виникнення спірних правовідносин), відповідно до якого реєстрація місця проживання чи місця перебування особи або її відсутність не можуть бути умовою реалізації прав і свобод, передбачених Конституцією, законами чи міжнародними договорами України, або підставою для їх обмеження. А факт призначення субсидії залежить від різниці між розміром плати (за житлово-комунальні послуги та/або скраплений газ, тверде та рідке пічне побутове паливо, за абонентське обслуговування для споживачів комунальних послуг, що надаються за індивідуальними договорами про надання комунальних послуг або за індивідуальними договорами з обслуговуванням внутрішньобудинкових систем про надання комунальних послуг, внеску/платежу об'єднанню на оплату витрат на управління багатоквартирним будинком у межах соціальної норми житла, соціальних нормативів житлово-комунальних послуг, скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового

палива, витрат на управління багатоквартирним будинком) і розміром обов'язкового відсотка платежу, встановленого відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 р. № 1156 «Про новий розмір витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива у разі надання житлової субсидії».

Таким чином, можна підсумувати, що відсутність реєстрації місця проживання особи у належному їй житловому приміщенні не впливає на призначення такої субсидії, що обов'язково мають враховувати як заявники, що звертаються за одержанням субсидії, так і суб'єкти владних повноважень, які приймають рішення щодо призначення субсидії.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35, / 35-36, 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

2. Положення про порядок призначення житлових субсидій, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 21.10.1995 р. № 848 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 14.08.2019 р. № 807). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF#Text>.

3. Про житлово-комунальні послуги: Закон України від 09.11.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19#Text>.

4. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: **Закон України** від 05.10.2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text>.

5. Про спрощення порядку надання населенню субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.1995 р. № 848 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-95-%D0%BF#Text>.

6. Деякі питання виплати державної соціальної допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2020 р. № 632 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/632-2020-%D0%BF#n15>.

7. Деякі питання надання пільг та житлових субсидій в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.04.2022 р. № 462 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-2022-%D0%BF#Text>.

8. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду за 2022 рік / упоряд.: управління забезпечення роботи судової палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів секретаріату Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду; правове управління (I) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду. Київ, 2023. 90 с.

9. Постанова Верховного Суду від 20.04.2022 р. у справі № 401/676/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104026185>.

СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

*Бондар Олександр
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
студент 2 курсу*

Роль конституційної скарги у механізмі захисту конституційних прав в умовах війни

Повномасштабне вторгнення РФ проти України, яке розпочалося у лютому 2023 року стало справжнім викликом для збереження засадничих конституційних принципів, зокрема правової держави та верховенства права. Важливою складовою боротьби з державою-агресором є не лише відбиття збройних нападів, а й збереження основоположних принципів та механізмів захисту прав людини та громадянина. Роль конституційної скарги у таких умовах стала надзвичайно високою, адже встановлення в середині суспільства справедливості має бути запорукою його єдності та стабільності. Конституційний Суд України як орган, уповноважений розглядати такі скарги, займає одне з центральних місць у цьому процесі.

На думку Селіванова А. О., сучасна теорія і практика конституціоналізму стверджують, що Конституція України повинна передбачати право людини і громадянина на конституційну скаргу. Тобто учений виходить із того, що цей механізм захисту прав має отримати своє конституційне закріплення [2, с. 81]. Внаслідок конституційної реформи 2016 року така позиція була підтримана. Відтак, на рівні статті 55 Конституції визначено, що кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України. Дизайн моделі конституційної скарги визначено в статті 151-1 Конституції України, в якій йдеться про те, що особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції, може подати конституційну скаргу в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано. Конституювання такого механізму доводить його важливу роль у відновленні справедливості та має забезпечити досить широкі можливості для захисту конституційних прав людини, гарантованих Конституцією України.

Інститут конституційної скарги має своє функціональне призначення, що виражається у значенні останньої як дієвого інструменту впливу особи на систему права та державну політику, що обумовлює виняткову роль конституційної скарги у тріаді «особа – право – держава». Вона виступає ефективним юридичним засобом, що надає можливість особі долучитися до здійснення правової політики держави. Цей вплив буде визначатися через юридичну природу скарги. У разі розгляду Конституційним Судом України скарги, стає можливим визнання конкретної юридичної норми такою, що не відповідає нормам Конституції України, обмежуючи конституційне право людини. Норму, яка за своїм змістом не є правовою та не відповідає закладеним в Основному Законі принципам та цінностям. Попри те, що вона була легалізована державою шляхом прийняття

відповідного закону, який містив спірну норму. Такий вплив визначає реальну можливість суб'єктів права на конституційну скаргу впливати на правове регулювання та на зміст чинного законодавства, його вдосконалення шляхом виключення з його системи неконституційних положень законів та інших нормативно-правових актів [1, с. 188].

Інститут конституційної скарги, як один із механізмів захисту прав, має забезпечувати верховенство Конституції, що виражається у тому, що саме на відповідність її нормам органом конституційної юрисдикції здійснюється перевірка закону України (або його окремих положень), який було застосовано в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. Проте ключовою роллю має залишатися її сутність як дієвого засобу юридичного захисту конституційних прав особи-заявника.

З початком повномасштабного вторгнення Конституційним Судом України, як єдиним органом конституційної юрисдикції, було ухвалено чотирнадцять рішень за результатами розгляду конституційних скарг. Суб'єктами їх подання були як фізичні, так і юридичні особи. Варто зазначити, що подання відповідними суб'єктами конституційних скарг не завжди може свідчити про наявність реальних фактів порушення прав, визначених Конституцією.

Зокрема рішення Другого сенату Конституційного Суду України №6-р(П)/2022 від 22 червня 2022 року за конституційною скаргою Акціонерного товариства «Державний ощадний банк України» було визнано такою, що відповідає Конституції (є конституційною) припис першого речення частини першої статті 1050 Цивільного кодексу України. В іншому рішенні Другого сенату №4-р(П)/2023 від 19 квітня 2023 року за конституційною скаргою Сиротенка С. Є. було визнано такими, що відповідають Конституції України (є конституційними) окремі положення пункту 2 частини дев'ятої статті 171, а також окремі положення пункту 4 частини п'ятої статті 246.

Окремо варто наголосити на тих рішеннях Суду за час повномасштабного вторгнення, які напряму стосуються питанням соціального захисту та гарантій для військовослужбовців.

Зокрема, у рішенні Другого сенату від 6 квітня 2022 року №1-р(П)/2022 за конституційною скаргою Поліщука С. О., Конституційний Суд України визнав приписи Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», якими встановлено обмеження щодо виплати одноразової грошової допомоги в більшому розмірі за умови встановлення вищої групи інвалідності (або більшого відсотка втрати працездатності) лише протягом двох років такими, що не відповідають Конституції. Суд вважає, що таке часове обмеження є не виправданим. В іншому рішенні Другого сенату від 12 жовтня 2022 року №7-р(П)/2022 Конституційний Суд України закріпив спеціальний юридичний статус громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також осіб, що захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії РФ проти України, розпочатої в лютому 2014 року, що виключає можливість обмеження або скасування пенсійного забезпечення, яке можливе завдяки припису статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», що поширює свою дію на Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». Тобто неможливість існування максимального розміру пенсії або щомісячного довічного грошового утримання для категорій осіб, що отримали такий спеціальний статус.

Отже, конституційна скарга, як один із механізмів захисту конституційних прав людини в умовах війни, залишається дієвим механізмом встановлення справедливості.

Окрім функції забезпечення верховенства Конституції над законами, тобто їх відповідність нормам Основного Закону, конституційна скарга є юридичним способом захисту конституційних прав, що реалізується як фізичними, так і юридичними особами. Особлива роль конституційної скарги у часи повномасштабного вторгнення розкривається через суб'єктів її подання, зокрема військовослужбовцями, які користуються цим механізмом для відстоювання своїх соціальних прав, гарантованих Конституцією України.

Список використаних джерел:

1. Гультай М. М. Функціональні характеристики інституту конституційної скарги та модель його впровадження в Україні. *Вісник Конституційного Суду України*. 2011. № 4–5 С. 185–193.
2. Селіванов А. О., Євграфов П. Конституційна скарга громадян в реаліях сучасності. *Право України*. 2003. № 4. С. 80–85.

Діхтярук Максим

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
студент 4 курсу*

«Конституція Пилипа Орлика» як реалізація права на опір

Історія України славиться боротьбою всім хто зазіхається на людські права українців, зокрема, Іван Мазепа, який 1708 року уклав військово-політичний союз зі Швецією для опору царським утискам. Попри сильну національну боротьбу українців вибороти свою незалежність, ворог мав військову перевагу, тому через значну втрату військових сил союзників (швеція змушена капітулювати, а значна частина війська гетьмана знищена) Мазепа змушений податися в еміграцію де і помер.

Втім, рух опору імпералістичному деспоту не закінчився. Відтак, 1710 року в Бендерах новим гетьманом Війська Запорізького обрано генерального писаря - Пилипа Орлика, де разом з генеральною старшиною та кошовим отаманом разом з Військом Запорозьким уклали «Домовленості і уставлення про права і вольності Війська Запорозького» (Pacta et Constitutiones Legum Libertatumque Zporoviensis) - історично перший документ, який сучасною спільнотою прийнято вважати «першою Конституцією», проте це перший конституційний акт між новообраним гетьманом Пилипом Орликом та Військом Запорозьким, який передбачав, зокрема, конституційні обмеження влади, обов'язки гетьмана та старшини, незалежність судової гілки влади, гарантію захисту козачих дружин та вдов, а також даний документ має історично перше закріплення гарантії особистих прав і свобод громадянина.

Мирослав та Олександр Трофимуки (автори перекладу домовленостей прав і вольностей Війська Запорозького) зазначили наступне: «Текст Конституції 1710 р. Написано у двох версіях – латинською та староукраїнською мовами. Латиномовна версія повніша завдяки викладу етногенетичних легенд та опису надуживань старшини в Україні (п. XIV). Очевидно, що саме вона й була варіантом тексту, який призначався для міжнародного використання. Обидві версії треба вважати оригінальними» [3 с.232].

Сергій Петрович Головатий (автор коментаря «Золота корона української правничої спадщини») зауважив: «перший документ, здебільшого знаний як «Конституція Пилипа Орлика», було задумано з повною впевненістю в тому, що по поверненню гетьмана і

генеральної старшини на Батьківщину з еміграції (куди виїхав був ще гетьман Іван Мазепа) акт насправду матиме юридичну силу для всієї України. На час укладання він уявлявся авторам цілком реальним, а не просто теоретичним проектом, яким став тоді, коли повернення його укладачів до України, на жаль, не було вже можливим» [3 с.211].

Вище описаний коментар дає можливість зрозуміти, що гетьман, «окрім латини, вільно володів багатьма іншими мовами – французькою, німецькою, польською, давньогрецькою»[3 с.212], а тому не мав перешкод, аби читати праці західних філософів мовами оригіналу. «Відомо й те, що у своїй бібліотеці Пилип Орлик мав твори багатьох видатних європейських мислителів (зокрема Аристотеля, Цицерона, Монтеск'є). Не можна відкидати також і того, що Пилипові Орлику були відомі праці й інших авторів, які належать до плеяди засновників правничої школи природнього права (зокрема Гуго Гроція, Томаса Гобса, Джона Лока, Самуеля Пуффендорфа)» [3 с.212].

«Конституція Пилипа Орлика» має велике значення і для західної доктрини правовладдя («верховенства права»), «адже саме латинський текст оригіналу став базовим для перекладу його в подальшому англійською, французькою, німецькою, польською та іншими мовами європейських народів.[3 с.212]».

«Домовленості і устави про права і вольності Війська Запорозького» (Pacta et Constitutiones Legum Libertatumque Zporoviensis) можна сміливо порівнювати з Magna Carta («мирний договір між королем і баронами» [1.131], або ж перша «неписана конституція Англії»), оскільки два документи між собою схожі. Два документи створені внаслідок опору, передбачають обмеження влади. Проте, якщо англійська (magna carta) має вагомий вплив на розвиток західної доктрини правовладдя («верховенство права»), то «Домовленості і устави про права і вольності Війська Запорозького» – поштовх у розвитку становлення української державності, більше того – це український національний досвід становлення принципу правовладдя («верховенство права»), який є інструментарієм захисту людських прав та свобод.

Сьогодні Всесвітня декларація людських прав 1948 року передбачає: «...аби людина не була змушена вдаватися до повстання як до останнього засобу порятунку від тиранії та гніту, надзвичайно важливо, щоб людські права було захищено правовладдям [by the rule of law]» [4 с.239], на історичному прикладі повстання Мазепи та легітимного переходу влади до Орлика бачимо факт спроби українців позбутися тиранії царського режиму, тому неможливо не погодитися, що це був останній засіб порятунку українців. Оскільки даний «документ» є наслідком реалізації права на опір (право, яке має природне походження, відтак, не може бути відібраним у людей) тому на даному прикладі можна дійти висновку, що це не тільки право, а й джерело захисту особистих людських прав, які не можуть бути обмежені ні за якої влади).

Попри всіх порушень принципу правовладдя («верховенство права»), що призводить до свавільних обмежень людських прав (human rights), де народ не в змозі більше терпіти знущань, змушений вдаватися до повстання, а опір гнобленню має свої наслідки (створення документів, які, зокрема, обмежують владу, закріплюють гарантії особистих прав і свобод громадянина). «Золотим» прикладом є Англійська буржуазна революція (наслідок Magna Carta 1215 року), Антиколоніальна війна у Північній Америці, (наслідок проголошення Декларації незалежності США 1776 року), Велика Французька революція 1789 року (проголошення Декларації прав людини і громадянина 1789 року). Власне, наш національний досвід становлення принципу правовладдя є «Домовленості і устави про права і вольності Війська Запорозького» (Pacta et Constitutiones Legum Libertatumque Zporoviensis) 1710 року.

Список використаних джерел:

1. Верховенство права. Монографія у 3 кн. Книга перша. Головатий С.П. Фенікс 2006. с.624
2. Історія України. Литвин В.М., НВП «Наукова думка». 2013.
3. Конституційна традиція української державності, ред. Головатий С.П., упоряд. Серета О., Трофимчук М., Трофимчук О., Гордієнко Д., Всеукраїнська правозахистна організація «Меморіал» ім. В. Стуса, Юридичне видавництво «Право України», 2021. с.680
4. Про людські права. Лекції. Головатий С.П. Дух і літера. 2016. с.760
5. Думка Сенатора (висновок автора дослідження, що базується на зібраній інформації з джерел).

Липовенко Аліна

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
студентка 3 курсу*

Взаємодія Конституційного Суду України з національними органами конституційної юрисдикції як складова модернізації конституційного законодавства України у післявоєнний час

Актуальність цього дослідження обумовлена тим, що у червні 2022 року Україна набула статусу держави-кандидата у члени Європейського Союзу, і відповідно, це зумовлює тіснішу співпрацю між Україною та іншими європейськими державами на шляху до набуття країною повноправного членства в ЄС. Не становить винятку і Конституційний Суд України (далі – КСУ), одним із напрямків діяльності якого є налагодження міжнародних зв'язків з конституційними судами зарубіжних держав. Метою даної роботи є аналіз використання практики національних конституційних судів та міжнародних судових установ у правотворчості КСУ у період воєнного стану та вплив її застосування КСУ на модернізацію українського конституційного законодавства після завершення війни.

Дослідженню особливостей діяльності КСУ під час повномасштабного російського вторгнення присвячені наукові праці таких вітчизняних вчених-конституціоналістів як М. Козюбри, А. Крусян, В. Шаповала тощо, однак незважаючи на таку зацікавленість з боку науковців, наразі в Україні відсутні розвідки, у яких би проводився аналіз правотворчості КСУ на предмет застосування у своїх рішеннях актів національних конституційних та міжнародних судових органів під час воєнного стану.

Перш за все, у контексті зазначеної теми необхідно розкрити питання про застосування КСУ практики такої міжнародної судової установи як Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) під час війни. Відповідно до ст.1 Закону України «Про Конституційний Суд України» КСУ є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України [1]. Разом із тим, ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачає, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ) та практику ЄСПЛ як джерело права [2]. КСУ враховує

приписи чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та практику тлумачення і застосування цих договорів міжнародними органами, юрисдикцію яких визнала Україна, зокрема ЄСПЛ (абз.3 пп.2.3 п.2 мотивувальної частини Рішення КСУ від 01.06.2016 № 2-рп/2016) [3]. Відомо, що за період повномасштабного вторгнення російських військ в Україну (24 лютого 2022 р. – донині) мали місце численні порушення гарантованих ЄКПЛ прав людини і громадянина, зокрема, деякі з них були допущені з боку держави Україна в обличчя її уповноважених органів. Переважним чином, такі порушення були спричинені недосконалістю вітчизняного законодавства, виправляти яку якраз і покликаний КСУ шляхом ухвалення рішень та висновків. І хоча М. Селівон, голова КСУ у 2002–2005 рр., зазначав, що при вирішенні справ конституційного провадження конституційні суди зв'язані передусім положеннями конституцій своїх держав, він також звернув увагу на те, що в необхідних випадках для обґрунтування своїх позицій при прийнятті відповідних рішень Конституційний Суд України застосовує комплексний підхід, тобто, крім національного законодавства, використовує потенціал міжнародно-правових актів, зокрема згаданої Конвенції, а також рішень Європейського суду [7, с.115]. Прикладом цього може бути Рішення КСУ від 16.11.2022 № 9-р(П)/2022 у справі за конституційною скаргою ПАТ «Одестеплокомуненерго» щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (щодо непорушності права власності). У цьому рішенні для обґрунтування неконституційності припису Закону про повноваження Міністерства юстиції України щодо скасування державної реєстрації права власності через помилки державного реєстратора КСУ посилався на ст.1 Першого протоколу до ЄКПЛ про право особи на мирно володіти своїм майном, а також звернувся до рішень ЄСПЛ у справах «Беєлер проти Італії» 2000 р. та «Краєва проти України» 2022 р., в яких Європейський суд виокремлював критерії втручання держави у право мирного володіння майном: воно має бути правомірним (ґрунтуватись на приписі права), переслідувати правомірну (легітимну) мету та забезпечувати справедливий баланс між загальними інтересами суспільства й фундаментальними правами особи [4]. Таким чином, можна зрозуміти, що застосування Конституційним Судом України практики ЄСПЛ у своїх рішеннях допомагає виправити певні хиби вітчизняного законодавства і тим самим запобігти порушенню прав людини з боку державних органів, що залишиться одним із завдань органу конституційної юрисдикції у післявоєнний час. Тут також неможливо не погодитися з думкою Г. Юровської, що звернення КСУ до правових позицій ЄСПЛ дозволяє підсилити аргументацію власних юридичних позицій, вироблених на основі Конституції України, і сприяє роз'ясненню змісту і значення застосовуваних конституційних положень, з одного боку, і законодавчих приписів, конституційність яких перевіряється, — з другого [7, с.130]. Однак при цьому важливо розуміти, що КСУ не дає вказівок судам загальної юрисдикції щодо застосування ними положень ЄКПЛ та рішень ЄСПЛ, а також щодо їх пріоритетності, адже вирішення подібних питань не належить до повноважень Конституційного Суду України (абз.5 пп.2.1 п. 2 мотивувальної частини Ухвали Великої палати КСУ від 31.05.2018 № 28-у/2018) [5]. У цілому ж, використання КСУ практики ЄСПЛ в ухвалених рішеннях є позитивною тенденцією, яка повинна мати місце у період післявоєнного відновлення України.

Поруч із тим, існує зовсім інша ситуація із застосуванням у практиці КСУ рішень національних конституційних судів. Українське конституційне законодавство не передбачає можливості використання практики конституційних судів зарубіжних держав

при винесенні рішень КСУ, проте водночас не існує прямої заборони на її застосування Конституційним Судом України. За словами судді КСУ В. Городовенка, Суд в деяких випадках дійсно звертається до судової практики національних органів конституційної юрисдикції, і даний процес розпочався ще у період пандемії Covid-19 у 2020 р. Зараз питання застосування рішень органів конституційної юрисдикції зарубіжних країн є актуальним, оскільки є велика вірогідність того, що після завершення війни Україна набуде статусу члена ЄС і НАТО, тому відповідно, з'являється необхідність узгоджувати національне законодавство з європейським уже тепер. Зокрема, влітку 2022 року Верховною Радою України була ратифікована Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) [8, с.7]. Це стало важливим кроком у боротьбі з проблемою гендерного насильства, яка існувала в Україні і раніше, але набула величезних масштабів під час війни з росією, однак дані офіційного сайту КСУ свідчать, що Конституційний Суд ще не ухвалив жодного рішення, у якому б містилося посилання на вищезгадану Конвенцію [9]. Разом з тим, у державах-членах Ради Європи, які ратифікували Стамбульську конвенцію набагато раніше, вона давно є частиною національного законодавства, і уже тривалий час її приписи успішно застосовуються на практиці. Багато в чому це зумовлено наявністю обґрунтованих та вмотивованих підтверджень відповідності положень Конвенції нормам конституцій відповідних держав, наданих національними конституційними судами і які стають джерелами права у таких державах. Так, на увагу заслуговує рішення Конституційного суду Латвії від 04.06.2021 № 2020-39-02 у справі щодо відповідності Стамбульської конвенції положенням Конституції Латвії, де міститься позиція суду щодо наявності дискримінації при здійсненні спеціальних заходів, передбачених Стамбульською конвенцією для захисту жінок від насильства. У згаданому вище рішенні Конституційний суд Латвії зазначив, що спеціальні заходи, які є необхідними для запобігання насильству за ознакою статі та захисту жінок від такого насильства, не розглядаються як дискримінація згідно з положеннями цієї Конвенції. Чоловіки та жінки перебувають в однаковому становищі, оскільки Конституція Латвії надає право на захист від насильства обом цим групам осіб, однак оскільки насильство за ознакою статі все ще існує в Латвії, і здебільшого зачіпає жінок, то за цих обставин впровадження спеціальних заходів стосовно жінок, передбачених Стамбульською конвенцією, є необхідним і має на меті досягнення фактичної рівності між чоловіками та жінками [6]. В Україні суди лише починають застосовувати норми Стамбульської конвенції при розгляді справ щодо насильства за ознакою статі, і задля того, щоб Верховний Суд як вищий судовий орган в системі судоустрою України міг забезпечити однакове застосування норм права судами загальної юрисдикції, виникає необхідність у наданні КСУ роз'яснень щодо відсутності суперечностей між положеннями Конституції України та Стамбульської конвенції, на які в подальшому вітчизняні суди могли б посилалися у своїх рішеннях. Тому звернення КСУ до подібних актів національних конституційних судів вбачається доцільним для формування єдиної загальноєвропейської правозастосовчої практики у післявоєнний період.

Висновок. Враховуючи вищезазначене, можна дійти до висновку, що подальше застосування КСУ практики ЄСПЛ при ухваленні ним рішень є важливою умовою якісної модернізації конституційного законодавства після війни, адже це забезпечує стійкість правової політики, спільний захист прав і свобод людини, узгодження правозастосування з метою унеможливлення очевидних суперечностей [7, с.128]. З цієї ж метою необхідно

поглиблювати функціональну взаємодію між КСУ та конституційними судами інших держав.

Список використаних джерел:

1. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#n2>
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення третього речення частини першої статті 13 Закону України «Про психіатричну допомогу» (справа про судовий контроль за госпіталізацією недієздатних осіб до психіатричного закладу) від 01.06.2016 № 2-рп/2016. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-16#Text>
4. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Приватного акціонерного товариства «Одестеплокомуненерго» щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису статті 37 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» (щодо непорушності права власності) від 16.11.2022 № 9-р(П)/2022. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-22#n3>
5. Ухвала Великої палати Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Лутковської Валерії Володимирівни щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 9 Конституції України від 31.05.2018 № 28-у/2018. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v028u710-18#Text>
6. Рішення Конституційного суду Латвійської Республіки у справі № 2020-39-02 щодо відповідності Стамбульської конвенції положенням Конституції Латвії від 04.06.2021. URL: <https://rm.coe.int/information-re-judgment-constitutional-court-latvia-ukr/1680a436a4>
7. Юровська Г. В. Практика Європейського суду з прав людини в рішеннях органу конституційної юрисдикції. Вісник Конституційного Суду України. № 5/2021. С.110–130. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/yurovska_g_praktyka_yevropevskogo_sudu_z_prav_lyudy_ny_v_rishennyah_organu_konstytuciyanoi_yurysdykciyi.pdf
8. Новини конституційного процесу. Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти. №6(97). 2022. С.7. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/kp_6.pdf
9. Конституційний Суд України: офіційний сайт. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/rishennya-konstytuciyного-sudu-ukrayiny>

*Пшевлоцький Северин-Микола
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,*

*Навчально-науковий інститут міжнародних відносин,
студент I курсу спеціальності «Міжнародне право»*

Особливості юридичного статусу автономних утворень в унітарних державах: досвід зарубіжних країн для України в післявоєнний період

Адміністративно-територіальний устрій, як невід'ємна складова форми держави, є фундаментом всього державного життя, тому це питання завжди є об'єктом серйозних доктринальних та політичних дебатів у кожній країні світу, зокрема в Україні. Юридичний статус Криму залишається однією із найбільш дискусійних проблем державно-правового розвитку України, починаючи з років здобуття незалежності, що суттєво загострилася внаслідок незаконної анексії півострову в 2014 році та, безумовно, актуалізується в контексті повосенних реінтеграційних процесів.

Відправною точкою процесу встановлення адміністративно-територіальної автономії в Криму можна вважати видання у 1989 році Декларацій «Про створення Комісії Верховної Ради СРСР з проблем радянських німців і кримськотатарського народу» та «Про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, що зазнали насильного переселення і забезпечення їх прав» Радою Національностей Верховної Ради СРСР та Верховною Радою СРСР відповідно [14].

20 січня 1991 року було проведено кримський обласний референдум, бойкотований зокрема кримськотатарським національним рухом, на якому понад 93% учасників референдуму проголосували за «відтворення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки як суб'єкта СРСР і учасника союзного договору» [15]. Варто зазначити, що концепт автономії міжнародним правом трактується як надання певних владних повноважень населенню регіону, що етнічно чи культурно відрізняється від решти держави [17], тоді як в 1991 році надання автономії Криму де-факто не було спрямоване на сприяння розвитку корінних народів півострову, зокрема кримських татар, а стало радше компромісним політичним рішенням, бенефіціарами якого були переважно проросійські еліти в Криму [18].

На основі цього референдуму Законом УРСР 1991 року «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки» було встановлено адміністративно-територіальну автономію для Кримського півострову [4]. Згодом це було закріплено Законом України «Про Автономну Республіку Крим» 1995 року та Конституцією України [3, 10]. Таким чином на цей момент Крим є територіальним автономним утворенням з широкими внутрішніми повноваженнями у складі єдиної унітарної України.

Практика міжнародної спільноти показує численні приклади автономних утворень всередині унітарних держав, таких як: Франція, Велика Британія, Фінляндія, Італія, Іспанія, Данія, Португалія [1, 16]... Варто зазначити, що наявність у складі такого автономного утворення не посягає на унітаризм чи то навіть суверенітет держави [1], а радше дозволяє говорити про особливий вид адміністративно-територіального устрою – складну унітарну державу.

Про позитивну роль автономізації йде мова і у резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи 1334 (2003 року) «Позитивний досвід автономних регіонів як джерело натхнення для вирішення конфліктів у Європі». Так, вказується, що автономність дозволяє меншинам реалізувати право на збереження своєї самобутності та ідентичності, на розвиток власної культури, мови й релігії, зберігаючи при цьому цілісність та єдність

держави, що в свою чергу є одним із ефективних шляхів для розв'язання численних внутрішніх політичних конфліктів. Разом з тим зазначається, що «автономія не є панацеєю» і не повинна ставати універсальним та безальтернативним атрибутом всіх сучасних держав світу [13].

І справді у світі, зокрема в Європі, існує чимало простих унітарних держав – без автономних регіонів у своєму складі. Це, наприклад, Польща [8], Болгарія (в якій автономні утворення напрямку забороняються частиною 1 статті 2 Конституції) [7], Швеція [6], Норвегія [5], Угорщина [10], Румунія [9] та інші. Таким чином міжнародно-правова практика показує багатоманітність можливостей врегулювання питання вільного розвитку національних меншин.

Щодо України, то ще в роки здобуття незалежності існували різні погляди щодо самої форми адміністративно-територіального устрою держави (так пропонувалися, наприклад, федералізація та регіоналізація країни або ж навпаки жорстка централізація). Зокрема були різні думки щодо юридичного статусу Криму: тоді як кримські депутати та політики виступали переважно за автономізацію регіону, були численні противники створення автономної території в межах унітарної держави [16].

Побоювання українців щодо автономізації регіону має своє обґрунтування. Зокрема доктрина міжнародного права вказує на потенційні негативні наслідки автономізації, зважаючи про те, що не завжди цей крок призводить до послаблення внутрішньої напруженості та може навпаки сприяти посиленню сепаратистських настроїв. Одночасно введення автономного регіону не обов'язково «приречене на провал». Один із найяскравіших прикладів успішної та стабільної автономії в межах унітарної держави – Аландські острови, що, входячи до складу Фінляндії, є переважно етнічно шведським регіоном, та їм було надано статус автономії у 1921 році на основі двостороннього договору між Швецією та Фінляндією [17].

Питання про автономний статус Криму було вирішено волевиявленням лише жителів півострову без врахування думки решти областей України, що є суттєвим, враховуючи обставину неоднорідності поглядів на необхідний статус АРК серед українців. Одночасно це питання, як проблема зміни форми управління територією, є визначальним у формуванні та будівництві державного життя, тому беззаперечно має загальнодержавне значення, і відповідно до статті 72 Конституції України, пунктів 2 і 3 статті 3 Закону України «Про всеукраїнський референдум» повинно бути винесено на всеукраїнський референдум для врахування загальнонаціональної позиції українців [11, 2].

На думку автора, народ України першочергово повинен надати відповідь щодо самої необхідності існування автономії в Криму, враховуючи неоднозначність його чинного юридичного статусу. Як варіант пропонується таке формулювання: «Чи підтримуєте Ви створення Кримської області на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя?» У випадку ж збереження автономії за результатами референдуму необхідно поставити питання щодо трансформації чинної автономії, що доцільно робити шляхом внесення змін до Конституції, розробки відповідного законопроекту, гармонізацією законодавства Верховною Радою України.

Враховуючи, що міжнародне право за жодних обставин не може зобов'язати будь-яку державу забезпечити існування автономного регіону у своєму складі, а сама проблема існування автономної території в межах унітарної держави є унікально складним політично-правовим питанням [17], саме народ України, повинні вирішити це питання державного життя з врахуванням захисту національних інтересів та необхідності забезпечення права на вільний розвиток культури національних меншин у відповідності із

зокрема статтею 11 Конституції та статтею 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [11, 12].

Список використаних джерел:

1. Батанов О. В. Автономія в контексті сучасного унітаризму: гносеологічні, онтологічні та телеологічні аспекти [Електронний ресурс] / Олександр Васильович Батанов. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urid_2016_2_24.pdf
2. Закон України «Про всеукраїнський референдум» [Електронний ресурс]. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
3. Закон України «Про Автономну Республіку Крим» [Електронний ресурс] – 1995. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/95/95-вр#Text>
4. Закон УРСР «Про відновлення Кримської Автономної Радянської Соціалістичної Республіки» [Електронний ресурс] – 1991. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/712-12#Text>
5. Конституція Королівства Норвегія [Електронний ресурс]. – 1814. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.globalwps.org/data/NOR/files/Constitution.pdf>
6. Конституція Королівства Швеція [Електронний ресурс]. – 1974. – Режим доступу до ресурсу: https://www.constituteproject.org/constitution/Sweden_2012.pdf?lang=en
7. Конституція Республіки Болгарія [Електронний ресурс]. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: https://www.constituteproject.org/constitution/Bulgaria_2015.pdf?lang=en
8. Конституція Республіки Польща [Електронний ресурс]. – 1997. – Режим доступу до ресурсу: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970780483/U/D19970483Lj.pdf>
9. Конституція Румунії [Електронний ресурс]. – 1991. – Режим доступу до ресурсу: https://www.constituteproject.org/constitution/Romania_2003.pdf?lang=en
10. Конституція Угорщини [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011.pdf
11. Конституція України [Електронний ресурс] – 1996. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
12. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [Електронний ресурс]. – 1976. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/ProfessionalInterest/ccpr.pdf>
13. Резолюція ПАРС 1334 «Позитивний досвід автономних регіонів як джерело натхнення для вирішення конфліктів у Європі» [Електронний ресурс]. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://pace.coe.int/pdf/6791418f722b52d12b77b531bb0de031d779431b9b0b2474477a0f99eb0836a1/res.%201334.pdf>
14. Смирнова Є. В. Загальнокримський референдум 1991 року в системі заходів відтворення автономії в Криму [Електронний ресурс] / Є. В. Смирнова. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKhuvs_2001_15_46.pdf
15. Хаврук І. А. Референдум 17 березня 1991 в Україні [Електронний ресурс] / Ігор Анатолійович Хаврук. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: https://www.libr.dp.ua/text/grani_2011_3_10.pdf

16. Хайбулаєва Ф. А. Автономія в унітарній державі (теоретичний аспект) [Електронний ресурс] / Ф. А. Хайбулаєва. – 2000. – Режим доступу до ресурсу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VKhnuvs_2000_11_49.pdf.

17. Dinstein Y. Autonomy Regimes and International Law [Електронний ресурс] / Yoram Dinstein. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: <https://core.ac.uk/download/pdf/229108988.pdf>

18. Ремовська О. Кримська автономія 1991 року: «російські милиці», гарантія миру чи провісник 2014-го? [Електронний ресурс] / Олена Ремовська // Крим.Реалії. – 2021. – Режим доступу до ресурсу: <https://ua.krymr.com/a/krymska-avtonomia-1991-referendum-znachennia/31061923.html>

Королюк Анатолій

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

Навчально-науковий інститут права,

студент 1 року навчання ОС «Magistr»

Проблеми та перспективи розвитку територіальної основи організації та здійснення державної влади в умовах децентралізації влади

З часу набуття незалежності в Україні механізм організації та функціонування органів державної влади в Україні постійно перебуває на стадії реформування. Відтак виникає необхідність створення збалансованої системи органів державної влади та вироблення концепції щодо комплексного реформування системи місцевих органів державної, а також муніципальної влади.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що наразі, незважаючи на військові дії, триває процес перетворення на рівні інституційних засад, а економічні, політичні, соціальні процеси не зупиняються. Саме тому, дослідження проблем та перспектив розвитку територіальної основи організації та здійснення державної влади є обґрунтованим. Тобто, нині очевидно, що потреба в знаннях з децентралізації влади, управління територіями у різних умовах їх функціонування та різного стану місцевого управління залишається актуальною.

Серед численних досліджень і публікацій, в яких висвітлюються питання адміністративно-територіального устрою, реформи територіальної організації державної влади, удосконалення засад її здійснення, особливої уваги заслуговують праці українських дослідників Б. Калиновського, Р. Калюжного, В. Копейчикова, М. Корнієнка, В. Кравціва, З. Кравцової, В. Куйбіди, І. Магновського, С. Телешуна, В. Погорілка, В. Яцюк та інших.

Реформа децентралізації є ключовим аспектом трансформації суспільних відносин. Децентралізація влади в Україні виступає основоположним принципом державної політики регіонального розвитку, створює можливість ефективного впровадження інституційних перетворень [1, с. 62].

Як зазначає З. Кравцова, світовий досвід доводить, що створення дієвої адміністративно-територіальної організації державної влади можливе при відході від засад жорсткого централізованого територіального управління державою, натомість утвердження місцевої влади через процес децентралізації, чіткий і відповідальний

розподіл повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування [2, с. 30].

Варто вказати, що на думку Б. Калиновського, територіальна основа організації державної влади є важливим чинником її існування, вона може сприяти і гальмувати розвиток законодавчого регулювання та практики функціонування як місцевого самоврядування, так і державної влади. Саме від продуманої і функціонально спроможної територіальної основи місцевої державної влади значною мірою залежить успіх реформи децентралізації [3, с. 127].

Якщо аналізувати розвиток територіальної основи організації та здійснення державної влади, то наразі, основним недоліком можна назвати певну розпорошеність у нормах Конституції України щодо положень, пов'язаних із зміною територіального устрою, де одні повноваження закріплені в системі повноважень парламенту, інші належать органам місцевого самоврядування.

Зокрема, Конституція України конкретні повноваження щодо територіальної організації влади закріплює за Верховною Радою України, яка не лише повноважна визначати територіальний устрій в державі, а й має виключний вплив на розвиток районного рівня місцевого самоврядування та міст – утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів. Формально ж повноваження Верховної Ради України слід обмежити лише можливостями впливу на території обласних районів, інші ж повноваження слід передати на рівень області – обласним радам.

Крім територіального чинника, територіальна організація державної влади пов'язана з системою відповідних органів влади та їх територіальною дислокацією. Відповідні питання регулюються на конституційному рівні, на рівні статусних законів, і переважно на підзаконному рівні. Більшою мірою ці питання стосуються формування розгалуженої системи органів державної виконавчої влади на місцевому рівні та органів влади, що формуються Президентом України [4, с. 18].

На шляху модернізації територіальної організації державної влади в Україні, як видається, найбільше спірних питань викликають такі аспекти реформування як: ліквідація місцевих державних адміністрацій та запровадження виборності голів місцевих (обласних та районних) державних адміністрацій.

Так орган загальної компетенції – місцеву державну адміністрацію – доцільно створювати лише на обласному та районному рівнях виходячи з того, що більшість публічних повноважень передається до самоврядування. Однак залишається ряд функцій держави, які стосуються безпосередньо мешканців, тому на рівні громади територіально мають бути розміщені відокремлені підрозділи територіальних органів виконавчої влади, які не матимуть статусу юридичної особи.

Висновки та пропозиції. З метою вирішення проблем розвитку територіальної основи організації та здійснення державної влади доцільним є внести зміни до Конституції України, обмеживши повноваження Верховної Ради України лише можливостями щодо впливу на території обласних районів, інші ж повноваження слід передати обласним радам. Також важливим є реформування місцевих державних адміністрацій, а саме, ліквідація таких адміністрацій на рівні міст натомість зосередження повноважень на обласному та районному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Реформа децентралізації в Україні: здобутки та перспективи : матеріали міжнар. круглого столу до Дня місцевого самоврядування в Україні (Київ, 9 груд. 2021 р.)

/ за заг. ред. Л. Г. Комахи, О. М. Андреевої, В. С. Колтун. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2021. 259 с.

2. Кравцова, З. С. Територіальна основа організації державної влади в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені Ві Вернадського. Серія: Юридичні науки 29 (68), № 4 (2018): 28-33.

3. Калиновський Б.В. Місцева публічна влада в Україні: конституційно-правові засади функціонування та розвитку: монографія. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2016. 426 с.

4. Децентралізація публічної влади : навч.-метод. посіб. / Л. Біла-Тіунова, Т. Білоус-Осінь, О. Тодошак; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 66 с. URL: <https://doi.org/10.32837/11300.23854>.

Сінгаєвська Ольга

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права
студентка 2 курсу*

Закріплення інституту парламентської дипломатії як один із перспективних напрямів модернізації Конституції України та національного законодавства

Запровадження на території України правового режиму воєнного стану в лютому 2022 року стало причиною призупинення ряду конституційних реформ, що були направлені на вдосконалення конституційного законодавства. Оскільки утворення нових конституційно-правових інститутів безпосередньо пов'язано з модернізацією законодавства [1, с. 50], то вартим обговорення є один з таких інструментів, що протягом дії воєнного стану широко застосовується народними депутатами, а саме – парламентська дипломатія.

По-перше, потрібно з'ясувати, що являє собою парламентська дипломатія та як вона співвідноситься з терміном «міжпарламентське співробітництво».

У наукових колах немає одностайної думки щодо змісту поняття «міжпарламентське співробітництво» і «парламентська дипломатія». Перше поняття розглядається в наступних аспектах: як напрям діяльності парламентів у зовнішньополітичній сфері, як швидка реакція держав-націй на виклики сучасного світу, як провідний інститут представницької демократії [2, с. 46-48] тощо. Щодо другого поняття, то особливої уваги заслуговує тлумачення парламентської дипломатії як діяльності, що здійснюється парламентами у сфері міжнародних відносин у межах міжнародної інституційної компетенції та з урахуванням внутрішньополітичних факторів [2, с. 46].

Для порівняння, пропонуємо розглянути парламентську дипломатію ще у двох аспектах: (1) як особливий різновид дипломатичних відносин і (2) як (перспективний) конституційно-правовий інститут.

У першому випадку парламентську дипломатію потрібно розглядати не як виключні повноваження спеціально обраних дипломатичних службовців, що представлятимуть інтереси національних парламентів на міжнародному рівні, а як законну можливість народних депутатів здійснювати дипломатичні функції не тільки від імені парламенту, а й від імені Українського народу після проходження спеціальної процедури відбору.

У другому випадку парламентська дипломатія може стати правовим інститутом, тобто поняття буде закріплено в Конституції України та/або в конституційному законодавстві, матиме власні особливі ознаки (напр., міжгалузевий характер інституту), спеціальні принципи (напр., ініціативність, легітимність, відсутність зайвих формальностей) та

врегульовану процедуру реалізації (напр., закріплення певних освітніх і професійних вимог до народного депутата).

По-друге, необхідно розмежувати форми та види парламентської дипломатії, що є важливим для її формування та законодавчого закріплення як інституту.

У науковій літературі наразі можна знайти інформацію про реалізацію парламентської дипломатії за наступними двома напрямками: 1) у вимірі індивідуальних впливів парламентарів (напр., відрядження парламентаря до іншої країни з метою консультивання або представництва) й 2) у вимірі дво- та багатосторонніх відносин (напр., зустрічі голів парламентів, зустрічі комітетів або делегацій) [3, с. 213].

Форм (способів здійснення) парламентської дипломатії існує достатньо багато і з плином часу їх стає більше з огляду на виклики сьогодення та розвиток сучасних технологій. Найпоширенішими формами, що застосовують народні депутати в рамках парламентської дипломатії, починаючи з лютого 2022 року, є: (1) зустрічі голів парламентів з підписанням домовленостей про спільні дії задля припинення війни в Україні (напр., зустріч Голови ВРУ із спікерами парламентів Естонії, Латвії та Литви); (2) зустрічі об'єднаних делегацій парламентарів із різних фракцій із залученням відомих політичних і громадських діячів (напр., зустріч української делегації у складі представників партій «Слуга народу», «Голос» і «Батьківщина» разом із мером Мелітополя з президентом Сенату Франції); (3) зустрічі делегацій українських парламентарів із залученням дипломатичних службовців із високопосадовцями інших країн (напр., зустріч українських депутатів разом з послом України в США із заступницею держсекретаря США з політичних питань) тощо.

Зважаючи на сучасні реалії, пропонуємо також виділити наступні види парламентської дипломатії: за критерієм тематики обговорення (політичні та неполітичні зустрічі) та за часовим критерієм (планові та позапланові зустрічі).

Політичні зустрічі передбачають обговорення питань співпраці між партіями та фракціями щодо популяризації тієї чи іншої політичної сили за кордоном, а неполітичні – щодо захисту та відстоювання національних інтересів на міжнародному рівні з метою отримання допомоги задля протидії агресії рф. Планові зустрічі відійшли на другий план, адже у перші півроку війни позапланові зустрічі між парламентарями з-за кордону узгоджувалися у максимально короткі строки задля оперативного вирішення питань щодо надання Україні всесторонньої допомоги під час відсічі агресії рф.

По-третє, зважаючи на вищезазначене, пропонуємо наступні рекомендації щодо модернізації Конституції України та національного конституційного законодавства, пов'язаних із нормативним закріпленням інституту парламентської дипломатії:

Внесення змін до Конституції України. У ст. 85 Конституції України закріплено ряд повноважень ВРУ, зокрема й у зовнішньополітичній сфері: визначення зовнішньої політики, реалізація стратегічного курсу на набуття членства України в ЄС і НАТО, оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру тощо.

На нашу думку, буде доцільним додати до переліку повноважень ВРУ пункт «здійснення парламентської дипломатії», адже (1) з огляду на вищезазначене, він має особливі характеристики, а також може бути в подальшому ще більше розвинутий на доктринальному рівні та (2) протягом дії воєнного стану цей інститут довів свою ефективність на практиці (напр., укладення міжпарламентських договорів щодо надання всесторонньої допомоги Україні під час та після війни, досягнення усних домовленостей переважно щодо постачання зброї в Україну для протидії агресії рф тощо).

Але необхідно зазначити, що внесення таких змін до Конституції України стане можливим лише після подання до ВРУ законопроекту Президентом України або не менш як третиною народних депутатів України від конституційного складу ВРУ (ст. 154 Конституції України) та після закінчення дії правового режиму воєнного стану (ст. 157 Конституції України).

Внесення змін до Регламенту ВРУ. У ст. 204 Регламенту ВРУ зазначено, що ВРУ щорічно ухвалює план співробітництва з парламентами іноземних держав. Такий проект плану готує комітет, до предмета відання якого належать питання засад зовнішньої політики, з урахуванням пропозицій Голови Верховної Ради України, комітетів та депутатських фракцій (депутатських груп).

Вважаємо, що наразі стаття не охоплює всієї множинності форм та видів парламентської дипломатії (як і саме поняття), а також передбачає лише планові зустрічі. Тому, доцільно додати норму, яка передбачатиме проведення позапланових зустрічей, а також їх організацію у період воєнного стану з обмеженням у вигляді заборони проведення саме політичних зустрічей.

Внесення змін до Положення про депутатські групи ВРУ з міжпарламентських зв'язків з іноземними державами. Положення передбачає співпрацю груп з дипломатичними представництвами в Україні та за кордоном, враховує визначення чітких напрямів діяльності груп, кількість народних депутатів, що можуть входити до таких груп, встановлює відповідальний за координацію груп комітет тощо.

Вважаємо доцільним до п. 2.1 Положення додати завдання у вигляді організації та проведення (за потреби) курсів/тренінгів для народних депутатів щодо основ дипломатичної діяльності з урахуванням специфіки країни, із парламентарями якої відбуватимуться зустрічі, та щодо підвищення рівня володіння іноземними мовами. Такі зміни можна обґрунтувати необхідністю здійснення парламентської дипломатії на більш професійному та компетентному рівні, внаслідок чого можна очікувати підвищення авторитету українського парламентаризму та держави в цілому на міжнародному рівні.

Внесення змін до Указу Президента України №671/2021 «Питання координації зовнішньополітичної діяльності держави». Цей Указ був підписаний 22 грудня 2021 року, що значно обмежило здійснення державними органами своїх повноважень у сфері зовнішньополітичної діяльності ще у довоєнні часи. Безпосередньо поняття «парламент», «ВРУ» або «законодавчий орган» не зустрічається в цьому Указі, натомість стає зрозуміло, що поняття «державні органи» охоплює органи законодавчої влади, тобто ВРУ.

На нашу думку, контроль з боку Міністерства закордонних справ України та жорсткі вимоги щодо організації та проведення міжнародних переговорів, зустрічей та бесід є необхідними під час дії воєнного стану, а також у мирний час для правоохоронних органів та Міністерств, що мають стратегічне значення для безпеки держави (напр., Міністерство оборони України, Міністерство економіки України).

Вважаємо, що ВРУ має мати автономію у здійсненні повноважень у зовнішньополітичній сфері відповідно до Конституції України та законодавства України, а отже Указ Президента має містити виключення у вигляді можливості здійснення ВРУ парламентської дипломатії з наступних причин: (1) наявність закріпленого в Конституції України принципу поділу влади та широкого спектру повноважень ВРУ у відповідній сфері, (2) наявність нормативно-правових актів, що регулюють відповідну сферу діяльності ВРУ та (3) можливість закріплення інституту парламентської дипломатії в Конституції України після припинення дії воєнного стану.

Отже, протягом дії воєнного стану виникли практичні проблеми щодо реалізації певних оновлених інструментів, зокрема у сфері парламентської діяльності. Одним з таких інструментів стала парламентська дипломатія, яка, зважаючи на вищезазначене, має перспективу стати в майбутньому окремим конституційно-правовим інститутом та одним з можливих напрямів модернізації Конституції України та національного конституційного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Крусян А. Р. Конституційне законодавство України: сучасний стан та тенденції розвитку. *Наукові праці Нац. унів. «Одеська юридична академія»*. 2011. С. 47-57.
2. Серьогін В. О. Міжпарламентське співробітництво: поняття, ознаки, принципи. *Вісник Харків. нац. унів. імені В. Н. Каразіна*. Серія «ПРАВО». Вип. 23. 2017. С. 46-50.
3. Дудко І. До питання про дипломатію і міжпарламентські зв'язки Верховної Ради України в умовах широкомасштабної агресії РФ. *Вісник Львівського університету*. Серія філос.-політолог. студії. Вип. 42. 2022. С. 212-219.

Цапро Катерина

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Навчально-науковий інститут права,
студентка 3 курсу*

Реформування статусу Президента України в повоєнній Конституції

Після нашої перемоги перед країною постане питання реформ у всіх сферах життя. Не омине модернізація і законодавства. На нашу думку, перші зміни повинні стосуватись Конституції України. Це необхідно аби забезпечити ефективний захист прав і свобод людини і громадянина, врівноважити гілки влади та створити міцну базу для розбудови країни.

Після повномасштабного російського вторгнення фігура Президента України зайняла центральне місце в багатьох сферах життя українців. Дані однієї з соціологічних служб України показали, що рейтинг довіри до гаранта порівняно з попереднім роком зріс вдвічі. Щодо інших органів державної влади, то рівень довіри до них лишається значно нижчим. Тому вдосконалення інституту президенства в післявоєнній Конституції нашої держави буде важливим завданням.

Одним з основних завдань у сфері модернізації інституту президенства є унормування його конституційно-правового статусу. Це питання лишається актуальним вже десяти років, адже воно викликає недовіру як на міжнародному рівні, так і всередині держави. Ця недовіра пов'язана з частою зміною форми правління, яка відбувалась декілька разів. «Варто зазначити, що оскільки конституційно-правовий статус Президента не є чітко визначеним в державному законодавстві, президенти намагалися і намагаються перебрати на себе частину повноважень виконавчої гілки влади, побудувати владну вертикаль та підпорядкувати уряд.» [1, с. 227-228]. Тому аби уникнути в майбутньому нових спроб змінити Основний Закон на свою користь, варто внести норму про форму правління. Згідно ст. 5 Конституції України право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами [2]. Тому доцільно буде провести всеукраїнський референдум щодо вирішення питання про форму правління та за його результатами офіційно закріпити нове положення Конституції України.

Другим напрямом роботи законодавців буде перегляд повноважень Президента України. Безліч дискусій ведеться про проблематику повноважень глави держави. Особливою увагою наділені так звані «приховані» повноваження гаранта. Єдиним законом, що визначає повноваження Президента України є Конституція, це неодноразово підтверджував Конституційний Суд України в своїх рішеннях (рішення від 24 грудня 1997 року № 8-3п; від 7 квітня 2004 року № 9-рп, від 16 травня 2007 року №1-рп та інші). Проте досить часто гарант порушує норми Основного закону та виходить за вичерпний перелік своїх повноважень. Це стосувалось питань у сфері призначення та звільнення керівників різних органів державної влади або створення нових органів, діяльність яких не передбачена Конституцією України. В цьому аспекті варто розглянути питання про призначення та звільнення президентом директора Державного бюро розслідувань. Це питання проблематичне, адже такі повноваження президента не передбачені ст. 106 Конституції України, проте закріплені в Законі України «Про державне бюро розслідувань». Така колізія спричиняє підстави для визнання діяльності цього органу неконституційною. У 2019 році Президент України подав проєкт Закону про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань. Верховна Рада України звернулася до Конституційного Суду України з поданням про відповідність законопроекту до положень Конституції України. Конституційний Суд України надав негативний висновок обґрунтувавши це тим, що такі повноваження гаранта можуть спричинити конкуренцію та дублювання компетенцій глави держави та уряду, а також передумови для виникнення конфлікту між ними, оскільки допускають здійснення аналогічних заходів державного регулювання (контролю) як Президентом України, так і Кабінетом Міністрів України. Це також може створити ризики безпідставного втручання у діяльність органів виконавчої влади, порушення конституційного принципу поділу державної влади, послаблення конституційних гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина [3]. Проте 22 лютого 2021 року 237 народних депутатів представили проєкт Закону про внесення змін до статей 85 та 106 Конституції України (щодо порядку призначення на посади та звільнення з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань. В законопроекті передбачається закріплення в Конституції України нових повноважень Президента України щодо призначення на посади директорів двох органів за згодою Верховної Ради України, що робить його більш юридично збалансованим. Доцільно зазначити, що поки цей законопроект розглядається в Конституційному Суді України, то законодавці змінили положення ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро». Відтепер директора призначає та звільняє з посади Кабінет Міністрів України. Проте такої модернізації досі немає в ЗУ «Про державне бюро розслідувань» і тому досі існує невідповідність закону нормам Конституції України. З огляду на те, що вже неодноразово вносились законопроекти з пропозиціями розширити повноваження Президента України в цій сфері, то є підстави введення таких повноважень в післявоєнну Конституцію нашої держави. Проте треба буде досить чітко розробити механізм взаємодії Президента України з іншими гілками влади аби уникнути узурпації.

Модернізації потребує і ст. 108 Конституції України. Перелік підстав дострокового припинення повноважень Президента України. Досить показовою ситуацією, коли неможливо було задіяти норми Основного Закону - була втеча В. Януковича з країни. Тому

було б доцільно ввести, що самоусунення президента – підстава для припинення його повноважень.

У висновку зазначимо, що Конституція України потребує реформ в низці своїх положень. Деякі потрібно залишити в минулому та замінити ефективнішими, деякі потрібно вдосконалити, а деякі розробити та прийняти. Одним із завдань після нашої перемоги буде створення нової Конституції, яка врівноважить гілки влади, усуне наявні колізії та забезпечить порядок в усіх сферах держави.

Список використаних джерел:

1. Гев'юк У.Ю. Динаміка правового забезпечення інституту президентства в Україні: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 12-13 жовтня 2017 року) с. 227-228

2. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

3. Висновок Конституційного Суду України від 16 грудня 2019 року № 7-в/2019, судова справа № 2-249/2019(5581/19)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007v710-19#Text>

4. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 47, ст.2051)

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>

5. Закон України «Про Державне бюро розслідувань» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 6, ст.55) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text>

Наукове видання

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІЙНИ
ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Матеріали Міжнародної
наукової конференції

(23 червня 2023 року)

Електронний збірник матеріалів конференції

Опубліковано: 08.08.2023 року

Вебсайт: <http://law.knu.ua/ua/>